

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EKOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
KAVRAMLARINA YAKLAŞIM VE MİMARLIK ALANINDAKİ
YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Mehmet Utku Tokat

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Sorunları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Deniz İncedayı

MAYIS 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii

1 GİRİŞ.....	1
1.1 Tezin Amacı, Kapsamı ve Kullanılan Yöntem	3
2 KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN İNCELENMESİ.....	5
2.1 KAVRAMSAL AÇILIM	5
2.2 KÜRESELLEŞME KAVRAMINA FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	9
2.2.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalists)	9
2.2.2 Kuşkucular (Skepticals)	10
2.2.3 Dönüşümcüler (Transformationalists)	12
2.3 KÜRESELLEŞMENİN KISA TARİHÇESİ	13
2.3.1 Tarım Devrimi ve Sonrası.....	14
2.3.2 Endüstri Devrimi ve Sonrası	16
2.3.3 Bilgi Çağı ve Sonrası	18
2.4 KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN FARKLI BOYUTLARI.....	18
2.4.1 Ekonomik Boyut.....	18
2.4.2 Siyasi Boyut	23
2.4.3 Sosyal ve Kültürel Boyut	26
3 ÇEVRE, EKOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARI VE ÇEVRE ETİĞİ.....	32
3.1 ÇEVRE KAVRAMI	32
3.1.1 Kavramsal Açılım.....	32
3.1.2 Farklı Dünya Görüşleri Açısından “Doğal Çevre”	33
3.1.2.1 Mekanik Evren (Batı) Kuramı.....	33

3.1.2.2	Bütüncül (Doğu) Dünya Kuramı	34
3.1.3	Çevre Kirliliği.....	34
3.2	EKOLOJİ KAVRAMI	35
3.2.1	Kavramsal Açılım.....	35
3.2.2	Sistemler.....	36
3.2.2.1	Sistem Kavramı	36
3.2.2.2	Doğal Sistemlerin Özellikleri.....	37
3.2.3	Ekosistem Kavramı.....	38
3.2.3.1	Canlı Ögeler (Biyotik Ögeler).....	39
3.2.3.2	Cansız Ögeler (Abiyotik Ögeler)	40
3.2.4	Ekosistemlerin İşlevleri	41
3.2.5	Ekolojinin Bilim Dalı Olarak Gelişme Süreci.....	41
3.3	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI	43
3.3.1	Kavramsal Açılım.....	43
3.3.2	Sürdürülebilirlik Kavramının Ortaya Çıkış Süreci.....	45
3.3.2.1	Stockholm Deklerasyonu	46
3.3.2.2	Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu.....	47
3.3.2.3	Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı	48
3.3.2.4	Kyoto Protokolü	50
3.3.2.5	Johannesburg “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”	51
3.4	ÇEVRE ETİĞİ.....	51
3.4.1	Kavramsal Açılım.....	51
3.4.2	Etik Kuramları.....	53
3.4.2.1	Doğal Yasa Geleneği – Erekbilim (teleoloji).....	53
3.4.2.2	Yararcı Gelenek (Utilitarianism)	55
3.4.2.3	Deontoloji – Ödevler ve Haklar etiği.....	56
3.4.2.4	Dinsel Çevre Etiği	57
3.4.3	Çevre Etiği Kuramları.....	57
3.4.3.1	Toprak Etiği	58
3.4.3.2	Derin Ekoloji.....	61
3.4.3.3	Toplumsal Ekoloji	64
4	KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE MİMARLIK İLİŞKİSİ.....	68
4.1	TARİHÇE	68
4.1.1	Göçebe Uygarlık Dönemi	69

4.1.2	Tarımsal Uygarlık Dönemi	72
4.1.2.1	Neolitik Çağ ve Mezopotamya Mimarlığı	72
4.1.2.2	Mısır Mimarlığı	76
4.1.2.3	Yunan Mimarlığı	82
4.1.2.4	Roma Mimarlığı	86
4.1.2.5	Ortaçağ'dan Endüstri Devrimine Avrupa Mimarlığı.....	92
4.1.3	Endüstri Uygarlığı Dönemi	109
4.1.3.1	Endüstri Devrimi ve Sonrasında Mimarlık	109
4.1.3.2	Modernizm ve Sonrasında Mimarlık	112
4.2	KENT PLANLAMA DÜŞÜNÇESİNİN EVRİMİ.....	118
4.2.1	Farklı İdeolojik Sistemlerde Kent Planlaması.....	118
4.2.1.1	Kapitalist Yaklaşım	118
4.2.1.2	Sosyalist Yaklaşım	119
4.2.2	Kent Planlama Kuramının Gelişimi.....	119
4.2.2.1	Endüstri Devrimi ve Kentin Doğuşu	120
4.2.2.2	Kapsamlı Planlama Yaklaşımı	123
4.2.2.3	Bütüncül – Sistemci Planlama Yaklaşımı.....	125
4.2.2.4	Kent Planlamada Modernizm Sonrası Düşünce	126
4.3	KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİMARLIK.....	127
4.3.1	Küreselleşmenin Mekansal Etkileri.....	129
4.3.1.1	Mekanların Farklılaşması (Heterojenleşme)	129
4.3.1.2	Mekanların Birbirine Benzemesi (Homojenleşme)	130
4.3.1.3	Mekanlarda Farklılığın Vurgulanması (Glokalizasyon)	130
4.3.1.4	Mekanlarda Kültürel Sentezin Görülmesi (Hibridleşme)	131
4.3.2	Küreselleşmenin Mimarlık Pratiğine Etkileri	131
4.3.3	Ekolojik ve Sürdürülebilir Mimarlık Kavramları.....	133
4.3.3.1	Kavramsal Açılım.....	134
4.3.3.2	Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri.....	136
4.3.3.3	Yeşil Bina Sertifika Sistemleri.....	138
4.3.3.4	Sürdürülebilir Mimarlık Eleştirileri.....	141
5	SONUÇ	144
	KAYNAKÇA.....	148

ÖZET

Bu çalışma, son zamanlarda mimarlık gündeminin en üst sıralarında yer alan ‘ekoloji’ ve ‘sürdürülebilirlik’ tartışmalarına, kavramları ‘küreselleşme süreci’yle koşut olarak ele alıp eleştirel bir yaklaşım getirerek katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Sanayileşmenin, aşırı üretim ve tüketimin bir sonucu olarak gün geçtikçe büyüyen çevre sorunlarının çözümü yolunda atılan ilk adımlar 1970’lerin başında bilim adamlarının konuyla ilgili olarak hazırladıkları raporlardır. Ardından, 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen ‘Çevre Konferansı’yla birlikte, ‘Birleşmiş Milletler’ insiyatifi eline almıştır. Bu tarihten sonra çevre kavramı hep ekonomik kalkınmayla beraber anılmış ve bu durum, 1987 yılında yayınlanan ‘Ortak Geleceğimiz’ (Brundtland) raporunda ortaya atılan ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ kavramıyla da perçinlenmiştir.

Küreselleşme sürecinin önemli aktörlerinden ‘Birleşmiş Milletler’ örgütüne bağlı ‘Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’ tarafından öne sürülen ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ kavramı; ‘küreselleşme süreci’ni meşrulaştırmak, sistemi tehdit eden radikal ekolojist hareketleri törpülemek ve bu yolla aşırı üretim ve tüketime dayalı kalkınmayı sürdürmek için kullanılmış ve oldukça başarılı olmuştur.

Mimarlık açısından da benzer bir durum söz konusudur. Özünde doğal dengeleri gözetken bir yapılaşma olan ‘sürdürülebilir mimarlık’ ya da ‘ekolojik mimarlık’ kavramları, küreselleşme sürecinin getirdiği baskılar sonucunda, devasa inşa faaliyetlerini meşrulaştırma araçları haline gelmişlerdir. Bu bağlamda, ironik bir biçimde, tüketimin ve yapım faaliyetlerinin azaltılması gerekliliğinin göz ardı edilmesine neden olarak, bir bakıma çevre sorunlarının artmasına yol açmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Ekoloji, Küreselleşme

ABSTRACT

This study aims to introduce a critical approach to the ‘sustainability’ and ‘ecology’ discussions which have been taken an increasing attention of Architecture World in recent years, by discussing them parallel with the concept of ‘globalization’.

First studies about the solution of the environment problems which has been echanced day by day as a result of industrialization, consumption and over-production, were the reports of scientists in the early 1970s, Then with the ‘Environment Conferance’ which took place in Stockholm in 1972, ‘The United Nations’ took the responsibility. After this time, the concept of environment started to be mentioned with the ‘economic development’ and with the concept of ‘sustainable development’ which was first heard in the report of ‘Our Common Future’ (Brundtland) in 1987, this situation became prevalent.

One of the most important figure of the Globalization process is the concept of ‘Sustainable development’ which is claimed / put forward by the World Comission on Environment and development (WCED) which composed by the United Nations, has been used as an excuse for legitimazing the ‘Glabalization process’, diminishing the radical ecologist movement which is seemed as a danger for the system and to continue the development which is bounded to consumption and over-production and this has became very successful.

The similar situation exist for the Architecture. The concept of ‘Sustainable Architecture’ or ‘Ecologic Architecture’ which pursie of ‘Natural Balance’ in their real meaning, have been used as a tool for legitimazing the ‘huge constructional activities’, with the pressure of the globalization process. In this point, ironically, these concepts has been caused to increase the environmental problems by inducing the neglation of the necessity of the decreasing consumption and construction activities.

Key Words: Sustainability, ecology, globalization

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Çeşitli Ülkelerin Çok Uluslu İşletmeleri ve Satışları (Milyon Dolar)* (Aksoy, 2006) *Kaynak: http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2005top100_en.pdf deki veriler baz alınmıştır. (Veriler 2005 yılına aittir).....	21
Tablo 2.2. Çeşitli Ülkeler ve GSYİH'leri (Milyon Dolar)* (Aksoy, 2006).....	22
Tablo 4.1 Kronolojik Tablo (Roth, 2006)	68
Tablo 4.2 Modern Kent Planlamanın İdeolojik ve Metodolojik Gelişmesi (Erbil, 1994)	126
Tablo 4.3 Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri. (Sev, 2009).....	137
Tablo 4.4 BREEAM Europe performans kategorileri ve dağılım oranları. (Sev, Canbay, 2009).....	140
Tablo 4.5 LEED NC (Yeni yapılar ve büyük onarımlar) v 2.2 performans kategorileri ve dağılım oranları. (Sev, Canbay, 2009)	141

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 4.1 Terra Amata, homo erectus yerleşimi, Nice, Fransa, İÖ 400.000 – 300.000
Çürümüş ağaç strüktürel elemanların ve çevreye yerleştirilen kayaların bıraktığı
deliklerden hareketle yeniden yapılan bu ev bilinen en eski insan yapımı yerleşimi
temsil eder. (Roth, 2006).....69
- Şekil 4.2 Cro-Magnon evi, Ukrayna, İÖ 44.000 – 12.000 dolayları. Bazıları 30 ayak
(9,1 metre) genişliğinde olan ve çevrelerinde mamut kemikleri bulunan bu evler
postlarla örtülüydü. (Roth, 2006)70
- Şekil 4.3 Ünlü arkeolog, tarihçi ve araştırmacı Jacquetta Hawkes tarafından MÖ
35.000-8.000 yılları arasında göçebe-avcı uygarlık kavimleri için verilen barınak
tipleri. Yukarıdan aşağıya doğru: Sibiry'a'dan ve Rusya'dan mamut derisi, dişi ve
kemiğinden yapılmış iki çadırla, yine mamut kemikleriyle gerçekleştirilmiş bir
kulübe. (Özer, 2000)71
- Şekil 4.4 Stonehenge, Salisbury, İngiltere, ~MÖ 2300 (URL-2
<https://eee.uci.edu/clients/bjbecker/SpinningWeb/lecture1.html>)73
- Şekil 4.5 VI. Düzey'in görünüşü, Çatalhöyük, Türkiye, MÖ 6.000 civarı. (Roth,
2006)74
- Şekil 4.6 Ay tanrısı Nannar'ın zigguratı, Ur (bugün güney Irak'ta) M.Ö. 2113-2006
civarı. Sümer zigguratları, kalın bitümlü bir harçla bağlanmış sert ateş tuğlayla kaplı
yumuşak tuğla dolgulardan inşa edilmiştir.....75
- Şekil 4.7 Göbeklitepe Höyüğü, Şanlıurfa, Türkiye. M.Ö. 11.000 civarı. (URL-3
www.wikipedia.org)76
- Şekil 4.8 Mısır Coğrafyası (Roth, 2006).....77
- Şekil 4.9 Bir mastabanın kesit görünüşü. Gerçek mezar mastabanın altındadır. (Roth,
2006)79
- Şekil 4.10 Imhotep, Zoser Piramiti, Sakkara, Mısır, M.Ö. 2750 civarı. Görünüş.
Şimdi dış kaplamasının çoğu kaybolmuş olan piramitin basamakları bir zamanlar 60
metreye kadar yükselmekteydi. (Roth, 2006)80
- Şekil 4.11 Giza Piramit Grubunun planı ve Khufu Piramitinin kesiti. Kesit,
tasarımdaki değişiklikleri gösterir. Mezar odası iki aşamada, en alttan kütlenin
ortasına kadar taşınmıştır. (Roth, 2006).....80

Şekil 4.12 Deir el-Medineh, Mısır, M.Ö. 1530 civarı. Genel yerleşim planı ve bir zannatçı evine ait plan ve kesit. Ön cephedeki kabul odası, ana oda, yatak odası ve açık mutfakıyla Mısır evinin temel bileşenlerini göstermektedir. (Roth, 2006)	81
Şekil 4.13 Khonsu Tapınağı, Karnak, Teb, Mısır, M.Ö. 1170 civarı. Plan ve kesit perspektif. Bu basit tapınak, giriş avlusu, hipostil salonu, ve rahipler için ayrılmış bir oda olan iç sekosuyla Mısır tapınak tasarımının temel öğelerini göstermektedir. (Roth, 2006).....	82
Şekil 4.14 Yunan Coğrafyası (Roth, 2006)	82
Şekil 4.15 Akropolis, Atina. Perikles'in M.Ö. 400 civarında başlattığı yapı kampanyası sırasında tamamlanan yapıları gösteren genel plan. E- Erechteion Pa-Athena Parthenos Tapınağı (Parthenon) N- Athena Nike tapınağı Pr- Propylaia (Roth, 2006).....	84
Şekil 4.16 Iktinos ve Kallikrates, Parthenon, Atina, M.Ö. 447-438. Batı ucunun görünüşü ve Gorham Philips Stevens'in restorasyon çizimi. (Roth, 2006)	84
Şekil 4.17 Parthenon. Köşe sütunlarının detayı. (Roth, 2006).....	85
Şekil 4.18 Roma Coğrafyası. (Roth, 2006)	87
Şekil 4.19 Forum Romanum ve İmparator Forumları, Roma, M.Ö. 54-M.S. 117 arası. Birleşik İmparator Forumları, Roma kent ve politik yaşamının merkezi eski Forum Romanum bitişiğinde, girift eksenler üzerinde birbirini izleyen imparatorlar tarafından yaptırılmıştır.....	89
Şekil 4.20 Pantheon, Roma, M.S. 118-128. Plan ve kesit. (Roth, 2006).....	90
Şekil 4.21 Pantheon, Roma, İtalya. (Mehmet Utku Tokat Arşivi)	90
Şekil 4.22 Apartman Blokları (insulae), Ostia, İtalya, geç birinci ve ikinci yüzyıl. (Roth, 2006).....	90
Şekil 4.23 Flavian Amfitiyatrosu (Colloseum), Roma, İtalya. M.S. 80 (Roth, 2006).....	91
Şekil 4.24 Caracalla Hamamı, Roma, M.S. 212-216. Hamam ve çevresini gösteren plan ve iç perspektif. (Roth, 2006)	91
Şekil 4.25 Ayasofya, İstanbul, Türkiye, 532-537 arası. Plan ve görünüş. Yapı, kubbeli Roma yapılarının merkezi odağıyla Roma bazilikasının doğrusal odağını birleştirmiştir. Minareler, yapı Osmanlılar döneminde camiye çevrildikten sonra eklenmiştir. (Roth, 2006)	94
Şekil 4.26 Avrupa, M.S. 814 (Roth, 2006)	96
Şekil 4.27 En solda; bir motte ve bailey kalesi, 8. Yüzyıl, ortada; Harlech kalesi, Merionetshire, Galler, 1283-1290, plan, en sağda; Harlech kalesi, görünüş. (Roth, 2006)	97

Şekil 4.28 Gunzo, III. Cluny Manastırı, Cluny, Fransa, 1088-1130. Plan ve Kenneth Conant'a ait kuşbakışı perspektif. (Roth, 2006).....	97
Şekil 4.29 Notre Dame de Paris Kilisesi, Paris, Fransa, 1163-1250. Üstte Solda; Plan. (www.greatbuildings.com) Üstte Sağda; Kesit (Roth, 2006) Altta; Görünüş. (www.greatbuildings.com).....	99
Şekil 4.30 Reginald Ely ve John Wastell, King's College Şapeli, Cambridge Üniversitesi, Cambridge, İngiltere, 1446-1515. Yapıda, İngiltere'ye özgü 'yelpaze tonoz' sistemi görülmektedir. (Roth, 2006)	100
Şekil 4.31 Tüccar evi, Cluny, Fransa, 12. yüzyıl. Plan. (Viollet-le-Duc tarafından yeniden yapılmıştır) (Roth, 2006).....	101
Şekil 4.32 Rönesans döneminde İtalya. (Roth, 2006).....	102
Şekil 4.33 Filippo Brunelleschi, Kimsesizler Hastanesi, Floransa, İtalya, 1419-1424. Brunelleschi, bu yapının cephesindeki arkadın oranlarını belirlemek için saf daireler, kareler ve küplerin ideal oranlarını kullanmıştır. (Roth, 2006).....	103
Şekil 4.34 Palladio, Villa Capra (Villa Rotonda), Vicenza'nın dışı, İtalya, 1550. Palladio, yükseltilmiş yerin sağladığı olanaklarla, kıra doğru açılan dört özdeş cephe yapmıştır. (Roth, 2006)	104
Şekil 4.35 Solda; Leonardo da Vinci, ideal Vitruvius insanı çizimi, 1485-1490. Leonardo bedenin üzerine işaretlediği bölme çizgileriyle, insan bedeninin formu içinde, ideal orantı ilişkilerinin yanısıra ideal formun özünü (daire ve karenin kusursuz geometrisini) göstermekteydi. Sağda; Antonio Averlino, Sforzinda isimli ideal kentin planı, 1461-1462.....	105
Şekil 4.36 Solda; Palazzo del Te. İç avluda bazı mimari öğeler abartılıdır, bazıları hiç yoktur. Sağda; Giulio Romano, mimarın kendi evi, Mantua, İtalya, 1544. Yapı, ilk başta tasarım kurallarına göre biçimlendirilmiş görünse de birçok atlamalar, değişiklikler ve icatlar vardır. (Roth, 2006)	106
Şekil 4.37 Gesu Kilisesi, Roma, İtalya, 1568-1577. Plan ve görünüş. (Roth, 2006)107	
Şekil 4.38 Gianlorenzo Bernini, Saint Peter Piazzası, Roma, 1656-1667. Solda; Plan (Roth, 2006) Sağda; Kuşbakışı görünüş (www.wikipedia.org)	107
Şekil 4.39 Bernini, Azize Teresa'nın Kendinden Geçışı, Cornaro Şapeli, Roma, 1647-1652. (http://inillotempore.com), (www.wikipedia.org), (www.bbc.co.uk)...107	
Şekil 4.40 18. yüzyılda Avrupa. (Roth, 2006).....	108
Şekil 4.41 Solda; Vierzhnheiligen, Franconia, Almanya, 1742-1752. Nefin görünüşü. Sağda; Salon de Princesse, Hotel de Soubise, Paris, 1732-1745. Paris hotellerinin salonlarında, bu odada örneklendiği gibi, iç dekorasyonda yeni, parlak ve havalı bir stil olan 'rokoko' gelişti. (Roth, 2006).....	109
Şekil 4.42 T., F., Pritchard, Coalbrookdale Köprüsü, İngiltere, 1779. (www.greatbuildings.com).....	111

Şekil 4.43 Sir Joseph Paxton, Crystal Palace, Londra, 1851. (www.wikipedia.com)	111
Şekil 4.44 C. F. A. Voysey, Orchard, Londra yakınları, 1899-1900. (www.greatbuildings.com), (Roth, 2006)	113
Şekil 4.45 Peter Behrens, AEG Türbin Fabrikası, Berlin, 1908. (Yurttaş, 2009)	114
Şekil 4.46 Walter Gropius ve Adolf Meyer, Bauhaus, Dessau, Almanya, 1925-1926 (www.esfcastro.pt:8079/users/franciscosilva/Bauhaus.jpg), (http://livemodern.com)	114
Şekil 4.47 Le Corbusier, Villa Savoye, Paris yakınları, 1928-1931. Solda; Giriş katı planı (Roth, 2006) Ortada; ana yaşama düzeyi planı (Roth, 2006) Sağda; Genel görünüş (www.wikipedia.com)	115
Şekil 4.48 James Stirling, Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi Binası, 1964-1967 (www.greatbuildings.com)	116
Şekil 4.49 E. Mendelsohn, Einstein Kulesi, Potsdam, Almanya, 1917-1921. (www.greatbuildings.com), (Yurttaş, 2009)	116
Şekil 4.50 Le Corbusier, Notre-Dame-du-Haut, Ronchamp, Fransa, 1950-1955. (www.wikipedia.com), (http://figure-ground.com)	117
Şekil 4.51 Hans Scharoun, Berlin Filarmoni, 1957-1965. Binanın olağandışı planı ve profili, müziği dinleyicilerin ortasına yerleştirme isteğiyle şekillenmiştir. (Roth, 2006)	117
Şekil 4.52 C. Fourier, Ortak Saray, Phalanstere, erken 19. yüzyıl. (www.wikipedia.org)	121
Şekil 4.53 E. Howard, Garden City çizimleri. (http://yourdevelopment.org), (www.palmhaven.info)	123
Şekil 4.54 Tony Garnier, 'Cité Industrielle' (Endüstri Kenti), 1901-1904. (Özer, 200)	123
Şekil 4.55 F. L. Wright, Broadacre City eskizleri, 1932. (www.fba.fh-darmstadt.de)	124
Şekil 4.56 Le Corbusier, Yarının Kenti, 1922. (www.fondationlecorbusier.asso.fr)	125
Şekil 4.57 Jean Nouvel, Arap Enstitüsü, Paris, 1988 (www.greatbuildings.com)	131
Şekil 4.58 Levent-4. Levent aksı Merkezi İş Alanı. (www.wowturkey.com ve Google Earth'ten yararlanılmıştır.)	133
Şekil 4.59 Bir meşrulaştırma aracı ve pazarlama stratejisi olarak ekoloji. Afişte, çevreci yeşil binalardan küresel bir trend olarak bahsedilmektedir. (http://www.istanbulsapphire.com)	142

1 GİRİŞ

Günümüzde, dünya gündemini en fazla meşgul eden konulardan biri, belki de birincisi, dünya ölçeğinde yaşanan ‘çevre sorunları’ ve bu sorunlara bağlı olarak ‘küresel ısınma’dır. ‘Birleşmiş Milletler’ ve ‘Dünya Bankası’ gibi uluslararası kuruluşlar konuyla ilgili ardı ardına araştırmalar yapmakta, raporlar yayınlamakta ve konferanslar düzenlemektedirler. Devletler sorumluluk almaya davet edilmektedir. Hemen hemen her gün yeni dehşet senaryoları gündeme getirilmekte, yüksek bütçeli Hollywood filmleriyle konu gündemde tutulmaktadır. Ancak, nedense sorunun aşırı üretim ve tüketimle bağlantısı üzerinde yeteri kadar durulmamaktadır. Çözüm aranırken, bugünkü batı medeniyetinin de aynı zamanda temelini oluşturan, doğanın insanın hizmetinde olduğunu savunan ‘insan merkezli’ dünya görüşünün terkedilmediği gözlenmektedir.

Oysa, bugün yaşadığımız çevre sorunlarının temel sebebi ‘insan merkezli’ yaklaşımlardır. İnsanoğlu, doğayı kısmen kontrol etme, koşulları kendisi için iyileştirme yönünde her zaman çaba sarfetmiştir. Bununla birlikte, insan hayatı doğal kaynaklara bağımlı olduğundan, belli dengeler gözetilmiştir. Ancak, ‘sanayi devrimi’ ile bu dengeler ciddi bir biçimde sarsılmaya başlamıştır. Teknolojik gelişimle birlikte doğaya bağımlılıktan kurtulduğunu düşünen batı medeniyeti, daha fazla refah ve zenginlik için doğal kaynakları gözden çıkarmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ‘Sanayi devrimi’ sonucunda yaşanan üretim patlaması, üreticiler için yeni pazar ihtiyaçları doğurmuş, aynı zamanda üretimin devamı için de ucuz hammadde gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu durum egemen devletlerin, güçsüz ve hammadde bakımından zengin ülkeleri sömürgeleştirmeleri sonucunu doğurmuş ve doğal kaynakların yağmasıyla tarihteki ilk büyük çaplı çevresel tahribata neden olmuştur.

Kapitalizm doğası gereği tüketime bağımlı bir sistemdir. Tüketim ne kadar arttırılırsa kapitalizm o denli güçlenmektedir. Ancak üretim ve tüketimin sürekli artması dünya çapında doğal kaynakların tükenmesine, doğadaki dengenin bozulmasına ve insan varlığını tehdit edecek ölçüde bir çevresel tahribata neden olmaktadır. Bu durum

özellikle 1960'lardan itibaren kapitalizm karşıtı ekolojist hareketlerin doğmasına sebep olmuştur. 1970'li yıllara gelindiğinde giderek güçlenen çevre hareketleriyle kapitalist sistem sorgulanmaya başlanmış, büyümenin sıfırlanması, hatta geriye çevrilmesi gerektiği düşünceleri sistemi rahatsız edecek tonda dillendirilmeye başlanmıştır. Uluslararası örgütler, özellikle de Birleşmiş Milletler Örgütü bu konu hakkında çalışmalar başlatmış, ardı ardına raporlar yayınlanmış ve ortaya mucizevi 'sürdürülebilir kalkınma' kavramı çıkmıştır.

Kavram, ilginç bir biçimde hem çevreciler tarafından, hem de egemen kapitalist güçler tarafından sahiplenilmiştir. Çevreciler açısından 'çevrenin sürdürülebilirliğini' ifade ederken, sermaye sahipleri açısından 'kalkınmanın sürdürülebilirliği' anlamına gelmektedir. 'Sürdürülebilir kalkınma' kavramıyla birlikte çevre konusu, ekonomiyle beraber ele alınmaya başlanmış, ekonomik öncelikler ön plana çıkarılmış ve sonuçta sorun özünden uzaklaştırılmıştır. Bugün, 'Birleşmiş Milletler'in çevreyle ilgili bir karar alabilmesi için büyük sermaye sahiplerinin de onayları gerekmektedir. Bu durum, konuyla ilgili olarak radikal kararların alınmasını engellemektedir. 2009'un Aralık ayında toplanan Kopenhag İklim Zirvesi de diğer bütün uluslararası zirveler gibi, çıkar uyuşmazlıkları sonucunda, temenni aşamasından ileriye gidememiştir.

'Küresel ısınma', 'küresel yoksulluk', 'küresel çevre sorunları' gibi kavramlar sadece 'küreselleşme' ideolojisini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Bu sorunların küresel ölçekte olduğu ve çözümlerinin de ancak küresel örgütlenmeler yoluyla çözülebileceği ileri sürülmektedir. Ancak, bu noktada şöyle bir çelişki bulunmaktadır; Kapitalizmin bir aşaması olan küreselleşme süreci de kapitalizm gibi aşırı üretim ve aşırı tüketim odaklı bir ideolojidir. Aşırı tüketim ise herkesce kabul edilebileceği üzere bugün yaşadığımız çevre krizinin temel sebebidir. Bu noktada, krizi yaratan faktörlerin krizi çözmesi beklenmektedir.

Mimarlığı, insan uygarlığının ve kültürünün cisimleşmiş hali olarak tanımlarsak, sanayi devrimi sonrası mimarlığının, bugün içinde bulunduğumuz çevre krizinde payının büyük olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Ancak buradaki problem mimarlığın kendisinden çok, hakim ekonomik ve kültürel ideolojidedir. Çünkü ortaya çıkan mimarlık ancak bu ideolojinin bir sonucudur. İyi niyetli olsa bile, mimarlık pratiğinde görülen ekoloji ve sürdürülebilirlik arayışları, hakim ideoloji değişmedikçe, ancak vicdanları rahatlatmaya yönelik birer meşrulaştırma aracı olacaklardır. Nitekim büyük inşaat firmaları yapacakları devasa projeler için ekoloji

ve çevre yaklaşımlarını bir pazarlama stratejisi olarak kullanmaktadırlar. Bu noktada yapılması gereken, tüketimi azaltacak ve eldeki kaynakların verimli kullanılmasına olanak sağlayacak akılcı planlama yöntemleri geliştirmektir. Bu konuda geleneksel mimarlık örneklerinde referans alınabilecek pek çok nokta bulunmaktadır.

1.1 Tezin Amacı, Kapsamı ve Kullanılan Yöntem

Tezin amacı, yaşadığımız çevre krizine çözüm olarak sunulan ‘sürdürülebilirlik’ ve ‘ekoloji’ kavramlarına eleştirel bir yaklaşım getirerek, kavramın mimarlık alanındaki yansımalarını irdeleyip konuya alternatif bir bakış açısı sunabilmektir. Bu bağlamda, küreselleşme kavramı, çevre sorunları ve bu kavramların mimarlık ile etkileşimleri alt yapıyı oluşturmaktadır. Tezin ikinci kısmında, küreselleşme kavramı ve kavramın arka planı incelenmektedir. Kavram, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla ve farklı düşünürlerin bakış açıları yansıtılarak ele alınmakta, tarihte sürece etki eden aşamalar vurgulanmaktadır. Küreselleşme kavramının açılması ve süreci etkileyen dönüm noktalarının tespit edilmesi, çevre sorunlarının, ekoloji ve sürdürülebilirlik kavramlarının daha rahat anlaşılabilmesi için bir alt yapı oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde, çevre, ekoloji ve sürdürülebilirlik kavramları ele alınmaktadır. Küreselleşmeye giden sürecin neden olduğu çevresel tahribat ve bu tahribata tepki olarak gelişen ekoloji anlayışı incelenmekte, sürdürülebilirlik kavramını doğuran yapı ortaya konulmaktadır. Sürdürülebilirlik ve küreselleşme ilişkisini bütün boyutlarıyla ortaya koyabilmek için, uluslararası örgütlerin kavrama yaptığı katkılar, kavramın ortaya çıkış sürecinde irdelenmektedir. Bölümün sonunda ise çevre felsefesi bağlamında alternatif ekoloji hareketlerine değinilmekte, küreselleşme ideolojisinin çevre sorunlarına bakış açısına ve çözüm olarak öne sürdüğü sürdürülebilirlik kavramına eleştirel yaklaşımlar gündeme getirilmektedir.

Dördüncü bölümde, küreselleşme sürecinin mimarlık üzerindeki etkileri mercek altına alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, mimarlığın ve kentsel planlamanın geçmişten günümüze geçirdiği evreler, toplumsal, siyasal ve teknolojik gelişimlerle ilişkisinin daha sağlıklı kurulabilmesi açısından kısaca ele alınmaktadır. Ardından, küreselleşme süreci sonrasında mimarlığın dönüşümü irdelenmekte, ekolojik mimarlık ve sürdürülebilir mimarlık kavramları mercek altına alınmaktadır.

Sonuç bölümünde ise, önceki bölümlerde yapılan incelemeler ışığında, küreselleşme-çevre-mimarlık-tüketim ilişkisi değerlendirilmekte ve çelişkiler saptanmaktadır. Mimarlıkta ekolojinin ‘meşrulaştırma’ rolü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, daha çok para harcayarak, daha yüksek teknoloji kullanarak, ya da daha çok tüketerek çevre sorunlarının önüne geçilemeyeceğı, sorunun çözümünün ancak toplumsal yapıda kapsamlı değışikliklerin gerçekleşmesiyle mümkün olabileceğı sonucuna varılmaktadır.

2 KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN İNCELENMESİ

2.1 KAVRAMSAL AÇILIM

1990'ların başında SSCB ve Doğu Bloğu'nun çökmesiyle sona eren iki kutuplu dünya düzeninin ardından gelişen süreci 'küreselleşme' olarak adlandırmaktayız. Küreselleşme süreci, kapitalist üretim sisteminin, ilk dalgasını 19. yüzyılda oluşturduğu fakat I. Dünya Savaşı ve ardından gelen 1929 krizi ile kesintiye uğrayan üretim, ticaret, finans akımları için bütün dünyayı tek piyasa haline getirme idealini gerçekleştirmek üzere, II. Dünya Savaşı henüz sona ermeden kurumsal temellerinin atılmasıyla belirginleşmeye başlamıştır. 1980'lerden sonra iletişim ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen büyük ilerleme sayesinde, bütün dünyaya ve hayatın her alanına nüfuz etmiştir. Kavram, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarıyla ele alınmaktadır.

"1980'li yılların başına değin dağınık ve sürekli olmayan bir kullanımı olan 'küreselleşme' sözcüğünün kullanımında ancak 1980'li yılların ikinci yarısına doğru hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. "Sözcüğün yaratıcıları her ne kadar net olarak tespit edilmiş değilse de sözcüğün ilk kez 1980'lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında kullanılmaya başlandığı", kaynaklarda küreselleşmenin kökeni konusunda en çok karşılaşılan bilgidir. Küreselleşmeyi ele alan hemen hemen tüm kaynaklarda, kelimenin adı geçen okullar aracılığıyla yaygın hale getirildiği de belirtilmektedir. Ayrıca 1980'lerin sonlarına kadar akademik çevrelerde ve yayınlarda ender rastlanır bir sözcük olan küreselleşmeye özellikle son on-onbeş yıldır değinmeyen hiçbir siyasal ya da iktisadi söylem yok gibidir. Küreselleşme teriminin birden yaygınlaşmasının, daha önce değindiğimiz gibi terimin anlamının açık olmamasında ve olguya ilişkin tutumların farklı olmasında oynadığı rol büyüktür." (Başkan, 2005)

Şenses'e (2004) göre küreselleşme en genel anlamıyla, mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe

dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlarda ulus devletlerin etkisini giderek yitirdiği, buna karşılık çokuluslu şirketlerin başat bir rol üstlendiği ileri sürülebilir. Sosyal bilimciler ise küreselleşme sürecinin “sosyal ilişkilerde ve karşılıklı bağımlılıkta dünya çapında artış” gibi özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar.

Gökal (1997) ise küreselleşmeyi, sanayinin iktisadi anlamda gelişmiş ülkelerden Üçüncü Dünya ülkelerine doğru kayması, dünya ürünlerinin ortaya çıkması, (bir arabanın üretilmesinde yirmisekiz ayrı ülke ürünü parçalarının kullanılması), finans piyasalarının çeşitli ülkelere yayılması, önemli sayıda insanın ülkelerarasında hareketi, dünya ölçeğinde demokrasi taleplerinin artması, aynı malların farklı ülkelerde tüketilmesi olarak tanımlamaktadır.

Küreselleşme sürecinde kurulan uluslararası örgütlerden Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 1995 yılında (Heywood, 2006) küreselleşme için, “ayrı ulusal ekonomiler dünyasından, içinde üretimin uluslararasılaştığı ve finansal sermayenin ülkeler arasında serbestçe ve anında dolaştığı bir küresel ekonomiye geçiş” tanımını yapmıştır.

Kısaca, dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek derecede sıkışıp küçüldüğü bir süreci tanımlayan küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde elde edilen birikimlerin ulusal sınırların dışına taşarak dünya geneline yayılması olarak değerlendirilebilir. Boratav’a (1995) göre ise, bu yüzyılın başında terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Emperyalizm’e saygınlık kazandırma ve emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır. (Köse, 2003)

Küreselleşme olgusuyla beraber sosyal yaşamda, ulus-devlet ve yerellik kavramlarında ve genel olarak kent yapılarında önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Sürecin etkisi ile gelişen teknoloji yeni iletişim araçlarının ortaya çıkmasına ve sonucunda kamusal alanın değişimine yol açmaktadır. Temelde küreselleşmeyle beraber hayata dair tüm referanslarda değişiklikler ve kaymalar görülmektedir. Üretim, tüketim, ideolojiler, iletişim biçimleri, değerler ve tüm bunların gerçekleştirildiği yapı olan kentlerde de küreselleşmenin etkisiyle olumlu ya da olumsuz değişimler yaşanmaktadır. (Coşut, 2005)

Sander'e (2005) göre küreselleşme, özetle, "çeşitli insan topluluklarının global bir sistem içine alınması süreci" olarak tanımlanabilir. Sander "Sistem"i, parçaları arasında düzenli ilişkiler olan bir bütün olarak tanımladıktan sonra, çeşitli uygarlıklar arasında düzenli ve sürekli alış verişin, etkileşimin bulunmasını, bir dereceye kadar bugünkü dünyanın temel özelliği saymakta ve yarın da büyük ölçüde bu durumun devam edeceğini ileri sürmektedir.

Robertson, (Coşut, 2005) küreselleşme sürecinin, "yer"e ilişkin ilk genellemelerde bulunulması ile, yani coğrafi keşifler, güneş merkezli evren teorisi ve dünyanın ilk haritasının yapılması ile başladığını savunmaktadır. Küreselleşme için, toplumlar, bireyler, uluslararası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden oluşan çok katmanlı bir model öneren Robertson, küreselleşmenin farklı yaşam alanları arasındaki etkileşim sürecini ön plana çıkartmakta ve küreselleşmeyi daha çok kültürel boyutuyla ele almaktadır. Robertson'a göre, küreselleşme farklı yaşam biçimlerinin karşılanmasını içerdiğinden, modernliğin homojenleştirici yönünden ayrılmakta, onun bir sonucu olmamaktadır. Heterojenliği vurgulamak amacıyla, küreselleşme yerine küre-yerelleşme (glocalisation) kavramını kullanmaktadır.

Giddens'a (2000) göre küreselleşme sürecinde gerçekleşen en önemli değişiklik, gerçek-zaman temelli dünya finans piyasalarının rolünün artmasında görülmektedir. Günde bir trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir. 'Bağılantısız sermaye' adı verilen kurumlarda işlem gören para miktarı 1970'ten beri %1100 gibi bir artış göstermiştir. Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmaktadır ancak sadece ekonomik bağlamda ele alındığında küreselleşme düşüncesi tam olarak anlaşılamaz. Küreselleşme aynı zamanda zamanın ve mekanın dönüşümüyle de ilgili bir kavramdır. Giddens, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görmektedir. Ona göre, geç modernliği açıklayan mekanizmalar aynı zamanda küreselleşme mekanizmalarını da oluşturmaktadır. Modernite'de zaman ve mekanın yerin özelliklerinden ayrıldığını, küreselleşme sürecinde yerelliklerin değil, onların sürece katılımının önem kazandığını savunmaktadır.

İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreciyle yakından ilişkilidir. Bu ilişki ekonomik alanda da geçerlidir. 24 saatlik para piyasaları, toplumun her alanını etkileyen uydu ve bilgisayar teknolojileri sayesinde gerçekleşmektedir. Dünyanın hemen hemen her bölgesini kapsama alanına dahil eden elektronik iletişim dünyası yerel kurumları ve gündelik yaşamı köklerinden

sarsmaktadır. Küreselleşmeyle uluslararasılaşmayı ayırt etmek gerekmektedir. Küreselleşme sadece uluslar arasındaki bağların yakınlaşması değil, aynı zamanda ulusal sınırların ötesinde küresel bir sivil toplumun ortaya çıkması sürecidir. Giddens'a (2000) göre özetle, küreselleşme;

“Politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşmaktadır. Bu durum, bir yandan yeni uluslar-üstü sistemler ve güçler üretirken diğer taraftan özellikle de gelişmekte olan ülkelerde gün be gün değişime maruz kalmaktadır. Küreselleşme, uygulamaya sokulan çağdaş politikaların temellerinden daha başka bir şeydir. Bir bütün olarak ele alındığında, küreselleşme içinde yaşadığımız toplumun kurumlarını dönüştürmektedir. Küreselleşme kesinlikle sosyal demokrat tartışmalarda geniş bir şekilde yer alan ‘yeni bireyselleşmenin’ yükselişiyle doğrudan ilişkilidir.”

Waters, küreselleşmenin semboller düzeyinde gerçekleştiğini ve kültürel bir organizasyon olduğunu savunmaktadır. Waters'a göre küreselleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere üç alanda etkisini göstermektedir. Mal ve hizmetlerin üretim, dağılım ve tüketimi, ekonomik alanın kapsamını oluşturmaktadır. Kurumlar ve örgütlerin ilişkileri siyasal alanın, olaylar, inançlar, anlamlar ve değerler ise kültürel alanın kapsamına girmektedir. Küreselleşme sürecinde, bu üç alanın mekanla kurdukları ilişkiye bakılmalıdır. İletişim teknolojilerindeki gelişme, Waters'ın sözünü ettiği kültürel küreselliğin zeminini hazırlamaktadır. Küreselleşme, sosyal, ekonomik ve kültürel düzlemler içinde, coğrafyanın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun daha çok bilincine vardıkları bir süreçtir. Küreselleşmenin itici gücü olarak kapitalizm ve ulus devlet krizini göstermekte ve küreselleşmeyi katmanlı ve karmaşık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Sermayenin kapitalist üretim ve tüketim mekanizmalarını küresel düzeyde gerçekleştirilmesi ve iletişim araçlarındaki teknolojik gelişim mekanının etkisini azaltmaktadır. (Coşut, 2005)

Heywood'a (2006) göre küreselleşme, insan hayatının gittikçe uzak bir mesafede alınan kararlar, meydana gelen olaylar tarafından şekillendirilmesi anlamına gelen karşılıklı bağımlılık ağının ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda küreselleşmenin baskın özelliği, coğrafi meselelerin azalan önemi ve ulus-devletlerin aralarında varolan sınırların daha az anlamlı hale gelmesidir. Bahsi geçen karşılıklı bağımlılık çok boyutludur. Küreselleşmenin popüler imajı onun dünyanın her tarafında izini bırakan tek bir küresel sistemin kurulması anlamında yukarıdan

aşağıya bir süreç olduğu şeklindedir. Bu bağlamda küreselleşme, herkesin aynı televizyon programlarını izlediği, aynı malları satın aldığı, aynı yiyecekleri yediği, aynı spor yıldızlarını desteklediği ve aynı ünlülerin garip davranışlarını takip ettiği bir dünyada kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal çeşitliliğin yok edildiği bir homojenleşme ile bağlantılıdır. Bununla birlikte, küreselleşme çoğunlukla yerelleşme, bölgeleşme ve çok kültürlülükle beraber yol alır. Bunun nedenlerinden biri, ulus – devletin ekonomik ve siyasal yaşamı organize etme kapasitesindeki azalmadır. Bu durum, gücün yukarı doğru sıkılmasının yanı sıra aşağı doğru emilmesine de olanak sağlar. Böylelikle yerel cemaat ve bölgelere veya dini ve etnik kimliklere bağlılıklarda artış gözlenir.

2.2 KÜRESELLEŞME KAVRAMINA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme, günlük yaşamımızı her boyutuyla etkileyen, kapsamı oldukça geniş bir kavram olması sebebiyle oldukça tartışmalı bir konumdur. Bu konuda gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek söz konusu değildir. Bir genelleme yapmak gerekirse, küreselleşme kavramını inceleyen düşünürler ‘aşırı küreselleşmeciler’, ‘kuşkucular’ ve ‘dönüşümcüler’ olarak üç sınıfa ayrılmaktadır.

2.2.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalists)

Aşırı küreselleşmeciler, ‘radikaller’ olarak da anılmaktadır. Endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devletin küreselleşme sürecine bağlı olarak önemini yitirdiğini savunan gruba göre, artık küresel piyasa, politikanın yerini almıştır. Bu duruma gerekçe olarak da piyasa mekanizmalarının hükümetlerden daha rasyonel çalışmasını göstermektedirler. Küreselleşme sürecinin uluslararası işbirliklerini kolaylaştırdığını, oluşan karşılıklı ekonomik bağımlılıklar sebebiyle çatışmaların ve savaşların çıkmasının zorlaştığını savunmaktadırlar. Küreselleşme taraftarları, kapitalizmin genellikle refah ve artan fırsatlar yaratma eğiliminde olduğunu ve bu sebeple küresel kapitalizmin bu durumdan daha fazla ülke ve daha fazla insanın yararlanmasını sağlayacağını, küresel ekonominin doğuşunun ve serbest ticaretin yaygınlaşmasının, her ülkenin üretmeye en uygun olduğu mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmasını sağladığını ve bu durumun uluslararası uzmanlaşmaya ve karşılıklı çıkara hizmet ettiğini ileri sürmektedirler. Bu bakış açısına göre, sadece

küreselleşmenin dışında kalan bölgeler küreselleşmeden faydalanamayacaktır. Ayrıca, küreselleşmenin, demokratikleşme yönündeki trendin altında yatan önemli bir etken olduğu savunulmaktadır. Fukuyama'ya (1989, 1992) göre küreselleşme neticesinde piyasa kapitalizminin genişlemesi liberal demokratik ilkelerin ve yapıların evrensel olarak kabulüne yol açarak 'tarihin sonu'nu hazırlayacaktır. (Heywood, 2006)

Ohmae'nin ifadesiyle;

“Bizler içinde bulunduğumuz zaman diliminde sınırsız bir dünyada yaşamaktayız, bu dünyada ulus-devlet bir hayal (fiction) mesabesinde ve politikacılar ise bütün etkinliklerini yitirmişlerdir.” (Giddens, 2000)

2.2.2 Kuşkucular (Skepticals)

Kuşkucular, küreselleşme karşıtları olarak da anılmaktadırlar. Küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığını savunmaktadırlar. Kapitalizmi eşitsizlik ve sömürü ile ilişkilendirerek, küresel kapitalizmin sadece yeni yoksulluk ve adaletsizlik türleri yaratacağını ileri sürmektedirler. Hirst ve Thompson'a (1999) göre şüpheci küreselleşmeyi, devrimci bir ekonomik veya teknolojik güç olarak görmekten ziyade neoliberal ekonomiyi destekleyen ve şirketlerin çıkarlarını ilerletmeyi arzulayan politikacı ve teorisyenler tarafından kullanılan ideolojik bir araç olarak görmektedirler. (Heywood, 2006)

Sendikaların ve refah devleti uygulamalarının zayıflatılması ve işlevsizleştirilmesi, ticarete müdahalede azalma, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla, gelişmekte olan ülkelerde korumacı politikaların tasviyesinin sağlanması ve bunun sonucunda rekabet gücü düşük işletmeleri kolaylıkla bertaraf eden çok uluslu şirketlerin bu ülkelerdeki pazarları ele geçirmeleri, bütün bunların sonucunda dünya sermayesinin, belli kişilerin elinde toplanmasıyla oluşan gelir dağılımındaki uçurum bu düşüncelerin temelini oluşturan gerekçeler arasındadır. Küreselleşmeye yöneltelen eleştirilerin en çok yoğunlaştığı konu eşitlik ve yoksulluk olmaktadır. Küreselleşme bir 'kazananlar ve kaybedenler' oyunu olarak görülmektedir. Bu oyunda kazananlar, değişmez bir şekilde, çok uluslu şirketler ve gelişmiş ülkeler (özelde ABD); kaybedenler ise ücretlerin düşük olduğu, regülasyonun zayıf ya da hiç olmadığı, üretimin ülke ihtiyaçlarından çok, küresel pazarlara uyumlandığı

gelişmekte olan ülkelerdir. Bu durum, ‘merkez’ ve ‘çevre’ bölgeler arasındaki eşitsizliğin büyümesine neden olmaktadır.

Öte yandan, küreselleşmenin en azından iki sebeple demokrasiyi zayıflattığı ileri sürülmektedir. İlk sebep, küreselleşme sürecinin, ekonomik gücü, bunun sonucu olarak da siyasal gücü çok uluslu şirketlerin elinde toplamasıdır. Çok uluslu şirketler, sermaye ve üretimi dünyanın başka bir yerine taşıma yetenekleri sayesinde ulusal hükümetler karşısında kesin bir avantaj sağlamaktadırlar. Bu durum çok uluslu şirketlerin demokratik kontrolden kaçmalarını olanaklı kılmaktadır. İkinci sebep ise, ekonomik küreselleşmenin hızının, siyasal küreselleşmenin hızından çok daha fazla olmasıdır. Ekonomik faaliyetler ulusal sınırlara gittikçe daha az önem atfederken, siyaset bu sınırlar içinde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Varolan uluslararası örgütler de küresel kapitalizmi hesap vermeye zorlayamayacak durumdadır.

Küreselleşme karşıtları, küreselleşmeyi üç belirsizlik formuyla ilişkilendirmişlerdir. Birinci belirsizlik noktası, şirketlerin, endüstrilerin, ulusal ekonomilerin ve hatta bölgelerin kaderinin, spekülasyon faaliyetlere dayanan ve kısa vadeli ekonomik hesaplarla yönlendirilen küresel finans piyasalarının kaprislerine bırakılmasıdır. Bu durumun kriz eğilimli ve tahmin edilemez bir dünya ekonomisini yarattığı ileri sürülmektedir.

İkinci belirsizlik formu Ulrich Beck’in (1992) ‘risk toplumu’ fikriyle ifade bulur. Risk toplumu, bireyciliğin yükselmesi ve bununla ilişkili olarak yerleşik kurumların, toplumun ve geleneklerin zayıflamasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, tüm mesnetlerin altı oyulduğunda insanların temel değerleri ve hatta kimlik duyguları sorgulanır hale gelmektedir. Bu durumda ise, belirsizlik, ekonomik ve sosyal değişim hızında artış ve tahmin edilebilirliğinde bir düşüşten daha öteye gitmektedir.

Üçüncü belirsizlik formu, küreselleşmenin, çevrenin yok edilmesine ve bir çevre krizi yaratmasına yönelik, sahip olduğu savunulan eğilimdir. Eko-sosyalistler’e göre kapitalizmin gözü dönmüş kar hırsı ve ekolojik meselelere duyarsızlığı bu durumun sebebidir. Radikal ekolojistler, küreselleşmenin, büyük ölçekli üretim, sermaye birikimi ve amansız bir büyüme ile karakterize edilen bir ekonomik sistem olan ‘sanayiciliğin’ genişlemesinden ibaret olduğunu ileri sürmektedirler. Yine bu gruba göre sanayicilik, maddeciliği yayarak ve bilim ve teknolojiye olan mutlak imanı

pekiştirerek insani değerleri zayıflatmakta ve ekolojik duyarlılıkları öldürmektedir. (Heywood, 2006)

2.2.3 Dönüşümcüler (Transformationalists)

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi modern toplumları ve dünya düzenini değiştiren kültürel, siyasal, ekonomik oluşumların arkasındaki itici siyasal güç olarak görmektedirler. Bu süreç, eğlence, bilgi, iletişim, elektronik ve finans hizmetlerinin ekonomide kendine önemli bir yer bulduğu, iletişim devrimiyle birlikte anında haberleşme imkanına kavuşulması sonucunda diğer kültürlerle anında temas kurmanın ve karşılıklı etkileşime girmenin mümkün hale geldiği, çok daha bütünlüklü bir küresel pazarın oluştuğu ve sonuçları önceden kestirilemeyecek karmaşık, tarihi bir süreç olarak görülmektedir. Dönüşümcüler, ne aşırı küreselleşmecilerin “egemen devletin sonunun geldiği” tezini, ne de kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezini kabul etmemektedirler. Bu görüş taraftarlarına göre, evrenselci aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi olan küreselleşme süreci ulus-devletlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır. (Bozkurt, 2007) Sonuçta bazı bireylerin, toplumların, ülkelerin veya bölgelerin güç ve zenginlik ağına dahil olduğu, bazılarının da dışında kaldığı yeni küresel sınıfların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. (Yıldız, 2007)

Örneğin Giddens, (2000) Ohmae’nin ileri sürdüğü, ulus-devletin ‘hayali’ bir olgu konumuna gelmesi düşüncesine karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, ulus-devlet yapısının bir değişim içerisine girdiğini ve Keynesçi ekonomi yönetiminin temelini oluşturan ve ulus-devletlerin eskiden sahip oldukları bazı güçlerin etkinliklerini yitirdiklerini savunmaktadır. Giddens’a (2000) göre küreselleşme, ulus-devletlerin sınırlarının zaman zaman birbiriyle çakıştığı yeni kültürel ve ekonomik bölgeler yaratarak dar alanlara sıkışabilmektedir. (Barselona ve Güney Fransa örneği) Egemenlik, ya hep ya hiç konusu olmaktan çıkmaktadır ancak, ulus-devletler varlıklarını sürdürmektedirler. Bütünüyle ele alındığında, küreselleşme geliştikçe ulus-devlet yönetiminin etki sahası, bölgesel işbirlikleri sayesinde genişlemektedir. Uluslar kalıcıdır ve yakın gelecekte de yönetsel, ekonomik ve kültürel güç olarak vatandaşları üzerinde ve uluslararası arenada kalıcılıklarını devam ettireceklerdir. Ancak bunun için uluslar-arası ve uluslar-üstü birliklerle işbirliği içerisinde olmaları gerekmektedir. ‘Devlet’, ‘ulusal hükümet’le daha az

tanımlanmakta ve daha geniş kapsamda ele alınmaktadır. Bu noktada ‘yönetim’den (hükümet etme - administration) ‘yönetişim’e (governance) geçiş söz konusudur. ‘Hükümet-dışı organizasyonlar’ (NGO ya da sivil toplum örgütleri) ya da uluslarüstü birlikler ‘yönetim’e yardımcı olmaktadır.

2.3 KÜRESELLEŞMENİN KISA TARİHÇESİ

Küreselleşmenin 400 yılı aşan bir tarihi arka planı olduğu pek çok düşünür tarafından kabul edilmektedir. Ancak küresel, küreselleşme, küreselleşen gibi kavramların kullanımına 1960’lara kadar pek rastlanmamaktadır. Küreselleşme kavramı, 1980’lere doğru Harvard, Colombia, Stanford gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlanmış, daha sonra yine aynı yıllarda uluslararası iktisadi kuruluşların yayınlarına ve raporlarına girmiştir. 1990’larda ise giderek artan bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bir yaklaşıma göre kapitalizm, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren yöresel değil küresel bir özellik taşımaktadır ve küreselleşme, üç evreden geçmiştir;

- 15. yüzyılın sonlarında başlayan, coğrafi keşiflerin ve ticaretin tetiklediği ‘sömürgecilik’ evresi,
- 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen sanayi devriminin tetiklediği ‘emperyalizm’ evresi,
- 1980’lerde başlayan ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel nitelikte gelişmelerin tetiklediği ‘küreselleşme’ evresi.

Bir başka görüşe göre ise küreselleşme, ilki 1870-1914 yılları arasında ve ikincisi 1970’lerden günümüze olmak üzere, iki evreden oluşmaktadır. İlk evre sanayi devriminin sonucunda gerçekleşmiş, ikinci evre ise bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, taşıma ve ulaştırma maliyetlerindeki azalma ve bunların üretim teknikleri ve piyasaların bütünleşmesi üzerinde yarattığı etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Aksoy, 2006)

Küreselleşmenin insanlık tarihi kadar eski olduğu ve başlangıç tarihi olarak insanoğlunun sivilleşme çabalarının gösterilebileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Kavramın gelişim süreci, teknolojinin gelişim süreciyle yakından

ilişkilidir. Bu sebeple inceleme; tarım devrimi, sanayi devrimi ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen devrim baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

2.3.1 Tarım Devrimi ve Sonrası

Tarihi süreç içerisinde, insanoğlunun dönüm noktası olarak kabul edilen bazı aşamalardan geçtiğini görmekteyiz. Bu aşamalardan ilki '*tarım devrimi*' olarak adlandırılmaktadır. Binlerce yıl süren bu süreçte insanoğlu; yerleşik hayata geçmiş, haberleşme ve iletişim olanaklarının zayıflığı sebebiyle bilgi birikimi ve teknolojik gelişim açısından oldukça yavaş bir ilerleme yaşamıştır. Bu dönemde nüfus artış hızı, önceki dönemlere göre artmakla birlikte günümüze kıyasla oldukça düşük seviyelerdedir. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte insan topluluklarının siyasi olarak örgütlenme süreci de başlamış bulunmaktadır. Sander'e (2005) göre;

“Bilinen tarih boyunca, insan topluluklarının coğrafi kapsamlarının genişlemesine doğru bir eğilim görülmektedir. Bu eğilim, toplumsal örgütlenmenin genişleyen çerçevesini gösterir. 6000 yıl önce Mezopotamya'nın kent-devletleri arasında 'büyük' bir toplum olduğu zaman, bu bölgenin çapı en çok 1000 km iken, 2000 yıl önce Roma İmparatorluğu Akdeniz çevresinde başat güç olduğu zaman, 3200 km'lik bir alana yayılmıştı. Uygarlık alanının genişlemesi, bu dönemde Çin ve Hint dünyalarında da görülmektedir. Bu süre içinde Mezopotamya, Anadolu ve Mısır kültürü Grek dünyasına, Helen kültürü Hindistan'a kadar uzanmış, Çin'de Hun İmparatorluğu Hindistan'la temasa geçmeye başlamıştı. Ne var ki, bu karşılıklı etkileşim uzun bir süre aralıklı ve dolaylı olmuş, bugünkü ve gerçek anlamda 'global' bir nitelik kazanamamıştır.”

Orta Çağ'a gelindiğinde, Avrupa'da, görelî de olsa, yerel güvenliğin sağlanması çok önemli sonuçlar doğurmuştur. O zamana kadar Avrupa'da yerleşik düzende yaşayan toplulukların karabasanı haline gelen, karada haydut saldırıları ile deniz ve kıyılarda korsanlık çekici meslekler olmaktan çıkmaya başlamıştır. Yerel güvenliğin sağlanması sonucunda, değer verilen maddelerin ele geçirilmesinde zora başvurma yöntemi geçerli yol olmaktan çıkmış, bunların ticaretle sağlanması seçeneğine başvurulmuştur. Böylece, etkili yerel savunmanın gelişmesi sayesinde, korsan gemileri yerini ticaret gemilerine, haydutlar da tüccarlara bırakmıştır. Hatta çoğu haydut ve korsan, meslek değiştirerek tüccar olmuşlardır. Burada önemli olan nokta, haydut ve korsan ile daha sonra ortaya çıkan tüccarın aynı bağımsızlık ve özgür

davranış alışkanlıklarına sahip olmalarıdır. Tıpkı haydut ve korsanlar gibi, tüccarlar da bağımsızca kendi işlerini kendileri görmeyi ve hatta savunmalarını kendileri sağlamayı tercih etmişlerdir. Zamanla bu tüccarlar topluluğu, ticarete uygun ve savunması kolay olan yerlerde uzun süreler geçirmeye, daha sonra ise buralara sürekli olarak yerleşmeye başlamışlardır. İşte, bu çekirdekten Batı ve Kuzey Avrupa'nın kentleri doğmuştur. Tüccarlar tarafından kurulan Avrupa kentleri, yaşamsal ekonomik ve askeri sorunlarını çözdükten sonra, üstün bir uygarlığın çıkış noktaları olmuşlardır. (Sander, 2005)

Kentlerin sayılarının artması ve genişlemeleriyle birlikte, doğal olarak, gıda ihtiyacı da artmıştır. Bu sorunu çözebilmek amacıyla lordlar ekim alanlarını genişletmeye başlamışlardır. Daha önceden köyler birbirlerinden çok uzakken ve aralarında hemen hemen hiç etkileşim yokken, ekim alanlarının genişlemesi ve yeni köylerin kurulması köyleri birbirlerine yakınlaştırmış, haberleşme ve etkileşimin hızlanmasını sağlamıştır. (Sander, 2005)

Sander'e (2005) göre; "Ticaret ve değişik bir kent yaşamının ortaya çıkışının, Avrupa uygarlık ve üstünlüğünün doğuşundaki payı gerçekten çok büyüktür. O kadar ki, eğer Avrupa'da böyle canlı bir ticaret doğmamış ve bağımsız özelliklere sahip kentler kurulmamış olsaydı, 15. yüzyılın Rönesans'ı ya gerçekleşmez ya da en azından çağımızın temellerini oluşturacak yenilikleri etkisiz ve kısa süreli kalırdı."

"Ticaret ve kentleşme, belki de, dünya tarihinin en önemli iki dönüm noktası olan tarım ve endüstri devrimleri arasındaki uzun zaman dilimi içindeki "basamak taşı" nı oluşturmuş ve insanların birinden ötekine geçmelerini sağlamıştır. Belki de, dünya tarihinin en az onlar kadar önemli bir olaydır. İngiltere'nin 19. yüzyılda bir endüstri devi olmasından çok önce büyük bir ticaret devleti haline geldiği unutulmamalıdır. Bu, bir dereceye kadar öteki batılı devletler için de doğrudur." (Sander, 2005)

Sander'e (2005) göre 16.yüzyılın başına gelindiğinde, modern dünyanın temel özellikleri Avrupa'da belirginleşmiştir. 16. yüzyılla başlayan küreselleşme süreci içindeyse, tüm dünyayı kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştır.

Bu temel özelliklerden birincisi küresel eylemlerde bulunabilme yeteneğidir. Avrupalı elitler, uzun mesafeli seyahat yapabilecek ticaret ve savaş gemilerine sahip olmuşlardır. Daha 11. Yüzyılda, Haçlı seferleri Avrupalıları denizaşırı keşifler düşüncesine alıştırmıştır. Portekiz ve İspanyollar, yüzyıllardan beri Müslüman

dünyayla mücadele etmekteydiler ve artık daha da ileriye gitmeye hazırdılar. Avrupa, militan, iyi eğitilmiş, iyi örgütlenmiş, silahlanmış ve saldırgandır. Matbaanın kurulmasıyla birlikte, yeryüzü hakkında bilgiye ve küresel bir bakış açısına sahip olmaya başlamışlardır. (Sander, 2005)

İkinci özellik bağımsızlıktır. Avrupa büyük bir imparatorluk değildir ve hareketleri belirli bir merkezden yönetilmemektedir. Özerk siyasal birimlerin, prenslerin, soyluların, tüccarların, loncaların, hatta üniversitelerin topluluğu haline gelmiştir. Duruma göre, bu toplulukların tek başlarına ya da birlikte hareket etmeleri sonucu küreselleşme macerasına atılmıştır. (Sander, 2005)

Üçüncü özellik milliyet düşüncesidir. Avrupa'da bazı siyasal otoriteler, özellikle Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere monarşileri, yönettikleri halkın güçlü siyasal bağlılığını elde etmişlerdir. Yavaş yavaş uyanmakta olan milliyetçilik akımı bu monarşileri güçlendirmiş ve küreselleşme süreciyle bunun sonucunda dış dünyayla temas sağlanması, siyasal bağlılığı arttırmıştır. Kısaca, 'ulus-devlet'in başlangıcı bu dönemde gözlenebilmektedir. (Sander, 2005)

Modern ulus-devletin kapitalizmin bir ürünü olduğu söylenebilir. Feodal beyliklerin yerlerini ulus-devletlere bırakmaları, gelişen ticaretin daha geniş ve güvenli bir pazar ihtiyacını karşılamıştır. Ülke sınırları içerisinde tek tip yasaların çıkartılması, bölgelere göre değişmeyen vergi politikalarının belirlenmesi, dil ve kültür yönünden homojenleştirme politikalarının hayata geçirilmesi ve hukuk güvenliğinin sağlanması gibi düzenlemelerle ticaret burjuvazisinin ulusal Pazar ölçeğinde etkinlik göstermesi garanti altına alınmıştır. (Yıldız, 2007)

Bu dönemlerde (16-18.yy arası) kurulan ulus-devletlerde dış politikaya egemen olan ilke 'sömürgecilik'tir. Sömürgecilik, o dönemlerde Avrupa ulus-devletlerinin yaygın olarak benimsediği merkantilist düşüncenin doğal bir sonucudur. Merkantilist kurama göre, güçlü bir devlet devlet olmak, çok sayıda koloniye sahip olmayı gerektirmektedir. 15-16. yüzyıllarda Portekiz ve İspanya, 17. yüzyılda Hollanda ve 18. yüzyılda Hollanda ve İngiltere en güçlü sömürgeci devletlerdir. (Yıldız, 2007)

2.3.2 Endüstri Devrimi ve Sonrası

İnsanoğlunun tarım devriminden sonra ikinci dönüm noktası olarak kabul edilen aşaması, '*endüstri devrimi*'dir. Dünyanın, Ortadoğu, Hindistan, Çin ve Avrupa arasındaki binlerce yıllık dengesi, 1850'lerde gerçekleşen yeryüzünün belkide en

önemli devrimi sayılabilecek sanayi devrimine kadar tam anlamıyla ortadan kalkmış değildir. Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçişin yaşandığı ve kabaca 1870-1914 arasında yaşanan süreç, Yeldan tarafından ‘küreselleşmenin birinci evresi’ olarak nitelenmektedir. Bu süreci ‘*emperyalizm*’ kavramı tanımlamaktadır. Bu devrimin sağladığı olanaklarla, 19. yüzyılda, Batı’nın uluslar arası şirketleri dünyayı etkileri altına almıştır. Kapitalist sistem bu dönemde çok büyümüştür ancak bir takım sıkıntı ve ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır. Özkan’a göre bunlar; ucuz hammaddeye ulaşmak, aşırı üretim sebebiyle yeni pazarlar bulmak, sermaye ihraç etmek şeklinde sıralanabilir. (Yıldız, 2007) Süreçte üstünlüğü ele geçirmek isteyen egemen devletlerin pazar paylaşım kavgaları, 20. yüzyılda ard arda iki dünya savaşının çıkmasına sebep olmuş ve maddi manevi büyük bir yıkımla sonuçlanmıştır.

1929 yılında yaşanan ve ‘büyük buhran’ olarak da adlandırılan kriz sonrasında liberal politikalar terkedilmiş ve piyasaya devlet müdahalesine dayalı ve korumacılığın ön plana çıktığı ‘keynesçi’ politikalara ve refah devleti anlayışına geçiş yaşanmıştır. Refah devleti anlayışında devlet, toplum düzeninde adaleti sağlamak, ekonominin sağlıklı olarak işlemlerini garanti altına almak amacıyla bizzat işletmeci olmak da dahil olmak üzere, ekonomiye müdahale etmektedir. Şaylan’a göre;

“Refah devleti, uygulandığı ülkelerde hızlı bir büyüme sağlamış, toplumsal çatışmaları yumuşatmış, demokratikleşme adına önemli yollar kat etmiştir.” (Başkan, 2005)

Bu uygulama ile çeşitli temel hizmetler (eğitim, sağlık vs.) tamamen millileştirilmiş, devlet işveren pozisyonuna geçmiştir. Refah devleti, kendi kurumlarını kullanarak işgücünün yeniden üretimini ve çalışanların sistemle bütünleşmesini sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1960 sonlarına kadar geçen sürede pek çok ülke ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiş, ayrıca uzlaşmaya ve işbirliğine dayalı sınıf politikalarını geliştirmiştir.

Bu durum 1970’lerin başlarında patlak veren ‘petrol krizi’ ve Bretton Woods para sisteminin çöküşü ile birlikte değişmeye başlamıştır. Kriz sonucunda petrol fiyatlarının artması ve uygulanan petrol ambargoları batının siyasi gücünü sarsmış, kamusal alanın giderek büyüyen hizmet ve fırsat talebi, sermayenin kar haddindeki düşüş, özel şirketlere verilen devlet güvenceleri ve birçok özel şirketin iflası, gelişmenin bir durgunluk içine girmesine ve bu durumdan refah devlet

uygulamasının sorumlu tutulması sebep olmuştur. Çözüm için devlet ya halkın satın alma gücünü yükseltmelidir, ki satın alma gücünün düşmesi durgunluğa neden olmaktadır ya da satın alma gücünü korumak için ücretleri arttırmalıdır. Ancak bu durum da kar oranlarında düşüşe sebep olmaktadır. Bu sıkıntılar dolayısıyla devleti küçültmeye yönelik yeni politika arayışları gündeme gelmiştir.

2.3.3 Bilgi Çağı ve Sonrası

1970’lerin sonlarında başlayan minimal devlete dönüş tartışmaları, Reagan ve Thatcher önderliğinde uygulamaya koyulan özelleştirme, liberalizasyon ve deregülasyon temelli politikalarla meyvesini vermiştir. Mikroelektronik devrim sayesinde verim arttırılmış, refah devleti tasviye edilmiş, bu sayede kar hadleri yükseltilmiştir. Refah devletinin tasviyesinde teknolojik devrimin sermayeye, (yani yönetime) sendikalarla pazarlıkta onların etkinliğini azaltacak araçlar ve seçenekler sunması oldukça etkili olmuştur. 1970’lerde güç kazanmaya başlayan çok uluslu şirketler, sürece uyum sağlayan ülkelerin korumacı politikalardan vazgeçmeye başlamasıyla birlikte egemenlik alanlarını genişletmeye başlamışlardır. Sermaye hareketi üzerindeki devlet kontrolünün kaldırılması, sıcak para ya da finans kapitali denilen spekülatif sermaye hareketlerinin tüm dünya çapında çılgın bir şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Dünya tek bir pazar haline gelmektedir.

2.4 KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN FARKLI BOYUTLARI

2.4.1 Ekonomik Boyut

Ekonomik boyutu, küreselleşmenin en çok öne çıkan ve tartışılan aynı zamanda en eski ve kökleşmiş boyutudur. Günümüzde hiçbir sistemde ekonomik anlamda bir milliyetçilikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Dünyanın her köşesinde, büyük oranda çok uluslu şirketlerin yönlendirdiği küresel bir ekonomik düzen, başarıyla etkinliğini sürdürmektedir. Sürecin ekonomik boyutunun, hem kültürel hem de siyasi boyutu için sürükleyici güç olduğu düşünülmektedir. Küresel ekonomi politikaları, toplumların üretim ve tüketim biçimlerini etkilemektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu serbest ticaret, rekabet ortamı, deregülasyon, özelleştirme gibi kavramlar çerçevesinde yapılanmaktadır. Bu kavramlar tek bir terime indirgendiğinde karşımıza ‘Piyasa ekonomisi’ terimi çıkmaktadır.

Reagan ve Thatcher'ın önderliğinde 1980'lerin başlarında uygulamaya konulan ekonomik program doğrultusunda, kısa vadeli sermaye üzerindeki devlet kontrolü kaldırılmış, sıcak para denilen spekülâtif sermaye hareketliliği çılgın bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Sermayenin uluslararasılaşması denildiğinde kastedilen bu spekülâtif sermaye hareketliliğidir. Dolaysız yatırımlarla gerçekleştirilen büyük sermaye ihracı yerini 'sıcak paraya' ya da 'finans kapitaline' bırakmıştır.

Thatcherizm'in temel niteliklerinden biri eşitsizliğe karşı duyarsız olması ya da eşitsizlikleri açıkça onaylamasıdır. Bu düşünceye göre, 'Sosyal eşitsizliğin temelde yanlış ya da zararlı' olması fikri 'tutarsız ve inanılmaz'dır. Eşitsizlik durumu insanlar sahip oldukları özellik ve yetenekler doğrultusunda uygun mevkilere terfi edebilme kararlılığı gösterebildikleri sürece herhangi bir probleme yol açmayacaktır. Sosyal devlete karşı beslenen düşmanlık ise sosyal devleti bütün kötülüklerin kaynağı olarak görmek biçiminde somutlaşmaktadır. Sosyal devlet, bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerindeki müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. (Giddens, 2000)

Heywood'a (2006) göre ekonomik küreselleşme, hiç bir ulusal ekonominin içine kapalı bir ada olmadığı fikrinde ifade bulmaktadır. Tüm ekonomiler, az veya çok 'küresel ekonomiye' bağlanmıştır. Komünizm'in çöküşüyle ekonomik küreselleşme, kendisi dışında kalan son bölgeyi de ele geçirmek suretiyle hız kazanmıştır.

"Ekonomik küreselleşme, bu açıdan, düşük ticaret bariyerleri, döviz kontrollerine bir son verilmesi ve yatırım sermayesinin daha 1980'lerden itibaren daha serbest dolaşımı sayesinde kapitalist Batı ile ekonomik olarak durgun komünist Doğu arasındaki ekonomik uçurumu genişleterek komünizmin çöküşünü hızlandırmıştır. Ekonomik küreselleşmenin anahtar yansımalarından biri ulusal hükümetlerin ekonomilerini yönetme ve serbest piyasa çizgisinde yeniden yapılandırmalarına direnme kapasitesindeki azalmadır." (Heywood, 2006)

İletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik ilerleme ve üreticiler arasındaki rekabet, toplumlara daha çok, daha ucuz, daha çeşitli ve daha kaliteli mal ve hizmet imkanı sunmuş, dünyanın her noktasındaki alıcı ve satıcılar birbirlerine kolaylıkla ulaşabildikleri için, tüketim isteği ve eğilimi artış göstermiştir. Sonuçta, tasarruf bilinci önemini yitirmiş, kişilerin artan tüketim eğilimi ve üreticilerin daha fazla satıp

kar etme hedefleri birbirini beslemiş ve ekonomik küreselleşme eğilimini hızlandırmışlardır. (Yıldız, 2007)

Küreselleşme, üretimin örgütlenme şeklinin de değiştirilmesine sebep olmuştur. Sanayi yeniden yapılanmış, bu yapılanma teknolojik gelişmeyi, rekabeti ve üretimde kaliteyi getirmiştir. Maliyetler düşmüş, karlar ise artmıştır. Şirketler nerede daha ucuza üretilip, daha çok kar edebiliyorlarsa orayı tercih etmeye başlamışlardır. (Yıldız, 2007)

Üretimin küreselleşmesi, işletmelerin farklı ülkelerde sabit yatırımlar ya da fason imalat anlaşmaları yapması veya mal hizmet üretimlerini daha değişik yöntemlerle kendi ülkeleri dışına yaymaları şeklinde tanımlanabilir. Üretimde küreselleşmenin motoru konumunda olan bu işletmeler ‘çok uluslu işletmeler’ olarak anılmaktadır. Sonuçta, çok uluslu şirketleri uluslararası faaliyet yürütmeye zorlayan sebeplerle, üretimde küreselleşmeyi tetikleyen sebepler birbirine benzemekte ve birbirini beslemektedir. (Aksoy, 2006)

Ülkeler arasında mal ve hizmet değişimi anlamına gelen ‘dış ticaret’, ekonomik küreselleşmenin ilk ve hala devam eden sebebi olarak gösterilmektedir. 18. yüzyıldaki sanayi devriminden itibaren, 20. yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrası kısa bir dönem hariç, ticaret hacmi sürekli artış göstermektedir. Küreselleşme sürecinde hayata geçirilen liberal ekonomi politikalarının kurumsal ayakları IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlardır. Uluslararası ekonomi üzerinde asıl belirleyici olanlar ise çok uluslu işletmelerdir. Bu güçlerinin kaynağı ise şirketlerin ekonomik büyüklükleridir. Günümüzde pek çok çok uluslu şirketin satış oranları birçok ülkenin GSYİH’sından yüksektir. (Aksoy, 2006)

Tablo 2.1 Çeşitli Ülkelerin Çok Uluslu İşletmeleri ve Satışları (Milyon Dolar)* (Aksoy, 2006)

*Kaynak: http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2005top100_en.pdf deki veriler baz alınmıştır. (Veriler 2005 yılına aittir)

ŞİRKET	ÜLKE	TOPLAM SATIŞLAR
Toyota Motor	Japonya	149.179
General Electric	ABD	134.187
Siemens AG	Almanya	83.784
Vodafone Group Plc.	İngiltere	59.893
Samsung Electronics Co., Ltd	Kore Cumhuriyeti	54.349
France Telecom	Fransa	52.202
Nokia	Finlandiya	37.202
Telekom İtalia Spa	İtalya	34.819
Philips Electronics	Hollanda	32.773
Telefonica SA	İspanya	32.054
Norsk Hydro Asa	Norveç	25.716
Peronas-Petroliam Nasional Bhd	Malezya	25.661
Volvo AB	İsveç	24.023
Roche Group	İsviçre	23.183
News Corp.	Avusturalya	19.086
Hutchison Whampoa Limited	Hong Kong,Çin	18.699
Alcan Inc	Kanada	13.640
CRH Plc	İrlanda	13.608
Singtel Ltd.	Singapur	6.884

Tablo 2.2. Çeşitli Ülkeler ve GSYİH'leri (Milyon Dolar)* (Aksoy, 2006)

* Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport> (Veriler 2005 yılına aittir)

ÜLKE	GSYİH
DÜNYA	36.835.179
ORTA GELİRLİ ÜLKELER	6.067.054
DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER	1.079.456
EN DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER	3.567.718
ABD	10.951.300
JAPONYA	4.291.124
ALMANYA	2.443.420
İNGİLTERE	1.797.786
FRANSA	1.789.133
İTALYA	1.468.317
İSPANYA	880.990
KANADA	856.526
KORE CUMHURİYETİ	608.148
HOLLANDA	512.727
İSVİÇRE	321.798
İSVEÇ	301.553
TÜRKİYE	240.376
GÜNEY AFRİKA	165.434
FİNLANDİYA	161.780
HONG KONG, ÇİN	155.123
İRLANDA	152.129
SİNGAPUR	92.369
BULGARİSTAN	19.939
KENYA	15.036
UGANDA	6.255

Çok uluslu şirketler varlıklarını ve çıkarlarını korumak adına çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bu sebeple yeni liberal tasarım kapsamında tüm ülkelerin küresel pazarla bütünleşmesi amacını güden kurumlar ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bir yandan, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi, çok uluslu dev şirketler ve

finans kuruluşlarının çıkarlarını kollayan uluslararası örgütler kurulurken, öte yandan, AB, NAFTA, APEC, ASEAN gibi, dünya ekonomisinin belli güç odaklarının elinde toplanmasını sağlayacak bölgesel bloklar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak kapitalizmin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesi amaçlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte üretimin küresel ölçekte ‘sermaye lehine’ yapılanmasını sağlayan yeni bir uluslararası iş bölümü şeması oluşturulmuştur. Bu sayede, Öngen’e göre;

“Çok uluslu şirketler ucuz ve kontrol edilebilir (sendikasız) işgücü buldukları ülkelere tesisler kurmakta, hem üretimin maliyetlerinden tasarruf etmekte, hem de üretimden ve Pazar koşullarından doğan riskleri yerel üretim birimlerine, yani tesisin açıldığı ülkenin devletine ve onların çalışanlarına aktarabilmektedirler.” (Başkan, 2005)

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlere verilen görev serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmaktır. Devlet ekonomiye müdahale etmeyi planladığında, ülke sınırları içerisinde ekonomik iktidarı elinde bulunduran sermaye sahipleri, yatırımları durdurmak ve ülke dışına kaynak transferi yapmak suretiyle iktidar sahiplerini cezalandırma imkanına sahiptir. Çok uluslu şirketler, bu kırılganlık sayesinde ulus devletler karşısında çok önemli avantajlar elde etmişler ve ulus devletlerin kendi çıkarlarını gözetken bağımsız ekonomi politikaları izleme imkanlarını önemli ölçüde bertaraf etmişlerdir. Newman’ın ifadesiyle;

“Çok uluslu şirketler yoluyla üretim, finansman ve diğer ekonomik kaynakların uluslararasılaşması hiç şüphe yok ki, herhangi bir ulus-devletin kendi ekonomik geleceğini kontrol etme gücünü zayıflatmaktadır. En azından devlet otoritesinde bir zayıflama müşahade edilmektedir. Kendi geleceği konusunda kendisi karar verebilen egemen devlet fikri ile modern ekonomilerin durumu arasında bir kopma görülmektedir ki bu, ulusal ve uluslararası güçlerin kesişmesi şeklinde kendini göstermektedir.” (Köse, 2003)

2.4.2 Siyasi Boyut

Küreselleşme sürecinin en çok üzerinde durulan, en çok tartışılan konularından biri de ‘ulus devletin çöküşü’ olgusudur. Ulus-devletler tarih sahnesine; parçalanmaların, bölünmelerin, karmaşıklıkların giderilmesi ve bir istikrar ortamı oluşturulması ihtiyacına bir cevap olarak ve mekan ve kimliklerin arılaştırılması ve türdeşliklerin

yaratılması yoluyla ortaya çıkmışlardır. Corm'a göre, "türdeşlik, -dini, ulusal, siyasi ve doğal sınırlar içeren ulusal topraklar- ulus-devlete dayalı Avrupa modernliğinin temelini oluşturmuştur." (Postalci, 2005)

Ulus-devletler hiçbir zaman dünyadan izole, kendi içine kapalı olmamıştır. Dolayısıyla, ulus-devletlerin küresel eğilimlerle ilk kez bu süreçte biçimlendirildiği, dönüştürüldüğü yanılıgısına düşülmemelidir. Küreselleşme sürecinin farklılığı, ulus-devlet sınırlarının bugünlerde çok daha yoğun bir şekilde aşındırılıyor oluşudur. Bu süreçte Ulus-devlet otoritesini tehdit eden iki unsur bulunmaktadır. İlki tabandan yükselen 'sivil toplum örgütlenmeleri', ikincisi de yukarıdan inen 'uluslararası örgütlenmelerdir'. Held'e göre, "Çok uluslu politikanın yeni biçimleri oluşturulmakta ve bunlarla birlikte devletleri, hükümetler arası örgütleri ve bir dizi uluslararası baskı gruplarını içine alan yeni kolektif karar alma biçimleri doğmaktadır... Ulusal politika ve politik kurumlarda odaklanan egemen devlet fikriyle uluslararası düzeyde karar almanın doğası arasında çarpıcı bir gerilim ortaya çıkmaktadır." (Dilbaz, 1996)

Morley ve Robins'e göre sınırları olmayan bir Avrupa düşüncesi ve sınırları aşan medya akışları, kültürel bir yön kaybı duygusu yaratmaktadır. Bunun sonucunda insanların, 'yer'e bağlılık ve yerel kimlik hassasiyetleri artmaktadır. Baskılar, İskoçlar, Bretonlar'da olduğu gibi kültürel bölgecilik ve küçük milliyetçiliklerin doğuşu gözlemlenmektedir. (Postalci, 2005) Bu bağlamda, küreselleşmenin iddia edildiği gibi birleşmeler değil bölünmeler getireceği, elektronik küresel bir köyde, bizleri artan ölçüde özgünlük, yerellik ve kültürel kabileciliğin beklediği yorumları da sık sık yapılmaktadır. Günümüzde bu durumun yansımalarını, Balkanlarda, Afrika'da, Irak'ta, Kafkasya'da yaşanan etnik çatışmalarda görmekteyiz.

Heywood, (2006) ulus-devletin karşı karşıya bulunduğu en önemli tehdidin küreselleşme olduğunu ileri sürmektedir. Küreselleşmeyi geniş anlamda, dünyanın bir tarafındaki olayların ve kararların, dünyanın çok başka bir tarafındaki insanları etkilemeye başlaması süreci olarak tanımlamakta ve bunun bir ifadesinin de, bir ülkenin uluslararası sermaye akışını düzenlemesinin gittikçe daha zor, belki de imkansız hale geldiği küresel bir ekonominin ortaya çıkışı olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte, devletlerin kendi çıkarlarını gözeterek bağımsız 'milli' ekonomik politikalar üretmeleri mümkün görünmemektedir. Yoğunlaşan rekabet yüzünden düşmekte olan vergiler ve emek maliyeti sebebiyle 'refah devleti' uygulamasında da

gerileme görülmektedir. Devletler, çok uluslu şirketleri denetleme konusunda güç durumlara düşmektedirler. Birleşmiş Milletler, AB, NATO ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar sistemin devamından sorumlu kuruluşlardır ve etkinlikleri de giderek artmaktadır.

Bazı düşünürlere göre tüm bu gelişmeler ulus-devletin hareket alanını kısıtlamakla birlikte, devletin yeniden yapılandırılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu düşünceye göre, küreselleşme süreci devletin gerilemesinden ziyade farklı bir devlet türünün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Kollektifleşmiş devlet ya da sosyal demokrat devletin yerini, küresel ekonominin gereklerine uyum sağlamış ‘rekabetçi’ devletler almaktadır. Bu tür devletler, eğitim ve öğretimi güçlendirme, girişimciliği ve işgücü esnekliğini teşvik, piyasanın gereklerine tam olarak cevap verebilme, sosyal dışlamayla mücadele ve toplumun ahlaki temellerini destekleme gibi konulara yoğunlaşmaktadırlar. Hiyerarşik devlet kurumlarına bağımlılığı azaltacak yeni yönetim metodları bulunması gerektiği ve devlet ile toplum ayrımının bulanıklaştığı düşüncesiyle, yönetimden ‘yönetişime’ geçiş süreci yaşanmaktadır. ‘Yönetişim’e geçiş; kamusal programları özel yatırımlar aracılığıyla finanse etmek, doğrudan hizmet sunmak yerine ‘imkan sağlamak’, kamu hizmetlerinin sunulmasında hükümet benzeri ve özel kuruluşların kullanılmasını yaygınlaştırmak ve özel sektör yönetim tekniklerinin devlette daha geniş biçimde yer almasını sağlamak gibi eğilimlerle kendini göstermektedir.

Küreselleşme sürecinde tartışılan diğer nokta da emperyalizm-küreselleşme ilişkisidir. Bazı küreselleşme karşıtlarının savunduğu bir görüşe göre, kapitalizm süreklilik içinde gelişmektedir ve küreselleşme de bu süreç içinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla yaşanan süreç içerik olarak fazla değişmemiş bir ideolojinin yeni yüzüdür. Küreselleşme adı altında yürütülen operasyon, aslında egemen devletlerin ve bu devletlere ait çok uluslu şirketlerin dünya üzerindeki hegemonyasının sağlanmasına yönelik bir süreçtir. Ulus-devletlerin otoritelerinin sarsılması, çok uluslu şirketlerin önünde engel olarak duran korumacı politikalar ve refah devleti uygulamalarının tasfiyesi hep bu amaca yöneliktir. Demokrasi, insan hakları gibi ortak değerler, küresel sermaye destekli ‘sivil toplum kuruluşları’ tarafından bir silah olarak kullanılmakta ve ‘renkli devrimlere’ alt yapı oluşturarak, işbirliğine uygun hükümetleri başa geçirebilmek için kullanılmaktadır.

Kültür emperyalizmi konunun tartışılan bir başka boyutudur. Küreselleşme adı altında ABD kültürünün ve yaşam biçiminin ve tabii ki tüketim alışkanlıklarının tüm dünyaya dayatıldığı ileri sürülmektedir. Bu noktada iletişim ve bilişim alanındaki teknolojik gelişmeler kilit rol oynamaktadır. Medya ve internet aracılığıyla gerçekleştirilen reklam bombardımanları, Hollywood önderliğinde hayata geçirilen propaganda çalışmaları etkisini göstermektedir. Morley ve Robins'in ifadeleriyle;

“Yirmibeş yıl önce ABD medya ürünleri bütün dünyayı istila etmişti. Bugün, popüler Amerikan kültür ihracatında herhangi bir azalma yoktur. Değişen, üreticilerin devasa, bütünleşik kültür kombinaları haline gelmiş olmalarıdır ve bunlar küresel bir piyasaya tam bir kültür ortamı sağlamaktadır. Amerikan kültür tarzları ve teknikleri uluslar-ötesi hale gelmiştir.” (Coşut, 2005)

Amerikan yaşam tarzı tüketim üzerine kurulmuştur. Tüketim üzerine kurulu bir hayat anlayışının ulusal sınırları aşarak tüm dünyaya yayılması elbette en çok devasa Amerikan şirketlerinin işine gelmektedir.

2.4.3 Sosyal ve Kültürel Boyut

Heywood (2006) kültürel küreselleşmeyi, dünyanın bir köşesinde üretilen bilgi, mal ve imajların, milletler, bölgeler ve bireyler arasındaki kültürel farklılıkları yok etme eğilimindeki bir küresel akıma girmesi süreci olarak tanımlar. Kısmen ulusaşırı şirketlerin artışı ve küresel malların ortaya çıkması ile tetiklenen süreç aynı zamanda bilgi devrimi, uydu iletişiminin yayılması, telekomünikasyon ağları, internet ve küresel medya şirketleri tarafından desteklenmektedir. Kültür, küreselleşme güçlerine hem hizmet etmekte, hem de onları kısıtlamaktadır. Hollywood filmlerinin, Nike koşu ayakkabılarının ve Starbucks kafelerinin her tarafta karşımıza çıkmalarının yanında, dünya üzerinde mal satmanın yerel kültürlerle ve sosyal pratiklere karşı hassas olmayı gerektirdiği de bir gerçektir.

Kültürün küreselleşmesi sürecinde mallar değil semboller taşınmaktadır. Modern öncesi toplumlarda ‘yer’, ekonomi, bilgi ve kültürü sınırlandırıcı ve bağlayıcı bir niteliktedir, ancak modern dünyada bir sınırlandırıcı olmaktan çıkmıştır. Robins ve Morley’e göre yeni küresel kültür alanı, anlık ve derinliği olmayan bir iletişim dünyasıdır. Bu dünyada zaman ve mekan sıkışmakta ve ortadan kalkmaktadır. (Postalıcı, 2005)

Baudrillard’a (2002) göre çağımızda tüketimin; doğal ihtiyaçların mal ya da hizmet vasıtasıyla tatmin edilmesi şeklinde değil, kodlar ve kurallar yoluyla düzenlenen küresel, tutarlı bir göstergeler sistemi olarak yorumlanması gerekmektedir. Bu sistemde, haz ve ihtiyaçların olumsal dünyasının, doğal ve biyolojik düzenin yerini, bir toplumsal değerler ve sınıflandırmalar düzeni almaktadır. Gerçek ihtiyaçlar ve sahte ihtiyaçlar arasında varolan ayrımın ortadan kalktığı tüketim toplumunda birey, tüketim mallarını satın almakla ve bunları sergilemekle toplumsal bir ayrıcalık ve prestij kazanacağına inanmaktadır. Böylelikle, tüm bir toplumsal farklılaşma mantığı ortaya çıkmaktadır. Bundan böyle ihtiyaç, tikel bir nesneye duyulan ihtiyaçtan çok, farklılaşma ihtiyacıdır.

Küreselleşmenin hedefi bireyleri tüketime sevk edecek araçları ve mekanları oluşturmaktır. ‘Küresel kentler’ tüketim eyleminin merkezleri olmuşlardır. Alışveriş merkezleri, fast food lokantaları, sinemalar, eğlence mekanları, küresel bir kültürün parçaları olarak hayatımıza girmektedir. ‘Tüketim katedralleri’ olarak da tanımlanan bu yeni tüketim mekanlarında daha çok müşteri, daha çok tüketim hedefiyle büyü, fantastik, çekici ortamlar yaratılmaktadır. Müzeler, parklar, stadyumlar bile içlerindeki mağaza ya da restoranlar sayesinde birer tüketim yapısına dönüşmektedir. Kentler, birbirinin hemen hemen aynı olan alışveriş merkezleri, lokanta zincirleri, eğlence mekanları ve bunlara ulaşımı kolaylaştıran ve hızlandıran otoyollar sayesinde yerel özelliklerini kaybetmekte ve küreselleşmenin ikonları sayılabilecek yapılar tarafından tanımlanır hale gelmektedir. Tüketimin artmasında teknolojik gelişme ve boş zamanların artması da önemli bir etkidir. Sanal alışveriş siteleri, kredi kartları, ATM’ler tüketimi kolaylaştırıcı mekanizmalar olarak hizmet vermektedir. Filmler, televizyon, radyo, dergiler, müzik, moda, oyunlar ve eğlence parkları küresel görüntüler yoluyla küresel düşleri yayan araçlardır. Hollywood filmleri ve pop starlar tam anlamıyla küresel ürünlerdir. Tüm dünyada insanlar aynı şarkıları ve filmleri dinleyip izlemekte ve bunun için aynı elektronik aygıtları kullanmaktadır. Uydular, kablolar ve iletişim ağları, baskıcı hükümetlerin bile, bilgi akışı ve yurttaşlarının hayal dünyaları üzerindeki sıkı kontrolünü yitirmelerine sebep olmaktadır. (Yıldız, 2007)

Morley ve Robins’e göre Dünya ölçeğinde standartlaştırılmış kültür ürünleri yaratılması, bu sürecin önemli bir olgusudur. Ancak gerçekte farklılığı aşmak ya da yok etmek ihtimali yoktur. Küresel çapta iş yapan şirketler, yerellik ve özgünlükten

faydalananak, dñnyanın her tarafından toplanıp getirilen kñltñr ùrñnlerini, yeni bir ‘kozmozpolit’ piyasasının hizmetine sunmaktadırlar. Òrnek olarak Dñnya mñziđi, turizm, moda ve mutfak gibi sektñrler verilebilir. Yerel ve egzotik olan Şeyler ait oldukları yerlerden sñkñlñp alınarak dñnya piyasası için yeniden ambalajlanmakta ve kñresel kñltñrñn bir ùrñnñ olarak sunulmaktadır. (Postalcı, 2005)

Bugñn dñnyanın hemen hemen her bñlgesinde nesnelerin, hizmetlerin, ve malların aşırđ ùretiminden kaynaklanan ve insan ekolojisinde temel bir dñnñm noktasđ oluşturan akıl almaz bir tñkretim ve bolluk gerçeği bulunmaktadır. Baudrillard’a (2002) gñre bolluk içindeki insanlar artık, eskiden olduğu gibi başka insanlarla değil, daha çok nesnelerle kuşatılmış durumdadır ve bu insanların gñnlñk alışverişi artık diğer insanlarla değil; daha çok, istatistiksel olarak yñkselen bir eğriye gñre mal ve iletilerin edinilmesi, algılanması ve gñdñmlenmesi şeklinde olmaktadır.

Pazarlamanın, 20. yñzyılın en ònemli bilimlerinden biri haline gelmesi, ùretim, pazar payđ, çok uluslu şirketler ve kartelleşme kavramları bir sistemin parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemin, ne pahasına olursa olsun daha fazla mal satma, pazar payđnđ arttırma, daha geniş alanlara yayılma, ùrñn çeşitlendirme gibi hedeflerin peşinde olması ve ‘her şey mñřteri içindir’ anlayışıyla hareket etmesi, kñresel òlekte bir tñkretim toplumunun ònlenemez yñkseliřini beraberinde getirmektedir. 1950’den 2002’ye kadar 9 kat artan reklam harcamaları, teknolojinin gelişmesi ve ùretimde verimlilik artıřđ sağlanması tñkretimi tetiklemektedir. (Mađralđ, 2006) Baudrillard (2002) tñkretimin, gelirlerin yñkselmesinden çok, ihtiyaçların ve tatminlerin, mesafenin ve farklılaşmanın gñstergeler yoluyla sñrdñrñlmesiyle aşağıya doğru sñzñlmesinden bahsetmektedir. Bu bağlamda, tñketicici kitlesi yoktur ve hiçbir ihtiyaç kendiliğinden tñketicici tabanından doğmaz. Bir ihtiyaın standart ihtiyaçlar paketinde yer alabilmesi için daha ònce seçkin paketten geçmesi gerekmektedir.

Dñnya Gñzlem Enstitñsñ’nñn 2004 raporuna gñre, tv, telefon ve internet kullanıcıları ve bu ùrñnlerin yaydığı kñltñr ve ideallerin oluşturduğu kñresel tñketicici sınıfđ 1.7 milyar kişiye bulunmaktadır. Bu sınıfın yarısını gelişmekte olan ùlkelerde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. (Mađralđ, 2006) Reklamlar için medya ve iletişim ağlarının kullanılması, kısa sñrede çok geniş kitlelere ulaşabilme imkanını da beraberinde getirmektedir.

Ayata'ya göre; "Globalleşmeyi savunan yeni liberalizmin birliktelikleri zayıflatan bir tarafı var. Bir başka yönü ise, kamu alanına karşı ilgisizlik ve duyarsızlık yaratması. Örneğin kamu hizmetlerine karşı ilgisizlik, küçümseme, önemsizleştirme. Bireyciliğin ve bireyciliğin sonucu olan özgürleştirmeciliğin bir sonucu yalnızlaşma ise, ikinci sonucu da kamu alanına karşı ilgisizlik yaratmadır. Kamu alanı yani bizim başkasıyla ortak olduğumuz alan, diğer bir deyişle küreselleştirmeci politikaların, kendimizi başkaları ile birlikte düşündüğümüz alanlarda da bir isteksizlik, ilgisizlik yaratıcı etkisi vardır." (Dilbaz, 1996) Kamu kavramı giderek kitle kavramı tarafından emilmektedir. Mills bu iki kavramı kullanarak toplum tiplmesi yapmanın mümkün olduğunu savunmaktadır. Klasik demokrasi teorisinin 'özerk bireylerden oluşan kamu' olgusuyla mümkün olabileceğini, bireylerin tutum ve kanaatlerini serbestçe geliştirebildikleri, bireyler ve gruplarla (benzer ya da muhalif) görüş alışverişinde bulunabildikleri bir ortamda kamudan söz edilebileceğini ileri sürmektedir. Aksi halde ortaya çıkan durum 'kitle toplumu'dur. (Çubukçu, 1999)

Jose Ortega, kendisi için hiçbir hedef seçmeyen, kendisini herkes gibi hisseden ve bu durumdan kaygılanmayıp mutlu olan herkesi 'kitle' olarak tanımlamaktadır. Kitlelerin ayırt edici özellikleri, bir örgütlenmeye sahip bulunmamaları ve üyeleri arasında karşılıklı ilişkilerin bulunmamasıdır. Kitleleri meydana getiren bireylerin; hayat tarzları, işleri, karakterleri ya da zekaları ister benzer, ister farklı olsun, bir kalabalık oluşturmaları onlara kollektif bir ruh aşılarmaktadır. Bu ruh onları, her biri tek başına duyacaklarından, düşüneceklerinden ve yapacaklarından tamamıyla başka hissettirmekte, düşündürmekte ve yaptırmaktadır. Türkdogan'a göre kitleyi oluşturan bireyin başlıca özellikleri; davranışlarında anonimlik, duygusalılık, davranışları üzerinde akli kontrol bulunmaması ve kişisel sorumluluğun yok olmasıdır. (Çubukçu, 1999)

Türkdogan kitle toplumunu, amaçsız, ilkesiz ve hiçbir forma bağlı olmayan bireylerin rastgele bir araya gelmesi olarak tanımlamaktadır. Zevklerde, dünya görüşlerinde, sosyal tercih ve kararlarda standart bir yapı hakimdir. Toplumu oluşturan bireylerin çoğunun kendi fikirleri yoktur. Mills ve Wright'a göre kitle toplumunda, "bireyler yığını durumuna indirgenen kamu, kitle haberleşme araçlarınca etkilenip biçimlendirilmektedir." Bireyin özneliliği ve kendiliği, medya tarafından oluşturulan anonim bir kimlik içinde eritilmektedir. Bilinç üzerindeki manipulasyon, bireyleri ayrı ayrı ikna etmek yoluyla değil, toplum pusulasını

biçimlemek yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ferdin içindeki sosyal benlik, ferdi benliği bastırarak, davranışların, anlayış ve eğilimlerin anlamını belirlemektedir. (Çubukçu, 1999)

Sürekli değişmeyle değerlerin aşınması ve kurumların işlevlerini kaybetmesi sonucunda teknolojik belirleyicilik ön plana çıkmıştır. Kitle toplumu, değişime doymayan, tüketimle özdeş her ‘yeni’nin karşısında saygıyla eğilen toplumdur. Medeniyet ve kültürün nabızı teknolojiyle birlikte atmaktadır. (Çubukçu, 1999) Bilgi ve teknolojiye ilerlemeler öylesine hızlı gerçekleşmektedir ki; ürünlerin ömürleri kısaltmakta, bir önceki ürün ihtiyacı karşılayamaz hale gelmektedir. Böylece tüketicilerin kişisel harcamaları sürekli kılınmakta ve garanti altına alınmaktadır. Baudrillard’a (2002) göre bu tüketim ve nesneler açlığı üretim düzeninin yeniden üretimini güvence altına almaktadır.

Günümüzde üretilen her şey, muhtemel kullanım süresine göre değil, tam tersine yok oluşuna göre üretilmektedir. Baudrillard’a (2002) göre reklam, nesnelerin kullanım değerini arttırmak değil tersine onları moda-değerine ve hızlı yenilenmeye tabi kılarak zaman-değerini azaltmak amacıyla kullanılmaktadır. Tüketim toplumu var olmak için nesnelere, daha doğrusu onları yok etmeye ihtiyaç duymaktadır. Nesnelerin şiddetle yitirilmesinde yaratılan değer çok daha büyüktür. Bu sebeple yok etme, üretime temel alternatif olarak kalmaktadır. Tüketim, sadece üretimle yok etme arasındaki aracıdır. Tüketimde, kendisini yok etmede, aşmaya, dönüştürmeye yönelik bir eğilim vardır. Bu noktada tüketim, ‘yönlendirilen tüketimcilik’ olarak üretkenlik düzenine bağımlı olmaya devam etmektedir. (Baudrillard, 2002)

Kültürün küreselleşmesinin önemli boyutlarından biri de bireyselleşme boyutudur. Küreselleşme sürecinin içerisinde evrensel değerlerin ve ortak kültürün ağırlıklı bir yeri olduğu ileri sürülmesine rağmen, yeni liberalizmin bireyin tüm kimliklerden koparak tamamen özgürleşmesi ilkesi doğrultusunda bireyselleşme boyutunun giderek ağırlık kazandığını görmekteyiz. Kimliklerden kopuş ve bireyselleşme yalnızlaşmayı, kimlik bunalımlarını ve bu sürece karşı bir takım tepkileride beraberinde getirmektedir. Ayata’ya göre;

“Yalnızlaşan birey, bir şekilde kendisini koruyacak, kollayacak çerçeve ve semsiyeler arıyor. Birey, kendisine yeni kimlikler, ait olduğunu hissedeceği yeni

birliktelikler arıyor. Bunlar hem yeni anlam dünyaları yaratmaya, hem de bir iş bulma gibi pratik çıkar sağlamaya yönelik olabilir.” (Dilbaz, 1996)

Dinsel temalara ve etnik kökene dayalı yeni birliktelikler ve cemaatçi yapılanmalar küreselleşme sürecinde yalnızlaşan bireyin arayışlarına örnek olarak verilebilir. Bu noktada, iletişim ve bilginin de küreselleşmesiyle birlikte, türdeş olmayan bir dünya oluşumu gözlenmektedir. Kültürün küreselleşmesiyle birlikte homojenleşme sürecine girmesi ve bu duruma tepki olarak yerel kültürlerin güçlenmesi eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Kendi kültürünü reddedip tamamen küresel kültüre bağlanmak veya kendi kültürü içine kapanıp dünyaya arkasını dönmek uç tepkiler olarak görülürken, pek çok düşünür, yerel kültürle küresel kültürün belli düzeylerde sentezlerinin benimsenmesini bu durumdan çıkış yolu olarak görmektedir.

3 ÇEVRE, EKOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARI VE ÇEVRE ETİĞİ

3.1 ÇEVRE KAVRAMI

3.1.1 Kavramsal Açılım

Çevre kavramına getirilen tanımlar, konunun hangi açıdan ele alındığına bağlı olarak değişmekle birlikte, tüm tanımlamaların ortak noktası, çevreyi insan varlığı ve onun etrafında süregelen oluşumlar temelinde ele almasıdır.

Keleş ve Hamamcı çevreyi; “insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümüdür.” şeklinde tanımlamaktadır. (Erbil, 1994)

Gürel için ise çevre; “canlı ve cansız tüm varlıklar üzerinde zaman ve mekan koordinatları içinde, iç ve dış etkileri olan koşullar bütünüdür.” (Erbil, 1994)

Brohi ve Karaman’sa; “İnsan veya başka bir canlının yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü; fiziksel unsurlarını hava, su ve toprağın, biyolojik unsurlarını ise insan, hayvan, bitki ve mikroorganizmaların oluşturduğu dış ortama çevre adı verilmektedir.” tanımını kullanmışlardır. (Bekar, 2007)

Çevre, yıllar boyunca insan etkinliklerinin gerçekleştiği ortamların mekansal ve toplumsal öğeleri olarak tanımlanmıştır. Bu dönem süresince çevrenin inorganik ve biyolojik öğeleri dikkate alınmamıştır. (Lawrence, 1991)

Sachs (2004) ise kavrama farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre, ‘doğa’ politika ve planlamanın nesnesi halini aldığı anda ‘çevre’ adını almaktadır. Çevre kavramı doğanın çağımıza özgü bir yorumlamasıdır. ‘Çevre’ kavramı kadar doğayı soyut, edilgen ve içi boşaltılmış bir biçimde tanımlayan başka bir kavram yoktur. Çevre etiketini doğal dünyaya yapıştırmak, doğayı, üzerinde etki yapılması beklenen edilgen ve ölgün bir nesne olarak göstermek anlamına gelmektedir.

“ ...’çevre’ dediğimiz şey, insan yapısı bir olgudur, sadece insan elleriyle yaratılmamış aynı zamanda anlamlandırılan bir alan olarak inşa edilmiştir.” (Kovel, 2004)

3.1.2 Farklı Dünya Görüşleri Açısından “Doğal Çevre”

3.1.2.1 Mekanik Evren (Batı) Kuramı

Kaynaklarını Yunan öncesinden alan ve Antik Akdeniz Medeniyeti içinde süreklilik kazanan bu görüşe göre yeryüzü kainatın merkezidir. Bilgin’e göre bu görüş, Aydınlanma Felsefesi ve Hümanist düşünce ile birlikte “İnsan Merkezli Kainat” haline dönüşmüştür. Pozitivizm'in de temelini oluşturan bu gelenek içinde, bütün olan doğayı ve mekanı çözebileceği kadar küçük parçalara bölen ve düşüncede parçalanmış bu nesnelere adım adım yaklaşan düşüncenin egemen olduğu “Parçalanmış Dünya Yaklaşımı” yaygın kabul görmektedir. (Erbil, 1994)

Galileo – Newton paradigması ya da mekanik evren paradigmasına göre, parçalara bölünmüş evren bir makinaya benzetilir. Kapalı bir sistemdir. Temel hedef doğaya egemen olmaktır. Bilim; kuramsal bilgi aracılığıyla insanı doğadan soyutlar ve bağımsız kılar, teknik aracılığı ile de doğa üstünde egemenliğini kurmasını sağlar.

Araslanoglu’na göre; “Newton mekaniğinde cisimlerin hareketini görünmez el gibi düzenleyen “k” sabiti Adam Smith'in iktisadi büyüme teorisinde piyasa mekanizmasını ayarlamaktaydı. Doğal kaynaklar, ürünler, para, işgücü, Newton'cu evrenin sonsuz uzayına benzeyen sınırsız bir pazar içinde hızla metalaşmaktaydı.” Batı dünyasına her yönüyle egemen olan bu düşünce sistemi çerçevesinde ekolojik dengenin bozulması, bilimsel ve teknolojik devrimlerin kaçınılmaz sonucudur. Buna göre teknolojinin neden olduğu sorunlara-ekolojik krize yine teknoloji çözüm bulacaktır. (Erbil, 1994)

John Passmore, İnsanın Doğaya Karşı Sorumluluğu (Man’s Responsibility for Nature, 1974) adlı yapıtında, ‘batı geleneğine göre insan’ı, doğaya şiddetle ve sorumsuzca hükmeden ve doğayı yalnızca insanların arzu ettiği gibi şekillendirilebilecek bir balmumu gibi gören bir ‘despot’ olarak tanımlamaktadır. (Jardins, 2006)

Batı felsefi geleneğinin, genel olarak doğal dünyaya karşı doğrudan bir etik sorumluluk duyulması gerektiği düşüncesine sıcak baktığını iddia etmek güçtür. Bu anlayışın doğal dünya üzerinde üstünlük kurup onu sömürmek için bir zemin hazırladığı ve bugünkü çevresel problemlerin kökeninde bulunduğu, rahatlıkla iddia edilebilir.

3.1.2.2 Bütüncül (Doğu) Dünya Kuramı

İyonya döneminde Anadolu Kültürüne ve Antik Doğu düşüncesine dayandırılır. Sürekli bir değişim esastır. Doğa bir bütündür ve insan, sadece bu bütünü tamamlayan ve sağlığı bütünün sağlığına bağlı olan bir ögedir. İnsan kendini evrenin merkezinde değil, doğanın bir parçası olarak görür. Dolayısıyla, doğal çevre ile birlikte değişir. Ittelson ve diğ.'ne göre; Birey, bilimsel açıklamalara gerek duymaksızın kişisel deneyimlerinden yola çıkarak doğayı algılar. (Erbil, 1994)

3.1.3 Çevre Kirliliği

Bütün canlılar çevre ile etkileşim halindedirler. Doğa kendi içinde bir denge durumu oluşturmuştur. Bu denge sayesinde kendini yenileme becerisine sahiptir. Ancak, özellikle 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren insanoğlu, “kalkınma ve refah” için bu denge sınırları içinde kalmaktan vazgeçmiş, şehirleşme ve sanayileşmenin sonucu ortaya çıkan atık miktarı ve türündeki artış sebebiyle çevreye büyük zararlar vermiş ve mevcut dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bu durum, daha sonraki yıllarda “çevre kirliliği” olarak adlandırılacak çeşitli çevre sorunlarının doğuşunu beraberinde getirmiştir.

Çevre kirliliği, her türlü madde ya da enerjinin olması gereken miktardan çok daha fazlasının çevreye verilmesi sonucu oluşmaktadır. Kirlenen ortama göre çevre kirliliği; hava kirliliği, su kirliliği, ve toprak kirliliği olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca kirleticisi çeşidine göre de; kimyasal, fiziksel, ve ısı kirlenme olarak değişik sınıflandırmalar da yapılabilir. (Ana Britannica, Cilt:9)

Etkilerinin günlük hayatta giderek daha fazla hissedilmesiyle birlikte, özellikle 1970'lerden itibaren, çevre sorunları geniş kitlelerin ilgisini ve tepkisini çekmeye başlamıştır. Filozoflar, siyasetçiler, bilim adamları bu sorunu gündemlerine almak durumunda kalmışlardır. 1972 yılında “Roma Kulübü”nün M.I.T.'den bir grup bilim adamına hazırlattığı “Büyümenin Sınırları” adlı rapor ve sonrasında Birleşmiş Milletler tarafından 5-16 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'de düzenlenen ve 113 ülkenin katıldığı “1.Dünya Çevre Konferansı” ile başlayan süreçte, ekoloji ve sürdürülebilirlik kavramları tartışmaların odak notasına yerleşmiştir. Bu süreç önümüzdeki bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

3.2 EKOLOJİ KAVRAMI

3.2.1 Kavramsal Açılım

Yunancada, ev, barınak, yer anlamına gelen “oikos” ve bilim, söylem anlamına gelen “logia” kelimelerinden türetilmiş bir terim olan “Ekoloji”, en yalın anlatımıyla insan ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir. Ekonomi, Sosyoloji, Felsefe, Biyoloji, Mimarlık, Mühendislik, Şehircilik, Hukuk, Tarih gibi pek çok disiplinle çevre bağlamında ilişki kuran çok yönlü bir disiplindir. “Ekoloji” terimi ilk olarak, Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından, 1869 yılında kullanılmıştır. Yakın zamana kadar yalnızca bitkiler ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen Ekoloji'nin kapsamı, özellikle 1970'lerden sonra, çevre sorunlarının Dünya'nın ana gündem maddelerinden biri haline gelmesiyle genişlemiş ve “insan – doğa” ilişkilerini de içermeye başlamıştır. Bu durum, bilim dalına olan ilgiyi arttırmıştır.

İnsan var olduğu günden itibaren doğayla bir mücadele içinde olmuş ve insanlık tarihi sürecinde, insan gereksinimleri doğrultusunda doğanın işleyiş yönünü değiştiren başarılar kazanmıştır. Ancak Özer'e göre; “doğaya karşı elde edilen her başarının bir bedeli vardır.” söylemi, ekolojinin temel önermelerinden biri durumundadır. (Lakot, 2007)

Odum, 1971 yılında yazdığı “Ekolojinin Temel İlkeleri”¹ adlı kitabında ekolojiyi, fiziki ve biyolojik bilimleri birbirine bağlayan, doğal birimlerle sosyal birimler arasında köprü kuran bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Haeckel ise, ekolojiyi canlıların var olma koşullarının ve ortamla ilişkilerinin incelenmesi olarak tanımlamıştır.

Eraydın'a göre; “Çevre kavramından ekoloji kavramına geçiş bir terminoloji değişmesi değildir. Bir anlayışın değişmesidir. Çevre ile ekoloji kavramları arasında çok önemli içerik ve yaklaşım farkları bulunmaktadır. Çevre, yaşayan organizmaları çevreleyen tüm dışsal faktörleri belirtirken, ekoloji, yaşayan organizmalarla çevre arasındaki ilişkilerin tanımlanmasıdır. Çevre kavramı, bir durum ve yapı saptamaya yöneliktir. Göreceli olarak durağandır. Buna karşılık ekoloji kavramında yaşayan canlılarla çevre arasındaki ilişkiler ve etkilenmeler çok yönlü, doğrudan ve dolaylı

1 Odum, E., Fundamentals of Ecology, 1971

biçimleri ile yer almaktadır. Ekolojik süreçler dinamik, sürekli karşılıklı ilişkiler doğrultusunda değişen bir ilişkiler dizisini tanımlamaktadır.” (Kuşçu, 2006)

Seymen’e göre ekoloji; “Organizmaları, canlı grup ve topluluklarını canlı ve cansız fiziki çevreleri ile olan ilişkileri, tüm madde – enerji alışverişleri ve dönüşümleri ile ele alıp inceleyen bilim dalıdır.” (Erbil, 1994)

Eraydın’a göre ise; “Çevre yaşayan organizmaları çevreleyen tüm dışsal faktörleri betimlerken, ekoloji yaşayan organizmalarla çevre arasındaki ilişkilerin tanımlanmasıdır.” (Erbil, 1994)

“Ekolojiyi anlayabilmek için, insanı da kapsamak üzere, ekosferdeki tüm canlıların ilişkilerinin bilincinde olmak gerekir. Ekolojinin çok geniş olan kapsamı, kavranılması en güç olan özellikleri arasındadır.” (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

Tanımlar da göstermektedir ki, ekoloji, canlı varlıkların çevreleriyle olan ilişkilerini bir “bütün” içinde incelemektedir. Ekolojik anlamda “çevre” sözcüğü, incelenen bireylerle ilişkili, canlı ve cansız her şeyi kapsamaktadır. Ekolojik ilişkiler, sadece organizma ile cansız çevre arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda canlıların birbirleriyle etkileşimlerini de kapsar.

3.2.2 Sistemler

3.2.2.1 Sistem Kavramı

Birbiriyle etkileşim içinde olan bağımlı parçaların (öğelerin) oluşturduğu bütüne sistem adı verilir. (Churchman, 1968) Sistem, aynı zamanda bir birim olarak ele alınabilen ilişkiler topluluğu olarak da görülebilir. Sistemi oluşturan öğelerin bir kısmı birbirleriyle doğrudan doğruya ilişkilidir. Diğerlerinin ise, ilişkileri dolaylıdır. “Öğeler” ve “İlişkiler”, tüm sistemlerin ortak özellikleridir. (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

Sistem bilimcisi, sistemi oluşturan öğeleri belirlemeye, öğeler arasındaki ilişkileri bulmaya çalışır. Yakın ilişkili öğeleri bir araya gruplayarak alt sistemleri tanımlar. Böylece, kendine birim olarak seçtiği sistemin nasıl işlediğini, çalıştığını bulur. Sistem yaklaşımı, dünyaya bir bakış açısı olarak nitelendirilebilir. Karmaşık olay gruplarını irdelemek, problem çözmek, modeller geliştirmek için sistem içindeki olayları ve parçaları bir bütün olarak düşünmek ve ele almak gerekir. Çalışmak istenilen sistemin alt sistemlerinin her birini odak noktası olarak seçip, kendi başına

bir sistem olarak ele almak mümkündür. Ya da daha geniş bir çalışma kapsamı içinde aynı sistemi daha büyük bir sistemin alt sistemi olarak ele almak da olasıdır. Sistemi bir anlatım düzeyi saymak yerinde olur. (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

3.2.2.2 Doğal Sistemlerin Özellikleri

İnsan yapısı sistemlerle doğal sistemler arasında bir takım temel farklılıklar görülür. İnsan yapısı sistemlerde, sistemi oluşturan öğelerin sayısı ve bu öğelerin birbirleri arasındaki ilişkiler kesin olarak bilinir. Ayrıca, insan yapısı sistemlerde bulunan öğelerin sayısı çevre sistemlerindeki göre oldukça azdır. Doğal sistemlerde öğelerin ve ilişkilerin sayısı ve çeşidi oldukça fazla olmakla birlikte pek azı bilinebilmektedir. Doğal sistemlerin öğeleri, çoğunlukla kolay kolay fark edilemeyecek uzun ilişki halkalarıyla birbirlerine bağlıdır. Öğelerin bir veya birkaçının değişmesinin sistem üzerindeki etkisi hemen görülmez.

Örneğin 1950'lerde Çukurova bölgesinde zararlı böceklerle karşı kullanılmaya başlanan DDT ve kimyasal tarım ilaçları sayesinde ilk yıllarda, hedeflendiği gibi zararlı böcekler yok edilmiş ve yüksek düzeyde üretim sağlanmıştır. Fakat 1970'li yıllarda zararlı böcek sayısı tekrar artmaya başlamıştır. Bu durum üzerine yapılan araştırmalar göstermiştir ki, zamanla bazı zararlı böcek türleri evrim yoluyla tarım ilaçlarına direnç kazanmışlardır. Kullanılan kimyasallar bu böceklerin doğal düşmanları olan bir takım yararlı böcekleri de ortadan kaldırdığı için, uygun ortamda zararlı böceklerin sayısı süratle artmıştır. Tüm bu olaylardan, hesapta olmadığı halde zararlı çıkan (yararlı böceklerden başka) kuşlar ve balıklar olmuştur. Besin yoluyla aldıkları tarım ilaçları, özellikle avcı ve böcek yiyici kuşların (ve bu arada leylek ve kelaynakların) azalmalarına neden olmuştur.

Doğal sistemler, çok öğeli, açık ve özdenetimli sistemlerdir. Açık sistemler, işlevlerini sürdürebilmek için dışarıdan bir takım girdiler alıp, bunları bünyelerinde değiştirip, bazı çıktılar üretirler. Bütün canlı organizmalar açık sistem özelliği taşırlar. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için çevrelerinden enerji ve madde alırlar. Yaşam için gerekli bir takım olaylarda kullanıp, ortama ısı ve kullanılmayan maddeleri çıktı olarak verirler.

Sibernetik sistemler özdenetimli, yani belli sınırlar içinde kendi kendilerini denetleme özelliğine sahip sistemlerdir. Sibernetik sistemlerde, sistemin kendini normal koşullar altında sürdürdüğü bir “istenilen durum” bulunur. İstenilen

durumdan herhangi bir sapma, uzaklaşma ortaya çıkarsa, bu sapma olayından doğan bilgiler, sisteme girdi olarak yeniden beslenir. Bu bilgilerin sistem tarafından algılanması sonucunda; sapmanın derecesine göre, bu sapmayı ortadan kaldıracak ya da artıracak başka mekanizmalar harekete geçer. (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

Organizma, ekolojinin kapsamı içinde kalan en küçük birim sistemdir. Biyosfer, yani canlı küre, ekolojik bir sistem oluşuna vurgu yapmak amacıyla, ekologlar tarafından “ekosfer” olarak adlandırılır. Ekosfer'den daha büyük sistemler ekolojinin kapsamı dışındadır. Organizma ve ekosfer arasında, birey topluluğu, tür topluluğu ve ekosistem sistemleri bulunur. Biyolojik sistemlerin önemli bir özelliği de bir üst düzeydeki sisteme bağımlı olma durumudur. Bu durum, ekosferin herhangi bir yerinde bulunan bir alt sistemde meydana gelen bir değişikliğin, etkilerinin hangi noktada ortaya çıkacağını çoğu kez önceden kestirilememesi sonucunu doğurur. Ekosfer, tek başına bir sistem olarak ele alındığında, ortaya kontrol edilemeyecek, üzerinde çalışılamayacak büyüklükte bir birim çıktığından, çoğu ekolojik çalışmada daha alt düzeyde sistemler esas alınmaktadır.

3.2.3 Ekosistem Kavramı

“Ekolojik sistemler, değişik çeşit organizmalarla, onların cansız çevrelerinin oluşturduğu ve bir bütün olarak ele alınabilen birimlerdir. Ekolojik sistemlere kısaca ekosistem denir.” (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

Cook’a göre ekosistem; “Özel bir alanda yaşayan organizmalar ve fiziksel çevrede (biyotik ve abiyotik) oluşan entegre bir ekolojik birimi ifade eder.” (Tuğlu, 2005)

Manyas gölü, Büyük Menderes ırmağı havzası, Doğu Karadeniz Bölgesi, Kıbrıs adası gibi geniş alanları kaplayan birimler ekosistem sayılabilecekleri gibi, kendi kendine yeterli bir akvaryum da bir ekosistem örneği sayılabilir. Büyüklük ve kapsamlarından bağımsız olarak, tüm ekosistemler temelde aynı öğeleri ve işlevleri paylaşırlar. Tüm ekosistemler şu temel öğelerden oluşurlar:

1. Canlı Öğeler (Biyotik öğeler)
 - Üreticiler
 - Tüketiciler
 - Ayrıştırıcılar
2. Cansız Öğeler (Abiyotik Öğeler)
 - İnorganik Maddeler

- Organik Maddeler
- Fiziksel koşullar

3.2.3.1 Canlı Öğeler (Biyotik Öğeler)

Üreticiler

Canlı öğeler arasında en önemli gruplardan birini üreticiler oluşturmaktadır. Temel üreticiler olarak da adlandırılırlar ve bu grubu yeşil bitkiler oluşturur. Çok ender rastlanmakla birlikte, bazı bakteri türlerinin üretici olduğu ekosistem örnekleri de bulunmaktadır. Tüm ekosistemler açık sistemler olduklarından, dışarıdan bir enerji girdisine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kaynak güneştir. Klorofilli yeşil bitkiler, fotosentez yoluyla güneş enerjisini kimyasal enerjiye çevirirler. Sisteme giren enerji (güneş enerjisi), karbonhidratlar ve diğer organik moleküller halinde bitkilerin bünyesinde birikir. Enerji, bu yeni haliyle, sistemin diğer canlı öğelerinin kullanabilecekleri duruma gelmektedir. Eğer bir ekosistemde, bu işlemi gerçekleştirecek yeşil bitkiler bulunmuyorsa, sistem, uzun vadede yok olmaya mahkumdur.

Tüketiciler

Tüketiciler, büyük çoğunlukla hayvan türlerinden oluşur ve genellikle birincil ve ikincil tüketiciler olmak üzere iki gruba ayrılır. Birincil tüketiciler enerji kaynağı olarak doğrudan doğruya yeşil bitkilerin yapısında biriken organik maddeleri kullanırlar. Bu gruptakiler otobur hayvanlar olarak da adlandırılırlar. Çok çeşitli cins ve boylarda olabilirler. Örneğin, bir bitki biti ile at aralarında herhangi bir akrabalık bulunmamasına rağmen bu gruba girerler.

Yaşamlarını birincil tüketicileri, yani otobur hayvanları yiyerek sürdüren etobur hayvanlara ikincil tüketiciler denmektedir. Bu grupta da çeşitli cins ve boyutta hayvanlar (akrep ve aslan gibi) bulunabilir. Bir üçüncü grup olarak da üçüncül tüketiciler, yani küçük etoburlarla beslenen yırtıcı hayvanları sayabiliriz.

Ayrıştırıcılar

Ayrıştırıcılar genellikle bakteri ve mantar türlerinden oluşur ve ekosistemlerde hayati bir görev üstlenirler. Ölü bitki ve hayvan dokularında biriken çeşitli kimyasal maddeleri yeniden canlılar tarafından kullanılabilir hale getirirler. Ayrıştırıcı organizmalar ölü dokuları parçalayarak bu işlemde açığa çıkan enerjiyi kendi yaşam

işlevleri için kullanırlar. Bu işlem sırasında protoplazmada birikmiş çeşitli kimyasal maddeler, canlılar tarafından yeniden kullanılmak üzere ortama dahil olur. Böylelikle, inorganik maddeler döngüsü gerçekleştirilmiş olur.

3.2.3.2 Cansız Öğeler (Abiyotik Öğeler)

Inorganik Maddeler

İnorganik maddeler, abiyotik öğelerin önemli bir kısmını oluştururlar. Karbon, hidrojen, fosfor, nitrojen, potasyum, kalsiyum, magnezyum gibi inorganik maddeler canlılar için son derece önemlidir. Canlılar tarafından büyük miktarlarda kullanıldıkları için makro-besleyiciler olarak adlandırılırlar ve genelde su, karbondioksit, nitratlar gibi basit bileşikler oluştururlar. Ayrıca, canlılar tarafından çok küçük miktarlarda kullanılan ancak, çok gerekli olan ve eksikliği halinde ekosistemin işleyişini tümüyle aksatabilecek inorganik maddeler de vardır. Bu maddeler mikro-besleyiciler olarak adlandırılırlar. Bu kimyasallar arasında, mangan, çinko, kobalt, boron, silikon sayılabilir. Az kullanılmaları ve hayati değer taşımaları bakımından vitaminlere benzetilirler.

Organik Maddeler

Cansız ortamda inorganik maddelerden başka, bol miktarda organik bileşikler bulunur. Karbonhidrat, protein, lipid ve türevleri gruplarından olan bu organik moleküllerin kökeni canlılardır. Ayrıştırıcıların ölü organizmaları parçalaması, ya da canlıların yaşam faaliyetleri sonucu (salgılar, atıklar) ortama eklenirler. Bu moleküller, birçok mikroorganizma için enerji kaynağıdır ve ortamın üretim yönünden verimliliğini etkilerler. Ayrışan organik maddelerin ayrılmaya en dayanıklı kısımları, “humus” adı verilen ve oldukça uzun bir zaman ayrılmadan sistemde kalabilen bir maddeyi oluşturur.

Fiziksel Koşullar

Isı, ışık, yağış, nem miktarı, hava ve su kütlelerinin hareketleri gibi fiziksel parametreler, canlıların ekosferdeki coğrafi dağılımlarını ve miktarlarını geniş ölçüde etkilemektedir. Her organizmanın yaşamını sürdürebileceği kimyasal ve fiziksel sınırlar bellidir. Örneğin, bir kutup ayısı ekvator kuşağında yaşayamaz. Aynı şekilde bir filin kutuplarda yaşaması mümkün değildir. Organizmalar uyum sağladıkları koşullardaki belli miktardaki değişikliklere dayanıklılık gösterebilirler. Dayanıklılık

derecesi yüksek organizmalar ekosferde çok geniş alanlara yayılmışlardır. Dayanıklılık derecesi düşük organizmalar ise ancak yaşam koşullarının karşılandığı bölgelerde görülürler.

3.2.4 Ekosistemlerin İşlevleri

Eugene Odum'un (1971) Ekolojinin Temel İlkeleri kitabına göre, modern ekoloji temel olarak, ekosistemlerin işlevlerini inceleyen bilim dalıdır. Ekosistemlerin üç temel işlevi vardır.

- Enerji Akımı
- Kimyasal Madde Döngüleri
- Populasyon Denetimleri

Bu üç işlev, ekosistemlerin niceliksel ve matematiksel olarak çalışabilmeleri için temel oluştururlar. Burada önemli nokta, ekosistemlerde bu işlevlerin tek tek değil bir arada bulunmasıdır. Örnek olarak aslan ve zebra arasındaki ilişkiyi verebiliriz. Bir aslan bir zebraı yediği zaman, hem enerji akışı olmakta, hem zebanın gövdesinde biriken kimyasal maddeler aslana aktarılmakta, hem de zebra populasyonu bir birey azalmaktadır. Bu işlevlerin, ekosistemin bütünlüğünü ve devamını sağladığı ve her birinin büyük bir zincirin halkaları oldukları unutulmamalıdır.

3.2.5 Ekolojinin Bilim Dalı Olarak Gelişme Süreci

Pek çok bilim dalında olduğu gibi, ekolojinin kökeninde de çeşitli insan topluluklarının binlerce yıldır yaptığı gözlem ve uygulamalar bulunmaktadır. Fakat kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgilerin bilimsel özellik kazanabilmeleri için yazıya geçmeleri gerekmektedir. Bilimsel olarak ekoloji konusuyla ilk ilgilenenler Eski Yunanlılar olmuştur. Aristo'nun hocası olan ve M.Ö. 300 yıllarında yaşamış Teofrostus'tan kalan yazılar, ekolojik tema taşıyan en eski yazılar olarak gösterilmektedir. Daha sonraları uzun süre görülmeyen ekolojik yazılar, Rönesans'tan itibaren yeniden ortaya çıkmaktadır. Taksonomi (biyolojik sınıflandırma) biliminin kurucusu sayılan İsveçli Linnaeus'un 1790 tarihlerinde bitkilerin büyümelerine çevrenin etkisini inceleyen yazıları, Fransız Reamur'un 1742'de karıncalar üzerindeki gözlemleri, İngiliz Thomas Malthus'un 1798'de insan populasyonları ile ilgili analizleri bu konuda yapılmış önemli çalışmalardandır. (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994) Thomas Malthus'un çalışması, nüfus patlaması ve besin

kaynakları arasındaki dengesizliğe dikkat çekmiş ve 19.yy başlarında nüfus dinamiklerine özel bir önem verilmesine yol açmıştır. (Kuşçu, 2006)

Daha önce de belirtildiği gibi, ekoloji terimi ilk kez 1869 yılında Alman Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. Ekosistem kavramının gelişimi de yine 19 yy.'a tarihlenmektedir. Ekoloji tarihçisi Worster'e göre ekosistem fikrinin temeli, Von Humboldt'a kadar uzanmaktadır. Kavramın adı henüz konmamakla birlikte, yüzyılın sonuna doğru tür gruplarıyla ilgili çalışmalar, Almanya, Rusya ve Amerika'da paralel bir şekilde sürdürülmüştür. Alman Mobius, denizdeki dip organizmaların oluşturduğu gruplara, biyosönoz demiştir. Amerikalı S.A. Forbes ise göl ekosistemlerine mikrokozmi adını vermiştir. Rus ekologları Dokuchaev ve öğrencisi Morozov ise, kara ekosistemlerini, özellikle ormanlardaki tür topluluklarını incelemişlerdir. Bu ekosistemlere biosenosa denilmiştir. 20. yy.'a girilirken, ekolojinin temel kavramları gelişmeye başlamış, ekolojik ilişkiler içinde olan tür gruplarının çevreleriyle bir bütün oluşturdukları fikri ekologlar arasında yayılmıştır. (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

20. yy'ın başlarında, ekolojinin temel kavramlarının gelişme süreci devam etmekle birlikte, ekoloji, 1927 yılına kadar genel bir doğa gözlemciliği bilimi olarak kalmıştır. Charles Elton'un 1927'de yayınlanan “Hayvan Ekolojisi” isimli yapıtı, ilk kez o güne kadar dağınık olarak yapılan gözlemleri toplayıp, teori ile yoğurmuştur. Çoğu uzmana göre modern ekolojinin babası sayılan Elton'un yeni ekolojisinde, ilk kez dizgeli olarak değişimler, yani dinamik bir sistem incelenmektedir. Türlerin tek tek değil, besin ilişkilerine göre, tür grupları olarak incelenmesi, ekolojik piramit kavramını ekolojiye kazandırmıştır. Elton'un bu eserinden sonra ekoloji bilimi hızlı bir değişimin içine girmiştir. Canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerine dayalı dinamik bir sistem fikri, 1935 yılında İngiliz Tansley tarafından ortaya atılan ekosistem sözcüğü ile adını bulmuştur.

1950'li yıllara gelindiğinde ise ilk ciddi deneysel çalışmalar başlamış; ekoloji, fizik ve kimya gibi deneysel pozitif bir bilim olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Bu gelişmeye karşı, 1949 yılında Allee ve arkadaşları tarafından geliştirilen geniş açılı sosyal yaklaşım, sosyal bilimler ile ekoloji arasında bir köprü kurmuş ve ekolojiyi “kuralları kolay kolay basite indirgenemeyecek, özel koşulların ve özel ilişkilerin bilimi” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşımda sosyolojinin “insan ekolojisi” dalını kuran Chicago okulunun önemli katkısı vardır. Kışlalıoğlu ve Berkes'e (1994) göre;

“Bu bilimci grubun görüşlerine göre ekoloji, sosyoloji gibi çok karışık, çok etkenli bir bilim dalıydı ve doğadaki ilişkiler, tıpkı insan toplumlarındaki ilişkiler gibi, yalın hesaplarla ortaya çıkarılamayacak türdendi. Basit kurallar aramak yerine, ilişkilere bir tüm olarak bakmak, işlemlerin nedenlerini incelemek gerekti.”

1960'lı yıllarda, ekoloji bilimine hakim olan birbirinden farklı yaklaşımlar gözlenmektedir. Özellikle biyokimya dalında görülen ve bilim tarihinde ender rastlanan boyuttaki patlama, ekolojiyi de önemli ölçüde etkilemiştir. Ekoloji gitgide daha analitik bir bilim dalı haline gelmiştir. Modelleme daha önemli bir işlev kazanmıştır. Böylelikle ekoloji daha soyut, teorik bir bilim dalı olarak gelişmeye başlamıştır. Bu yıllarda ekolojiye hakim olan bir diğer yaklaşım ise temel ekoloji biliminin çevre ve insan ile ilgili sorunlara uygulanması olmuştur. Forbes'un 1922'de Ecology (Ekoloji) dergisinde belirttiği gibi; (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

“Yirminci Yüzyıl'ın ekolojik sisteminde, Yirminci Yüzyıl insanının baskın tür olarak hesaba katılması kaçınılmaz bir olaydır.”

Oysa, 1960'lı yıllara kadar çoğu ekolog, hayvan ve bitkilerle çalışmayı yeğlemiştir. Çevre bilimlerinde ekolojik yaklaşımın önem kazanması, ancak 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir ve ekosistem kavramının bu tarihlerdeki hızlı gelişmesiyle yakından ilgilidir. İnsan toplumları ve doğa ilişkilerini önemseyen ekologlar, çevre bilimlerinin gelişmesi konusunda önemli katkılarda bulunmuşlardır.

3.3 SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

3.3.1 Kavramsal Açılım

Sürdürülebilirlik yeni bir kavram değildir; 70'lerin başından beri kullanılan ekolojik bir terimdir. Kavram, sağlıklı bir varoluş için, her bir parçanın ihtiyacının sürekli akışını sağlayacak bir sistemin kapasitesi olarak tanımlanabilir. İnsanların bulunduğu bir ekosisteme uygulandığında biyosferin insan faaliyetlerinin etkilerini absorbe etme yeteneğinin dayattığı sınırlamalara işaret eder. “Sürdürülebilirlik” kavramının temelini bir sonraki nesillerin geleceğine ilişkin korkumuz oluşturur ve kavram, ürün talepleri ile dünya ekolojisi arasında uyumlu bir denge olması mümkün mü ve bu nasıl sürdürülebilir, sorularını öne çıkarır.² (Madge, 1997) Sürdürülebilirlik kavramı, sağlıklı bir çevre, sağlıklı ve yeterli besin, koruma, katılım, özgürlük, yaratıcılık,

2 “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Ürün Tasarımı Çalışma Grubu Haber Faksı”, 1965

sevgi ve güzellik gibi temel insan gereksinimlerini kapsar. (Kuşcu, 2006) Tıpkı yeşilin 1980'lerde popülerlik kazanması gibi sürdürülebilirlik de 1990'ların sıkça tekrarlanan sözü olmuştur ve değişik yorumlara ve yanlış kullanıma eşit derecede açıktır. (Madge 1997) Kavram, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” isimli rapor sayesinde dünya gündemine girmiştir. Bu raporda sürdürülebilirlik; “Ekonomik, çevresel ve toplumsal gereksinimlerin, gelecek kuşakların yaşam koşullarına zarar vermeden karşılanması” şeklinde tanımlanmıştır. Giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasında bağ kurulması ve gelişmenin “sürdürülebilir” olması gösterilmektedir. Brundtland raporunun temel kavramları, eşitlik, katılımcılık ve gelecektir. (Madge, 1993) Brundtland Raporu enerji ve kaynak tüketimine küresel bakış açısı getirmiştir ve “sürdürülebilir gelişmenin daha zengin olanların gezegenin ekolojik imkanlarına uygun hayat tarzları sürdürmelerini gerektirdiğini” ileri sürerek dünyanın zengin ve fakir kısımları arasındaki eşitsizliğe vurgu yapmıştır. Ancak, raporda, ekonomik büyüme ve gelişmenin “yeşil” olduğu sürece mümkün olduğunun ileri sürülmesi, sermayenin yaklaşımının onaylanması olarak yorumlanmıştır. Bu görüş, raporun temel kavramlarından gelecek kavramının gerçek anlamını göz ardı etmektedir: “...gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini riske atmadan günümüz insanının ihtiyaçlarının karşılanması.” (Madge, 1997)

“Sürdürülebilir kalkınma kavramının beraberinde getirdiği fikirler şu şekilde özetlenebilir: doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ile ekosistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan ekonomik kalkınma.” (Kışlalıoğlu, Berkes, 1994)

“Tekeli'ye (1996) göre ise sürdürülebilirlik, kalkınma referansı ile gelişmiş bulunan, çevre hareketinin söylemi içindeki bir kavramdır. Yazara göre sürdürülebilir kalkınma günün gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılamasının olanaklarını azaltmadan sağlayan kalkınma biçimidir. Gelecek kuşakların gereksinmesini karşılayabilmek ilkesi kabul edilince de doğal kaynakların tahrip edilmemesi, ekolojik değerlerin sürdürülmesi ve korunması gereği hemen görülmektedir. Bu kavram kalkınmaya değil de iyi bir yerleşme sistemine ilişkin olarak kullanıldığında gelecek kuşaklarda sürdürülebilirliğin nesnesi kalkınma değil,

yaşanabilir yerleşmeler olacaktır... ..Yazara göre sürdürülebilirlik, gerçekleştirilmesi gereken bir koşuldur. Yerleşmenin nasıl olması gerektiği hakkında bir bağlayıcılık gerektirmez. Bu nedenle çok farklı biçimdeki yerleşmeler tarafından sağlanabilir. Sürdürülebilirlik dar anlamıyla bile ele alınsa kuşaklar arası bir adalet ilkesidir. Kuşaklar arası adaletle duyarlı bir düşüncenin aynı kuşak içindeki adaletle duyarlı olmaması düşünülemez. Bu nedenle sürdürülebilirlik ilkesi ilk tanımlandığı yıllarda ekolojik dengeye olduğu kadar hakça kavramına da önem vererek tanımlanmıştır. Ancak uygulamada sürdürülebilirliğin hakçalık boyutu geri plana itilmiştir.” (Ciravoğlu, 2006)

3.3.2 Sürdürülebilirlik Kavramının Ortaya Çıkış Süreci

19.yy.'ın başlarında dünya nüfusunun sadece % 10 civarında bir bölümü şehirlerde yaşarken, sanayi devrimi ve sonrasında gelişen sürecin etkisiyle, son yıllarda bu oran % 50'lere ulaşmıştır. Göçler ve sonucunda oluşan hızlı ve plansız kentleşme, devletler arası kalkınma yarışı, sınırsız kaynak kullanımı ve sınırsız tüketim çevresel sorunların başlıca sebeplerindendir. 70'lerin başında ortaya çıkan “petrol krizi” insanlara, petrolün (ve dolayısıyla tüm doğal kaynakların) de bir gün bitebileceği gerçeğini hatırlatmıştır. O zamana kadar gelişmiş ülkelerde hakim olan, doğal kaynakların ve büyümenin sınırsız olduğu düşüncesi sorgulanmaya başlamıştır. 60'larda hızla gelişen çevreci hareketlerin, büyümenin sıfırlanması hatta geriye çevrilmesi düşüncelerinin hakim sistemi rahatsız edecek boyutlara ulaşmasının da yarattığı baskıyla gidişatı değiştirmek için dünya ölçeğinde bir adım atmanın gerekliliği yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

Dönemin ileri gelen entellektüelleri tarafından kurulan “Roma Kulübü”nün, M.I.T.'li bilim insanlarına hazırlattığı “Büyümenin Sınırları” isimli rapor, ekolojik hareketlerin, ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkisini kuran ilk eser olması bakımından önemlidir. (Şahin, 2004) Raporda, sanayileşmenin hızlanması, hızlı nüfus artışı, yaygın beslenme eksikliği, yenilenemez kaynakların tükenmesi, ve çevrenin yıkımı, küresel düzeydeki eğilimler olarak tanımlanmıştır. Bu eğilimlerin değişmemesi halinde, önümüzdeki yüzyıl içinde bir zamanda gezegendeki büyümenin sınırlarına ulaşılacağı belirtilmiş, en olası sonuç olarak da nüfusun ve endüstriyel kapasitenin oldukça hızlı bir şekilde azalması gösterilmiştir. Dünyanın tek bir sistem olduğu savunulmaktadır. Bu büyüme eğilimini değiştirmek ve ekolojik

ve ekonomik olarak uzun bir gelecekte sürdürülebilir olan istikrarlı bir durum yaratmak mümkün görülmektedir. Rapor, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler için aynı tür bir reçete sunması sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine, Meseroviç ve Pestel tarafından, “İnsanlık Dönüm Noktasında” isimli ikinci bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda özetle, dünyanın tek bir bütün olarak değerlendirilemeyeceği ve az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelere farklı bir büyüme modelini benimsemeleri gerektiği belirtilmiştir.

70'lerin başından itibaren çevre ile ilgili çeşitli uluslararası konferans ve sözleşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemlileri:

- 1971; “Sulak Alanların Korunması” amacıyla yapılan Ramsar Sözleşmesi.
- 1972; “Çevre sorunları”nın ilk kez ciddi biçimde ele alındığı, BM tarafından organize edilen ve 113 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Stockholm Toplantısı
- 1978; “Akdeniz'in kirliliğe karşı korunması” amacıyla yapılan Barselona Antlaşması
- 1992; Rio Dünya Çevre Zirvesi
- 1994; Bahama'da düzenlenen Biyolojik Çeşitliliği Koruma Konferansı
- 1994; BM tarafından hazırlanan Çölleşmeyle Mücadele Antlaşması
- 1994; Dünya Nüfus Konferansı
- 1996; İstanbul'da düzenlenen, “Şehir ve İnsan Yerleşimlerinin Sorunları” konulu Habitat 2
- 2002; Sürdürülebilir Gelişme Hakkında Dünya Zirvesi (Rio + 10) Konferansı (Johannesburg. Dünya devletleri, çevre örgütleri ve büyük finans kuruluşları katılmıştır)
- 2009; Kopenhag İklim Zirvesi

3.3.2.1 Stockholm Deklerasyonu

5 Haziran 1972'de Stockholm'de gerçekleşen “1. Dünya Çevre Konferansı”, Birleşmiş Milletler çatısı altında çevre konusunda düzenlenen ilk geniş kapsamlı toplantıdır. Konferansa 113 ülke katılmıştır. Bugünkü anlamıyla çevre konusundaki uluslararası düzenlemelerin temelleri bu konferansta atılmıştır. Konferansın ardından “Stockholm Deklerasyonu kabul edilmiştir. Deklerasyonda özetle, insan – çevre ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin

ekonomik gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine değinilmiş ve uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Bildiri ile sürdürülebilir yaşam felsefesinin temelleri atılmıştır.

Bildiri 26 maddeden oluşmaktadır. 1. maddede geçen; “Özgürlük, eşitlik ve kaliteli bir çevrede onurlu ve yeterli yaşam şartları sağlanmış olarak yaşamak insanların temel haklarıdır. İnsan, aynı zamanda, bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi koruma ve iyileştirmenin ciddi sorumluluğunu da taşır.” söylemi ile ilk kez sağlıklı bir çevrede yaşam hakkından bahsedilmiştir. 5.maddede ise; “Dünya üzerindeki her şeyin en değerlisi insandır.” denilerek alınan kararların çıkış noktası vurgulanmıştır. Tüm bunların dışında, gelişmekte olan ülkelerde görülen çevre sorunlarının az gelişmişlikten kaynaklandığı ve bu ülkelerin de kalkındırılması gerektiği savunulur. Ayrıca sanayileşmiş ülkelere yönelik bir uyarı da dikkat çekmektedir.

“...sanayileşmiş ülkeler bütün çabalarını kendileriyle gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumu kapatmaya yöneltmelidirler. Sanayileşmiş ülkelerde çevre sorunları genellikle sanayileşmeyle ve teknolojik gelişimle ilgilidir.”³

Görüldüğü gibi, Birleşmiş Milletler daha 1972'de kalkınmayı çevre sorunlarının çözümüyle bir arada anma noktasına gelmiştir. 1983 yılında yeni bir komisyon, “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu” kurulacaktır. Artık çevre ve kalkınma tamamen bir arada anılmaktadır ve sürdürülebilir kalkınma söylemine giden yol açılmıştır. (Şahin, 2004)

3.3.2.2 Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu

Birleşmiş Milletler, 1983 yılında, daha önce Norveç Çevre Bakanlığı da yapmış olan Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland'a, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nu kurması ve çevre konusunda uluslararası gündemi belirleyecek bir rapor hazırlaması için teklif götürmüştür. Komisyon, çalışmalarını 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” başlıklı bir rapor ile kamuoyuna duyurmuştur.

Rapor, günümüzde de geniş bir kesim tarafından çevre sorunlarına çözüm olarak gösterilen “sürdürülebilir kalkınma” kavramının tanımlandığı çok önemli bir belgedir. Rapordaki temel vurgu, uluslararası ekonomik ilişkilerde, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma düşüncesi çerçevesinde önemli anlayış değişikliklerinin

3 “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment”, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, United Nations Publication, 1992

gerekliliğidir. Buna göre kalkınmanın sürdürülebilirliği ve kabul edilebilirliği, çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlıdır. Rapor, yoksulluğa, çevre yıkımına, ekolojik krizin küresel bir hale gelmesine yaptığı vurgularla azımsanamayacak önemde argümanlara sahiptir. (Şahin, 2004)

Ancak, bu kez ekonomik kriz de başlıca sorunlar arasına eklenmiştir ve artık büyümenin yarattığı çevre sorunlarından çok, “çevre sorunlarının ekonomik kalkınmayı kösteklemesinden”⁴ bahsedilmektedir. (Şahin, 2004) Ayrıca, raporda önerilen ekonomik gelişme her ne kadar doğaya saygılı bir gelişme kavramını tanımlıyorsa da, kalkınma kavramının hiçbir şekilde yadsınmaması bununla birlikte raporun Malthus ve Ricardo gibi düşünürlerden etkilenmesi, çalışmaya “insan merkezli” bir yaklaşım kazandırmıştır.

Rapora göre;

Sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçları ve beklentilerini karşılarken, gelecek nesillerin de yaşam koşullarını ve çevresel değerlerini dikkate alarak, bunun sağlanması için gerekli ekonomik, insani, çevresel ve teknolojik açıdan yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleşmesi öngörülen şartlar şunlardır;

- Kararların alındığı süreçte vatandaşların etkin katılımını sağlayacak ekonomik sistem,
- Sürdürülebilir biçimde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayacak ekonomik sistem,
- Adaletsizliklerden kaynaklanan sorunları gideren bir sosyal sistem,
- Gelişim için gerekli ekolojik tabanı korumaya özen gösteren bir üretim sistemi,
- Yeni çözümler üretecek bir teknolojik sistem,
- Tüm bunları koordine edecek bir yönetim sistemi

3.3.2.3 Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Sürdürülebilir Kalkınma kavramının tanımlanmasından iki sene sonra, BM Genel Kurulu “sürdürülebilir ve çevresel açıdan sağlam bir kalkınmanın tüm ülkelerde

4 “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz”, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Çeviren: Belkıs Çorakçı, Ankara, 1991

geliştirilmesi” amacıyla bir küresel toplantı çağrısı yapmıştır. Stockholm Konferansının 20. yıl dönümünde, 3-14 Haziran 1992 tarihinde Rio'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı çerçevesinde, 1972 yılından itibaren çevre konusunda kat edilen mesafe ve bu konudaki gelişmeler değerlendirilmiştir. Stockholm Konferansı ve Brundtland raporunda değinilmeyen “yoksulluğun ortadan kaldırılması” fikri, Rio Konferansının sonuç bildirgesinde kendisine yer bulmuştur. Bildirgede belirlenen ilkeler özetle aşağıdaki gibidir. (Keleş, Hamamcı, 1993)

- İnsanlar, doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken bir yaşam hakkına sahiptir.
- Kalkınma hakkı, bugünkü ve gelecek kuşakların kalkınma ve çevre gereksinimleri arasında denge kurularak gerçekleştirilmelidir.
- Sürekli ve dengeli kalkınma gerçekleştirilirken, çevrenin korunması bağımsız olarak ele alınmamalı, kalkınma süreci ile bütünleştirilmelidir.
- Tüm devlet ve insanlar yoksulluğun ortadan kaldırılmasına çalışmalı ve dünya halkları arasındaki yaşam düzeyi farkları azaltılmalıdır.
- Devletler küresel bir ortaklık ruhuyla işbirliğine gitmeli, varıl ülkeler kalkınmakta olan ülkelere araştırma, teknoloji ve mali kaynak açısından yardım etmelidirler.
- Çevre konusundaki tüzel düzenlemelerin uygulanabilmeleri için, ülkelerinin yapılarına uygun olması gerekmektedir.

Konferans sonucunda ortaya çıkan ikinci belge “Gündem 21” isimli belgedir. Bu iki belge de kapsamlı içerikleriyle çevreci hareketlerin kılavuzu haline gelmiş ve bu hareketleri çevresinde toplayan uluslararası bir çekim merkezi oluşturmuşlardır. Özellikle Gündem 21'in çevreci sivil toplum kuruluşları için önemi bellidir ve Şahin'e (2004) göre, çevre hareketinin radikal yönlerini törpülemekte Stockholm ile başlatılan süreç böylece sonlandırılmış sayılabilir.

Gündem 21 başlangıçta; yoksullukla savaşım, tüketim kalıplarının değiştirilmesi, gelişmekte olan ülkelere mali ve teknik yardım, sürekli ve dengeli insan yerleşimleri kalıplarının oluşturulması, çevre ve kalkınmanın karar verme sürecinde birlikte ele alınması gibi ilkeleri içerse de, temel maddelerde anlaşma sağlanamadığından kapsamı daraltılmıştır. Pek çok konuda ortak bir görüşe varılamadan konferans sonlandırılmıştır.

Gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeler karşısındaki üretim – tüketim üstünlüğünü koruyucu maddeler ile sona eren konferans öncesinde bir kısım bilim adamının yayınladığı “Heidelberg Çağrısı”, bilim otoritelerinin “ekoloji” konusundaki fikir ayrılığını belirgin bir biçimde ortaya koymuştur. Aralarında 33 ülkeden 62 Nobel ödülü sahibinin de bulunduğu 500'e yakın bilim adamı, konferans öncesinde bilimsel düşünceye aykırı olarak gelişebilecek “akıl dışı” bir ideolojiye dikkat çekmişlerdir. Burada “akıl dışı ideoloji” olarak tanımlanan hareket, ekolojik harekettir. Bildiri sahiplerinin ortak kaygısı, bilimsel ekolojinin dışındaki tüm ekoloji hareketlerinin “bilimsel ve endüstriyel ilerlemeye muhalif”, “ekonomik ve sosyal gelişmeye zarar veren” nitelikte olduğudur. (Erbil, 1994)

Bu çağrıya tepki olarak gelişen girişimlerden Fransız yazar Andre Langenay'ın öncülüğündeki bildiride, “bilimci emperyalizm”in bu tavrına karşı çıkılmış ve “dünyanın dengeli ve sağlıklı bir gelişme yolunda yürümesi için kültürel, etik, bilimsel ve estetik ölçütlerin bütünlüğünü tamamen hesaba katma”nın gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun için;

- Hammadde ve enerji türlerinin kuzey tarafından yağmalanmasının kısıtlanması,
- Daha adil ve çevreye duyarlı bir gelişmeyi mümkün kılan tekniklerin ortaya konması,
- Yeryüzünde yoksulluğun geriletilmesi ve çevreye saygı halinde insan toplumlarının sağlıklı ve çeşitlendirilmiş gelişmesinin teşvik edilmesi genel ilkeler olarak kabul edilmiştir. (Erbil, 1994)

3.3.2.4 Kyoto Protokolü

Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadele verilmesine yönelik uluslararası tek sözleşme olan “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” kapsamında 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolüne taraf olan ülkeler, karbondioksit ve sera etkisine neden olan diğer gazların salınımını 1990 yılı seviyelerine çekme sözü vermişlerdir. 2005'te yürürlüğe giren protokol şu anda 160 ülkeyi ve sera gazı salınımlarının % 55'inden fazlasını kapsamaktadır. Sözleşmeye göre;

- Atmosferdeki sera gazı miktarı % 5'e çekilecek,
- Endüstri, motorlu taşıt ve ısıtma kaynaklı sera gazı miktarını azaltmaya

yönelik mevzuat yeniden ele alınacak,

- Isınma ve motorlu taşıtta enerji tasarrufu ön plana alınacak ve enerji tasarrufu sağlayan teknoloji sistemlerinin endüstriye yerleştirilmesi sağlanacak, ayrıca, ulaşım ve çöp depolamada çevrecilik temel ilke olacak,
- Atmosferdeki sera gazı oranını azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına yönelinecek,
- Fosil yakıtlar yerine alternatif yakıtlar kullanılacak, (ör: bio dizel)
- Çimento, demir – çelik ve kireç fabrikaları gibi bazı yüksek enerji tüketen işletmelerde atık işlemleri yeniden düzenlenecek,
- Termik santrallerde atmosfere salınan karbon miktarını azaltacak sistemler devreye sokulacak,
- Güneş enerjisi ve nükleer enerji gibi karbon salınımı olmayan enerji çeşitleri ön plana çıkarılacak,
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten fazla vergi alınacaktır. (URL-1, 2009)

3.3.2.5 Johannesburg “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”

Rio zirvesinden 10 sene sonra 2002'de, güney yarımkürenin bir başka önemli kenti olan Johannesburg'da (Güney Afrika Cumhuriyeti) toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde, Rio zirvesinin ardından geçen 10 yılın bir değerlendirilmesi yapılmış, bundan sonra yapılması gerekenler, sürdürülebilir kalkınma, enerji arzını çeşitlendirme ve yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel paylaşımını artırma ekseninde tartışılmıştır.

3.4 ÇEVRE ETİĞİ

3.4.1 Kavramsal Açılım

Etik sözcüğü Yunanca ‘gelenek’ anlamına gelen ‘ethos’ sözcüğünden türemiştir. Bu bağlamda, genel inançlarla, tavırlarla ya da alışılmış davranışları yönlendiren kurallarla ilgilidir. Ancak ‘felsefi etik’, yalnız alışılmış olanı doğru kabul etmemekte, nasıl yaşamamız gerektiğini söyleyen geleneğin akıl süzgecinden geçirilmesini amaçlamaktadır. İnandığımız şeylere neden inanıyoruz? Tavırlarımızı değiştirmeli miyiz? Değer yargılarımızda haklı mıyız? gibi sorular hakkında eleştirel olarak

düşünmemizi talep etmektedir. ‘Normatif etik’ ile ‘felsefi etik’ arasındaki fark, yapılan ile yapılması gereken arasındaki farktır. (Jardins, 2006)

Bir normatif yargıyı desteklemek veya eleştirmek ya da aydınlatmak için çaba sarfetmek felsefi etiğin özünü oluşturur. Bu bağlamda, çevre etiği felsefenin, çevreciliğin önemli bir kısmını oluşturan normatif yargıların sistemli olarak incelendiği bir dalıdır. Kısaca, insanlar ile doğal çevre arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli bir biçimde incelenmesi olarak tanımlanabilir. Jardins’e (2006) göre;

“Çevre etiği, ahlak kurallarının insanların doğal dünya karşısındaki davranışlarını yönettiğini ve yönetmesi gerektiğini varsayar. O halde, bir çevre etiği kuramı bu kuralların neler olduğunu, insanların kimlere ve nelere karşı sorumlulukları bulunduğunu açıklamak ve bu sorumlulukların neden haklı olduğunu göstermek zorundadır.”

“(Çevre etiğinde) ...Temel tartışmalar insan-doğa ilişkisinde doğanın araçsal ve öz-değerleri etrafında gelişir. Geleneksel Etik sisteminde, insanlar merkezde yer alır. İnsanoğlunun çevreye saygı duyma sorumluluğu yoktur. Diğer taraftan Çevre Etiğinde, çevre araçsal değerden daha fazlasına sahiptir ve insanlık doğal çevresiyle çok yakından bağlantılıdır. Çevre Etiği doğanın, insanoğlunun tanımladığından başka bir anlamı ve değeri olup olmadığını tartışır.” (URL-2, 2009)

Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü’nden Prof. Dr. Abdulkadir Çüçen’e göre ise;

“Çevrenin tehlike içinde olduğu düşüncesiyle, doğa ile insan ilişkisi üzerine yapılan felsefi soruşturmaya çevre etiği adı verilmiştir. Bu ilişkinin ne ölçüde olanaklı olabileceği sorusu temel problemdir. Çünkü geleneksel etik, insan ilişkilerini incelemektedir. Etik kuramları “Nasıl yaşamalıyız?” sorusunu cevaplamaya çalışır. Bu anlamıyla (geleneksel) etik felsefenin bir alt disiplini olarak, ne yapılması ya da yapılmaması gerektiğiyle ilgili genel bir bilgi sağlar. ...Bir felsefe disiplini olarak çevre etiğinin söylemi, öncelikle yaşanan çevre sorunlarına kamuoyu dikkatini çekmektir. Bu boyutuyla çevre etiği, bir eylem etiği olup, uygulanan çevre politikalarının da takipçisidir. Çevre etikçileri, insanoğlunun ve doğanın sürdürülebilir geleceğini tehdit eden politikaların çevre duyarlılığı bilincini gölgelemesini engellemek isterler. Bu bağlamda bilimdeki ‘ilerleme’ ile elde edilen bilginin teknolojiye kullanılmasından kaynaklanan sorunlar da, çevre etiğinin temel konularındandır. Çevre sorunlarına artan ilginin doğal bir sonucu olarak, çevre

etiğinde de çözüm önerileri farklılık göstermektedir. Ancak, tüm bu farklılaşmalara rağmen, hepsinin ortak ilgisinin, çevre sorunlarının en aza indirilmesi olduğunu belirtmek olanaklıdır.” (URL-3, 2007)

“Tarihsel olarak, çevre etiğinin konusunu genellikle vahşi doğal alanlar, bu alanlarda yaşayan vahşi hayvanlar, organizmalar, ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik oluşturmaya rağmen özellikle son yıllarda insanın içinde yaşadığı yakın çevresi ve bu çevreyle kurduğu yakın ilişki de çevre etiğinin konusunu oluşturmaktadır. ...çevre etiğini, insanın içinde yaşadığı çevreyle, onun doğal dengesini bozmadan, nasıl bir ilişki geliştirmesi gerektiğini araştıran bir felsefe disiplini olarak tanımlayabiliriz.” (URL-4, 2009)

3.4.2 Etik Kuramları

Etik kuramların incelenmesi, çevre etiği sorunlarının ve tartışmalarının daha iyi anlaşılabilmesi yönünden önemlidir. Etik kuramları, etik sorunları tartışabilmek için ortak bir dil oluşturma imkanı sağlamaktadır. Jardins’e (2006) göre;

“Etiğin, haklar, hakkaniyet, adalet ve yarar gibi temel bölümlerini ve dilini kullanmaksızın çevre tartışmalarını incelemek güçtür. Çevre düzenlemelerine karşı olanlar çoğu kez mülkiyet hakları, hakkaniyet ve toplumsal yarar kavramlarına başvururlar. Bunun gibi, çevreciler de doğanın yasaları, doğal vahşi alanların sahip olduğu değerler ve kirlenmenin zararları üzerinde dururlar. Bütün bu tartışmalar, felsefi etikte bulabileceğimiz dikkatli bir çözümlemeyi gerekli kılar.”

3.4.2.1 Doğal Yasa Geleneği – Erekbilim (teleoloji)

Eski Yunancada varılacak son nokta olarak *erek* ya da *en son amaç* anlamındaki ‘telos’ ile *bilim, bilgi, söz* anlamına gelen ‘logos’tan türetilmiştir. (teleoloji) Genel olarak, evreni amaçlarla araçlar arasında bir ilişkiler dizgesi olarak gören tüm yaklaşımlara verilen addır. Sadece insan eylemlerinin değil, tarih ve doğa olaylarının da, bütünü olduğu gibi tek tek olayların da ereklerle belirlenmiş ve yönetilmiş olduğunu kabul eder. (URL-5, 2006)

“Olayların ve ilişkilerin bir amaca ya da sona yönelik olduğu görüşü. Olguların yalnızca hareket ettirici nedenlerle değil, ereksel nedene bağlı olarak açıklanması biçiminde de tanımlanır. İnsan düşüncesi doğadaki başka şeylerin davranışını da benzer biçimde açıklama eğilimindedir; buna göre nesneler ya kendileri belli bir

amaca yöneliktir ya da doğayı aşan bir zihin tarafından yönlendirilir. Aristoteles herhangi bir şeyin tam olarak açıklanabilmesi için maddi, biçimsel ve hareket ettirici neden ile birlikte ereksel nedenin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürerek erekbilimin ilk kapsamlı tanımını yapmıştır.” (URL-6, 2009)

Çevre etiği açısından anlamı olan en eski geleneklerden biridir. Bu geleneğe bağlı etik görüşler Aristoteles (M.Ö. 4.yy) ve Thomas Aquinas’a kadar götürülebilir. Aristoteles, bir şeyi tam olarak anlayabilmenin yolunun o şeyin niçin öyle olduğunun ‘nedenlerini’ öğrenmekten geçtiğini savunmaktadır. Bir şeyin varlığının ‘dört nedeni’ni yani; maddi, biçimsel, etkin ve nihai nedenlerini tanımak gerekmektedir.

- Maddi neden, nesnenin neden yapıldığını,
- Biçimsel neden, nesnenin nasıl yapıldığını,
- Etkin neden, bir şeyin o duruma nasıl geldiğini, (ör. Odunun masa haline gelmesinin etkin nedeni marangozdur.)
- Nihai neden ise nesnenin özel amacını anlatmaktadır.

Aristoteles, doğa üzerindeki gözlemlerinden hareketle, bütün nesnelerin bir doğal ve ayırt edici işlevi olduğu sonucuna varmıştır. Örneğin, ‘erekbilimsel’ açıklamaya göre kalp, kan pompalayan bir organdır. İyi bir kalp ise kanı vücuda düzenli, istikrarlı ve sürekli olarak pompalayan ve uzun bir süre işlevini sürdürebilen bir kalptir. “İyi bir kalp, özel işlevini iyi gören bir kalptir.” (Jardins, 2006)

Aristoteles, doğal nesneleri iki temel grup altında sınıflandırmaktadır; Canlı olanlar ve canlı olmayanlar. Canlıların özel işlevini ‘psyche’ olarak tanımlamaktadır. Bu kavram ‘ruh’ olarak da adlandırılabilir. ‘Beslenme’, ‘duyma’ ve ‘düşünme’ etkinlikleri, temel yaşam işlevleridir. Bitkiler yalnızca beslenme ruhuna sahip canlılardır. Hayvanlarda beslenmeye ek olarak acıkma yani duyma gücü de bulunur. İnsanlar ise bu üç işleve de sahip tek canlı türüdür. Aristoteles, bu erekbilimsel çerçevenin insanlarla birlikte bütün nesnelere uygulanabileceğine inanmıştır. Her şeyin bir doğal etkinliği ve işlevi vardır.

13.yy’da Thomas Aquinas, Hristiyanlık din bilimini Aristoteles’in etiği ile birleştirmeyi amaçlayan yazılarıyla bu erekbilimsel sistemi geliştirmiştir. Erekbilim etiği bu yazılar sayesinde Batı felsefesi üzerinde en büyük etkisini göstermiştir.

Aquinas, Aristoteles'in erekbilimini doğada ilahi bir planın işlediği şeklinde yorumlamıştır. (Jardins, 2006)

Modern çevrecilik akımları arasında da bu etik gelenekten yararlananlar bulunmaktadır. 'Doğal iyi düzen' anlayışı çevre tartışmalarında sıkça dile getirilen bir görüştür. Bazı çevrebilimcilerin bulgularını öne süren pek çok çevreci ekosistemlerin (doğal çevre sistemleri) bir düzen ve uyum içinde olduğunu varsaymakta, sistemdeki bütün parçaların doğal düzene katkıları olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre müdahale edilmeyen doğa iyidir. Ekoloji sorunlarının altında yatan gerçek sebep ise insanların doğal düzeni tahrip etmeleri ve kendileri dışındaki nesnelere yalnızca işlerine yaradığı ölçüde değer vermeleridir. Oysa, doğal dünya insanların çıkarlarından bağımsız olarak bir iyiliğe ve amaca sahiptir.

3.4.2.2 Yararcı Gelenek (Utilitarianism)

Etikte, bir eylemin doğruluğunun etkilediği kişilere getirdiği mutlulukla ölçüldüğü gelenek. İngiliz düşünürleri Jeremie Bentham'ın temellerini atıp John Start Mill'in geliştirdiği 'yararcılık' öğretisine göre ahlakın ölçütü yarardır. Mill, felsefenin ortaya çıkışından beri düşünürlerin en üstün 'iyi'nin ne olduğunu aradıklarını ve bunun Bentham'la birlikte bulunduğunu savunur. En üstün iyi yarardır ve iyiyi kötünden ayırmak için yararlı olup olmadığına bakılmalıdır. Utilitarizm herhangi bir eylemin yalnızca o eylemde bulunan kişiye değil herkese yarar sağlanmasını doğruluk ölçütü olarak alır. (URL-7, 2009)

Genel olarak yararcılık, genel yararı nasıl en çoğa çıkaracağımızı veya en fazla sayıda insan için en büyük iyiliği nasıl yaratacağımızı göstermektedir. Bu bağlamda yararcı kuram iki öğeden oluşmaktadır; İyinin tanımı ve eylemlerin ve kararların bu tanıma uygun olup olmadığını belirleyebilmek için bir kural. Bu kurala göre, söz konusu eylem iyi olan sonuçları en çoğa çıkarmak yönünde bir etki yapıyorsa, etik açıdan doğru bir eylem, yapmıyorsa etik açıdan yanlış bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Modern toplumda yararcılık düşüncesi, ekonomide, kamusal politika ve devlet müdahalesinde oldukça etkili olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak çevre politikalarında da önemli bir rol oynamaktadır.

Yararcılık geleneğinin, 'hazcı yararcılık' ve 'tercih yararcılığı' olmak üzere iki türünden bahsetmek mümkündür. 'hazcı yararcılık', zevkin ya da en azından acı yokluğunun, başlı başına bir değer taşıyan 'biricik iyi' olduğunu savunmaktadır. Bu

görüŖe göre, zevk alma ve acı duymama evrensel olarak arzulan durumlardır. ‘*Tercih yararcılığı*’ ise, iyiyi arzuların doyuma ulaşmasından ileri gelen mutluluk olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre, insanlar arzuları doyuma ulaştığında mutlu olmaktadır. En çok sayıda insanın, isteklerinden mümkün olabildiği kadar çoğunu elde ettiğı bir dünya etik açıdan en iyi dünyadır. Mümkün olabildiği kadar çok sayıda tercihi karşılamak amaçlanmaktadır.

Bu görüşün çağdaş savunucuları, insanların arzularını seçmekte özgür bırakılmaları gerektiğini ekleyerek geleneğe katkı sunmuşlardır. Bu kuram, ‘*Serbest piyasa ekonomisi*’ kuramının dayandığı kuramlardan biridir dolayısıyla çevre politikası açısından son derece önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çevre tartışmalarında çoğu zaman yararcı geleneğe özgü terimler kullanılmaktadır. (Jardins, 2006)

3.4.2.3 Deontoloji – Ödevler ve Haklar etiğı

Deontoloji geleneğı bir eylemin sonuçlarından çok, dayandığı ilkelere önem atfetmektedir. Bu görüşe göre, etiğın temel kavramları, ödevler ve haklardır. İnsanlar ancak kendi güçleri dahilinde olanlardan sorumlu tutulabilirler. ‘Yapmalıdır’, ‘yapabilir’ demektir.

Alman filozof Immanuel Kant 18.yy’da yazılarıyla bu görüşün klasik felsefi savunusunu yapmıştır. Kant, etik varlık olabilme şartını, niyetlerini özgürce oluşturabilen ve eylemlerini bunlar doğrultusunda açıkça belirleyebilen rasyonel varlıklar olmak olarak açıklamaktadır. Eylemlerimizin temelindeki ilke ya da kurallar ussal olduğı müddetçe etik bir davranış sergiliyoruz demektir. ‘Temel etik ödev’, (kesin buyruk) bütün akıl sahibi varlıkların kabul edebileceğı şekilde davranmaktır. Bu görüşe göre, bir kişiye şahsi çıkar için kullanılabilecek bir nesne olarak bakmak uygun değildir. Çünkü kişiler kendi niyetleri ve amaçları olan öznelerdir. Bu kişi için hem bir ödevdir, hem de kişinin kendisi için geçerli olduğunda bir haktır. Bu bağlamda, deontolojik etik geleneğın asıl değeri, başkalarına, onların özgürlük ve eşitlik haklarına saygı duymaya verdiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte, bu gelenekte özgür ve rasyonel olmayan şeylere karşı etik sorumluluk duyulması gerektiğine dair veri bulunmamaktadır. Alman Filozof I. Kant'a göre (URL-3, 2007) saygı; yalnız ahlâk yasasına karşı duyulan bir duygu olduğundan ve ahlâk yasasının öznesi de insan olduğundan, yalnız kişilere yönelir, hiçbir zaman şeylere yönelmez. Saygı, insana saygıdır. Dolayısıyla, çevrenin ve

diğer canlıların şahsi çıkarlar için birer araç olarak kullanılmasına yeşil ışık yakılmaktadır.

Bu gelenek incelendiğinde, yararcı düşünce geleneğinin temel açmazlarından birinin farkına varmak mümkün olmaktadır. Yararcı düşünce, davranışların sonuçları üzerine odaklanmaktadır. Etik karar verme süreçlerinde ahlak ilkelerinin oynayabileceği rolü göz önüne almamaktadır. Ödevleri yerine getirmenin ve haklara saygılı olmanın, sadece bu davranışlardan yararlı sonuçlar doğmasına bağlanması açık bir adaletsizliktir. (Jardins, 2006)

3.4.2.4 Dinsel Çevre Etiği

Çevre bilincinin artması sonucunda, dinbilimsel çalışmalar, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki etik ilişkileri de mercek altına almıştır. Tarih boyunca dinin çevre üzerindeki etkisi, çeşitli düşünürler tarafından oldukça farklı değerlendirmelere tabi olmuştur. Örneğin, Lynn White ‘Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri’ isimli çalışmasında, Batı’nın dinsel geleneğini çevresel tahribatin en önemli sebeplerinden biri olarak göstermektedir. Bununla birlikte, dini kaynaklardaki tam aksi yönde değerlendirmeleri öne sürerek bu görüşe karşı çıkanlar da bulunmaktadır.

Tanrı’nın zeki, iyiliksever ve ne yaptığını bilen bir varlık olduğu varsayıldığında, kolaylıkla yaratılışın bir doğal düzeni bulunduğu ve bu düzenin de iyi olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Doğayı iyiliğin, dolayısıyla iyiliksever tanrının bir eseri olarak gören bütün dinsel yaklaşımlar doğayı olduğu gibi, kendi başına ‘iyi’ sayma eğilimindedirler. Bu görüşe göre, doğal dünya, nesnel olarak ve insan yargılarından bağımsız olarak ‘iyi’dir. İnsan, Tanrı’nın yarattıklarına saygılı davrandığında Tanrı’ya saygı göstermiş olur. Bununla birlikte, pek çok dinde doğal dünya, insanlara yaratıcı tarafından emanet edilmiş kaynaklar olarak görülür ve insanlara bu kaynakların korunmaları, israf edilmemeleri gibi bir takım sorumluluklar yüklenmektedir. (Jardins, 2006)

3.4.3 Çevre Etiği Kuramları

Çüçen’e (URL-3, 2007) göre; “doğanın insanın karşısına konulması anlayışı, 16. ve 17. yüzyılda, Bacon ve Descartes’ın akli tek güç görmesiyle başlar. Artık, aklını kılavuz edinen insan, doğada mistik ya da dini değil hesaplanabilir, ifade edilebilir mekanik bir dünyanın efendisi olarak dolaşır. Doğanın cömertçe sunduğu olanaklar,

bilimsel ilerlemenin ve teknolojinin deney sahası olup çıkmıştır. Bu durum çevre etikçilerini teknolojiyle olan ilişkilerini en aza indirmeye yöneltir. ...Çevre etiğinin kavramsal sınırlarının kesin olarak çizilememesi ve bireysel kullanıma açık olması dolayısıyla pek çok çevre etiği görüşü ortaya çıkmıştır. Böylece bir anlam ve kavram kullanımı göreceliğiyle karşı karşıya kalınmıştır. Buna karşın hepsinin birleştiği ortak nokta, insan-doğa ilişkilerinin ahlâkî yönünün vurgulanması ve insanın doğal çevreye, diğer varlıklara karşı sorumluluk duygusu geliştirmesidir. İnsanmerkezci etiklerin doğayı dışta bırakmaları ve doğayı insanın kullanımına sunmaları, çevreci etik kuramlarının ortaya çıkışındaki en büyük etkidir.”

Bir çok filozof, çevre tahribatının alışılmış toplumsal tavır ve uygulamalardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Derin ekoloji, Toplumsal Ekoloji ve Ekofeminizm gibi çevre felsefeleri; tüketimcilik, ataerkillik, sanayileşme ve maddecilik gibi çağdaş eğilimleri çevre tahribatının temel nedenleri arasında göstermektedir. Bu görüşlere göre, söz konusu tavırlar aslında, bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde hakimiyetini güçlendirmesine dayanan genel bir dünya görüşünün parçalarını oluşturmaktadırlar. (Jardins, 2006)

Giderek artan çevresel yıkım karşısında insan, kimi zaman çevre tahribatına odaklanır, kimi zaman çevreyi değerlendirme yöntemimizin ruhsal, kültürel ve estetik değerlere verdiği zararı problem edinir. Çevre felsefecilerinin genel olarak amacı, bu çeşitli ilgi alanları söz konusu olduğunda her biri için geçerli olabilecek sistemli tek bir ilke ya da kuram geliştirmektir. Bu amaca ulaşabilmek için etik alanı dışında, metafizik, estetik, siyaset felsefesi ve epistemoloji gibi alanlarda da çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Bu bölümde söz konusu kuramlardan, çevre etiği tartışmalarına önemli katkılar yapmış olan; ‘Toprak Etiği’, ‘Derin Ekoloji’, ve ‘Toplumsal Ekoloji’ kuramları incelenecektir.

3.4.3.1 Toprak Etiği

Aldo Leopold (1887-1948), çevre mekezi bir çevre etiğinin gelişmesinde en önemli isimlerden biri, belki de en önemlisidir. Çevrebilim, onun hayatta olduğu sürede gelişmiştir. Bu yeni bilimin ışığında, etiğin yeniden köktenci bir anlayışla gözden geçirilmesini isteyen ilk kişi Leopold’dur. ‘A Sand County Almanac’ (1949) isimli, ölümünden hemen sonra yayınlanan denemeleri çevre akımının klasikleri arasında

gösterilmektedir. Bu kitabın temel denemesi '*Toprak Etiği*' çevre-merkezli etiğin ilk sistemli sunumudur. (Jardins, 2006)

Leopold, korumacılığı zamanla, daha önceleri etkisi altında olduğu tutucu görüşler doğrultusunda savunduğu, korumacılığın yararcı-ekonomik hesaplarının ötesine geçen 'ahlaki bir sorun' olarak ele almıştır. 'Çevrebilimsel bilinç' olarak adlandırılabilir bu yeni yaklaşım on yıllar içerisinde gelişmiş ve 1940'ların sonunda toprak etiği olarak sunulmuştur. Çevrebilimsel bilinç, sadece araçsal değere sahip olan bir doğa anlayışından, doğal sistemlerin bir içsel değeri olduğunu savunan anlayışa doğru evrilmiştir. (Jardins, 2006)

Leopold 'Toprak Etiği'ne, Truva savaşından döndükten sonra yokluğunda kendisine sadakatsizlik yaptıklarından şüphelendiği bir düzine köle kızı asan Odysseus'un öyküsünü anlatarak başlamakta ve şöyle devam etmektedir;

"Bu asma eyleminin uygun ya da doğru olup olmadığının bir önemi yoktu. Kızlar birer mülktü. Ve o sıralarda, şu sıralarda da olduğu gibi, mülkün elden çıkartılması bir doğru ya da yanlış meselesi değil, daha ziyade kişisel bir çıkar meselesiydi." (Leopold, 2004)

Denemenin devamında Leopold, toprağın da tıpkı Odysseus'un köle kızları gibi hala bir mülk olarak görüldüğünü ileri sürmekte ve toprakla kurulan ilişkinin hala tam anlamıyla iktisadi ayrıcalıklar isteyen bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Etiğin bu unsuru da kapsamak üzere genişlemesini ekolojik bir gereklilik olarak nitelemektedir. Leopold'a göre toprak etiği, topluluk sınırlarını toprak, su, bitkiler, hayvanlar ya da hepsini birden, yani toprakalanı kapsamak üzere genişletir. (Leopold, 2004)

"Toprak etiği, elbette ki bu kaynakların kullanımını, idaresini ya da değiştirilmesini engelleyemez, ancak onların ebediyen varolma haklarını, hatta daha da bir vurgulayacak olursak tabii hallerinde ebediyen var olma haklarını tasdik eder." (Leopold, 2004)

Eğer yeryüzünün kendisi canlıysa ve biz de ona büyüme, ölüm, hastalık, sağlık gibi bazı özellikleri yakıştırabiliyorsak, yeryüzünün ahlaki ehliyeti hak ettiğini ileri sürebiliriz. Leopold, bir çeşit etik bütüncüllüğü benimsemiştir. Bu anlayışa göre, doğru ya da yanlış topluluğu oluşturan bireylerin değil, topluluğun kendisinin iyiliğinin bir işlevidir. Ona göre;

“Bir şey, canlılar topluluğunun bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini korumayı sürdürdüğü zaman doğrudur. Bunun tersini yapmaya yöneldiğinde ise yanlış.” (Leopold, 2004)

Leopold canlılar topluluğunun doğasını anlayabilmemiz için bir ‘canlılar piramidi’ ya da ‘Toprak piramidi’ simgesi kullanmaktadır. Bu simge aslında Leopold’ün, Tansley’in ekosistem yaklaşımının birçok ögesini kabul etmiş olduğunu göstermektedir. (Jardins, 2006) Bu piramitte en alt katman topraktır. Daha sonra bir bitki katmanı, onun üzerinde bir böcek katmanı ve onun üzerinde de bir kemirgen ve kuş katmanı bulunur. Git gide daha büyüyen etoburlarla devam ederek en tepeye kadar ulaşır. Türler nereden geldikleri ya da neye benzediklerine göre değil, ne ile beslendikleri, ne yedikleri bakımından ayrılırlar. Besin ve hizmetler için diğerlerine bağlı olma haline ‘besin zinciri’ adı verilir. Piramit, pek çok farklı zincirden oluşan bir zincirler düğümüdür. İşlemesi bu parçaların birbirleriyle yaptığı işbirliği ve rekabete bağlıdır. (Leopold, 2004) O halde;

“toprak alanlar salt toprak değildir. Toprak alanlar, bir enerji kaynağı, topraktan, bitkilerden, ve hayvanlardan oluşan, üzerinde bu enerjinin aktığı bir devredir. Besin zincirleri enerjiyi yukarı doğru ileten canlı kanallardır ve ölüm ve çürüme ise enerjiyi tekrar toprağa geri döndürür. ...bu sürdürülebilir bir devredir.” (Leopold, 2004)

Toprak alanların bir enerji devresi olarak tasviriyle üç temel fikir açığa çıkmaktadır;

- Toprak alan yalnızca toprak demek değildir.
- Yerel bitki ve hayvanlar enerji devresini açık tutarlar ancak diğer canlılar için devreyi açık tutma durumu kesin değildir.
- İnsan eliyle gerçekleşen değişimler evrimsel değişimlerden farklıdır ve amaçlanan ya da öngörülebilirlerden çok daha kapsamlı sonuçları vardır. (Leopold, 2004)

Bu fikirler doğrultusunda şu sorular akla gelmektedir; “toprak kendisini yeni düzene göre ayarlayabilir mi? Ve arzulanan değişimler daha az zararlı gerçekleştirilebilir mi?” Leopold’un bu sorulara verdiği cevaplar insan faktörünü ön plana çıkarmaktadır. O’na göre, insan eliyle gerçekleştirilen değişimler ne kadar az zorlu olursa, piramitte başarılı bir yeniden ayarlanma ihtimali de o kadar fazla olmaktadır. Yoğun bir nüfus daha zorlu bir dönüşüm gerektirmektedir. (Leopold, 2004)

Leopold'un (2004) düşüncesine göre, koruma insan ve toprak arasında bir uyum halidir. Leopold, şahsi mülkiyet olarak değerlendirilen toprakları koruma konusunun sadece hükümetlere havale edilmesine karşı çıkmakta ve mülk sahiplerine de etik bir yükümlülük yüklenilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Özetle toprak etiği, ekolojik bir bilincin varolduğu ve toprağın sağlıklı kalması için bireysel sorumluluğun gerektiği inancına dayanmaktadır. '*Homo Sapiens*'i toprak topluluğunun istilacı rolünden çıkartmakta ve onu bu topluluğun özgür bir vatandaşı haline getirmektedir. Toprak etiği kendisi dışındaki diğer üyelere de, topluluğun geneline de saygı duyma anlamına gelmektedir.

3.4.3.2 Derin Ekoloji

Felsefe Ansiklopedisine göre 'Derin Ekoloji' hareketi; insanın doğaya karşı ahlaki sorumluluk duygusu geliştirmesinin öneminin aracısız bir doğa kavrayışı geliştirmekten geldiğini savunan çevre felsefesi akımıdır. (URL-8, 2009)

Derin ekoloji, 'toprak etiği' gibi tek bir kaynaktan doğmadığı gibi, sistematik bir felsefeye de gönderme yapmamaktadır. Derin ekoloji ismi ilk olarak, 1973 yılında Norveç'li filozof Arne Naess'in yayımladığı bir makalede kullanılmıştır. Naess, çevre etiği tartışmalarında ileri sürülen düşünceleri; 'sığ çevre felsefeleri' ve 'derin çevre felsefeleri' olarak ikiye ayırmaktadır.

Bu görüşe göre 'sığ çevre felsefeleri', çevre tahribatının ancak kısa vadede önlenmesini ve gelişmiş ülkelerin doğayı daha uzun süre sömürmelerinin meşrulaştırılmasını sağlamaktadır. Sığ Ekoloji, çevre krizinin sadece ilk etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sorunun toplumsal ve insani nedenlerini göz ardı etmeleri bir hata olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın temel amacı, gelişmiş ülke insanların sağlık ve gönencini korumaktır ve özünde insanmerkezlidir.

'Derin Ekoloji' düşüncesi ise, biyosferik eşitliliği temel almakta ve yaşam biçimlerimizi ve doğayı 'çevre' olarak algılamamızdaki yanlışlığı kökten eleştirmektedir. Çevre krizinin derin felsefi sebepleri olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda krizi aşmanın yolu, hakim felsefi dünya görüşünde köklü değişiklikler yapmak olarak görülmektedir. Bu değişiklikler hem kültürel hem de kişisel boyutta olmalıdır ve bu durumun temel ideolojik ve ekonomik yapıları etkilemesi de kaçınılmazdır. İnsanların, bitkilerin, hayvanların ve yeryüzünün birliğini kabul eden ruhsal, ekolojik ve felsefi bir yaklaşım öngörülmektedir. Tüm toplumların eşit

olduğu gibi doğadaki bütün öğeler de ‘eşit’ ve ‘saygıya değer’dir. Daha bütüncül ve insanmerkezli olmayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Gelişmiş, gelişmemiş, gelişmekte olan gibi ayrımlara gidilemez. Doğa, derinden hissedilen bir sorumluluk duygusunun nesnesidir.

Derin ekoloji düşüncesinin temelleri, Henry David Thoreau’nun (1817-1862) yazılarında bulunabilir. Thoreau eserlerinde, insan-doğa ilişkisinin felsefi analizini yapmış ve fikirleriyle derin ekologlara öncülük etmiştir. Thoreau’ya göre doğayla uyumlu yaşamın yolu sadelik ve basitlikten geçmektedir. İnsanın ihtiyacı olan şeylerin, içsel güçlerini yeşertmek ve içinden geldiği doğaya ölçülü yaklaşma erdemini gösterebilmek olduğunu savunmuştur. (URL-8, 2009)

“Derin Ekoloji hareketi çağdaş bir hareket olmasına rağmen, düşünsel kökleri 18 ve 19.yüzyıl Avrupa Romantizmi ve Amerikan Aşkincılığına dayanır. ...İngiltere’de Selborn’un Doğa Tarihi’ni yazan Gilbert White, Amerika’dan Burrough, Muir, Thoreau, Emerson insan-doğa ilişkisinin romantik-aşkinci kavramsallaştırılmasının öncüleridir. ...Doğa’nın romantik kavramsallaştırmasını içeren Ekosentrik Etik, Derin Ekoloji hareketinin temelini ve Çevre Etiği içindeki tartışmaların önemli bir bölümünü oluşturur. ... Derin Ekoloji hareketi, çevre problemlerini mevcut sosyo-ekonomik ve politik sistemleri eleştirmeden çözülebilecek teknik problemler olarak gören çevreciliğe alternatif bir yaklaşımdır. ...çevreciliğin aksine temel amacı gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahı değildir. İnsan toplumundaki sosyo-ekonomik ve politik yapılarda ‘kökten’ değişimle ilgilenir.” (URL-2, 2009)

Derin ekoloji kuramı, iki ‘*üstün kural*’ üzerinde yükselmektedir. Bunlar, ‘*kendini gerçekleştirme*’ ve ‘*canlımerkezli eşitlik*’tir. ‘Kendini gerçekleştirme’, insanların, doğanın geri kalan bölümüyle bir doğrudan bağımlılık ilişkisi içerisinde olduklarının farkına varmalarındır. Kendini gerçekleştirme sürecinde insan kendisini daha büyük bir ‘Benlik’ kavramının bir parçası olarak görmeye başlamakta, diğer canlılarla arasında kesin bir varlıkbilimsel farkın olmadığını ayırdına varmaktadır. Çüçen’e (URL-3, 2007) göre kavram, insan için; tinsel gelişme, içsel özün açılanması, gizil güçlerin kullanılması, güçlenme, mükemmelleşme gibi anlamlara gelmektedir.

Kendini gerçekleştirme ilkesinden, herkes için kendini gerçekleştirme ilkesine ulaşılır. Buradan da ‘Canlımerkezli eşitlik’ kuralı ortaya çıkar. ‘Canlımerkezli eşitlik’, bütün organizma ve varlıkların bir bütünün üyeleri olmaları ve buna bağlı

olarak eşit ahlaki değere sahip olmaları olarak tanımlanabilir. Bu eşitlik bireylerin içsel değerlerinden değil, bir topluluğun üyeleri olmalarından dolayı metafizik bir bütüncüllükten kaynaklanmaktadır.

Derin ekoloji anlayışı ekoloji biliminden faydalanmaktadır ancak Naess, ekoloji bilimine gereğinden çok bel bağlanmasına karşı çıkmakta ve çevre anlaşmazlıklarında en yüksek otorite olarak görülmesini de hata olarak nitelirmektedir. Naess'e göre, ekolojinin felsefi çözümlemenin yerini alması mümkün değildir. Ekoloji zaman zaman, yalnızca sonuçlarla uğraşmanın yeni bir aracı olabilmektedir. Ekolojideki kimi yaklaşımlar 'bırakınız yapsınlar' tavrının güçlenmesine katkıda bulunabilirler. Derin ekoloji, bilimsel ekoloji yerine daha çok metafizik ekoloji ile ilişkidir.

Derin ekolojistler, nesnel ile öznel arasındaki ayrımı da yadsımaktadırlar. Bu görüşe göre, biz gerçek dünyada varlığımızı sürdürdüğümüz için değerlendirmelerimiz, algılarımız, yargılarımız bilimin soyut yargıları kadar gerçektir. Bu değerlendirmeler ve yargılar bilimin yargıları kadar önemli, doğru ve nesnel olabilir. (Jardins, 2006)

Derin ekolojistler, egemen dünya görüşüne alternatif bir dünya görüşü geliştirebilmek ve yayabilmek için çalışmaktadırlar. Naess, alması dünya görüşlerinin arandığı alanı '*ekofelsefe*', alması dünya görüşü oluşturmayı da '*ekozofi*' olarak tanımlamaktadır. Tek bir dünya görüşü aranmamaktadır. Çok sayıda '*ekozofi*' geliştirmek mümkündür. Naess, kendi geliştirdiği ekozofiyi '*Ekozofi-T*' olarak adlandırmıştır. Ekozofisini oluştururken Spinoza ve Gandhi'den etkilendiğini belirtmiştir.

Naess ve Sessions tarafından, bu farklı amaç ve düzenlemeler doğrultusunda, bir ortak ilkeler belgesi niteliğinde olan '*Derin Ekoloji Platformu*' geliştirilmiştir. Platformun, farklı felsefi yorumlara imkan verecek ölçüde genel, derin yaklaşımlarla sığ yaklaşımların ayırt edilebilmesini sağlayacak kadar da özgül olması amaçlanmıştır. Platformun ilkeleri (Jardins, 2006) şunlardır;

- Yeryüzünde insanların ve insan dışında kalan canlıların yaşamlarının gönenci ve gelişmesi kendi başına bir değer taşır. Bu değer, insan dışındaki dünyanın, insanlar için taşmakta olduğu dar nitelikli değerden bağımsızdır.
- Yaşam biçimlerinin zenginliği ve türleri kendi başlarına bir değer olup yeryüzünde yaşamın zenginliğine ve çeşitliliğine katkıda bulunur.

- Yaşamsal gereksinimlerini karşılamak dışında, insanların bu zenginlikleri ve çeşitliliği azaltmaya hakları yoktur.
- İnsanların günümüzde insan dışındaki doğaya müdahalesi aşırı ölçülerdedir ve durum giderek kötüleşmektedir.
- İnsan yaşamının ve kültürlerin gelişmesi çok daha az bir nüfus gerektiriyor. İnsan dışında kalan canlı yaşamın gelişmesi de böyle bir azalmayı gerekli kılmaktadır.
- Yaşam koşullarının iyileştirilmesi için önemli değişiklikler yapılabilmesi, politikaların esaslı biçimde değiştirilmesini gerektirmektedir. Bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkilemektedir.
- İdeolojideki değişime, esas olarak giderek yükselen bir *yaşam kalitesinin* (içsel değeri olan konularda saklı olan) değerlendirilmesine yönelmelidir. Yoksa yüksek bir yaşam standardına ulaşmaya değil. *Kocaman* (big) ile *büyük* (great) arasındaki farkın derinden bilincine varılacaktır.
- Derin ekoloji'nin bu etik ilkelerini paylaşan herkesin, gerekli değişikliklerin yaşama geçirilmesi konusunda doğrudan ya da dolaylı bir sorumlulukları vardır.

Derin ekoloji savunucuları, 'yeryüzüne hafifçe dokunan' yaşam biçimlerini geliştirmek için kararlıdırlar. Basit, başka türler ya da yeryüzü üzerinde en küçük etkiyi bırakacak yaşam biçimleri savunulmaktadır. Yerel toplulukların doğa ile ahenk içinde yaşadığı bir durum idealize edilmektedir. Bu ideal '*Ekotopya*' olarak adlandırılmaktadır. '*Ekotopya*', doğa üzerinde hakimiyet kuran değil, onunla birlikte olan bir topluluktur.

3.4.3.3 Toplumsal Ekoloji

Murray Bookchin, 1970'lerin başından beri toplumsal baskıyla doğaya egemen olma arasındaki bağlantılar konusunu irdelemekte olan bir toplumbilimleri kuramcısıdır. Görüşleri, 'Özgürlüğün Toplumsal Ekolojisi', 'Eko-anarşizm' ve en yaygın biçimiyle 'Toplumsal Ekoloji' gibi farklı biçimlerde nitelendirilmiştir. 'Toplumsal Ekoloji'nin kökleri, 'Marksist Sosyalizm' ve 'Eşitlikçi Anarşizm' gibi kuramlara ve Aristoteles ve Hegel gibi felsefecilere dayanmaktadır. (Jardins, 2006)

Bookchin, bugünlerde karşılaşılan ekolojik sorunların özünde, toplumsal ilişkilerde tahakküm ve ekonomik ilişkilerde rekabetin yattığını savunmaktadır. Bookchin'e (1996) göre;

“Tahakküm ve büyüme hiyerarşik toplum ve kapitalist ekonominin canevinde yatmaktadır. “Doğayı tahakküm altına alma” nosyonunu ortadan kaldırmak, toplumu “düzene koyan” bir sistem olarak hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını gerektirir: ve kirlenmeye ve biyosferin basitleştirilmesine son vermek bugün bile insanlığın kurtarıcısı olarak reklamı yapılan aynı piyasa ekonomisinin ortadan kaldırılmasını gerektirir.”

Bookchin, ekoloji ve çevreciliğin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını savunmaktadır. Bookchin'e (1996) göre; “Çevrecilik, aslında, “doğal kaynaklar”la, “kentsel kaynaklar”la, hatta “insan kaynakları”yla ilgilenir. ...mevcut toplumun temelinde yatan insanın doğaya hükmetmesi gerektiği anlayışını sorgulamaz; aksine, tahakkümün neden olacağı tehlikeleri azaltacak teknikler geliştirerek, bu tahakkümün önünü açmayı gözetir. Tahakküm nosyonunun kendisini sorgulamaz.” Çevreciliği, doğayı sadece edilgen bir yaşam ortamı, insanın kullanımına hizmet edebilecek bir dışsal nesneler yığını gibi gören teknik eğilimi yansıtan bir akım olarak görmekte ve ‘ekoloji’ ve ‘toplumsal ekoloji’ye karşıt bir kavram olarak değerlendirmektedir. Bookchin'e (1996) göre çevrecilik; “çevre mühendisliğinden başka birşey değildir.”

Ekoloji ise, doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi hakkında daha geniş bir kavrayış gerektirmektedir. Biyosferin dengesini ve bütünlüğünü amaç edinmektedir. Doğal dünyanın kendiliğindenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini savunur. Charles Elton'un (Bookchin, 1996) “Dünyanın geleceği yönlendirilmek zorundadır, ama bu yönlendirme bir satranç oyununa benzemez... daha çok bir yelkenlinin idaresi gibidir” görüşü benimsenmektedir. Hiyerarşi reddedilmektedir. Bir ekosistemin bütün parçaları ekosistemin devamını sağlamada karşılıklı eşit rol oynamaktadırlar. Toplumsal ekoloji düşüncesi doğrultusunda, binlerce yıl önce doğadan kopan insanoğlunun bir parçası olarak, bundan sonra, toplumsal ve doğal tarihin yaratmış olduğu kazanımları koruyan, toplumsallıkla doğallık arasında yeni bir birliğe dönmek gerekmektedir. Bookchin'e (1996) göre, “Artık, özgürlük ve bilinçte temellenen bir ekolojik toplumsal felsefeyle, bir ekolojik doğa felsefesini birleştirmenin zamanı gelmiştir.”

Ekolojik kıyametle başa çıkabilmek için önerilen yol; üretimin ve yiyecek temininin biyo-bölgesel tarzlarının oluşturulması ve ademimerkezileştirilmesi, teknolojilerin çeşitlendirilmesi ve insani boyutlara indirgenmesi, yüz yüze demokrasi biçimlerinin geliştirilmesidir. Bu noktada ‘*uygun teknoloji*’ kavramı ortaya çıkmaktadır. Bookchin, alternatif teknolojilerle ilgilenmesini, bu teknolojilerin insanın; toprakla, bitkilerle, güneş ve rüzgarla ve hayvan yaşamıyla bağını yeniden kurabilme kapasitesiyle açıklamaktadır. Güneş kolektörleri, rüzgar makineleri, organik bahçeler, ve benzerleri gibi alternatif teknolojinin basit ve pasif biçimleri, gücü yerel cemaat ve bireylere devretmenin bir aracı haline gelerek, doğrudan bir demokrasi sisteminin gelişmesine katkı sunmaktadırlar. Bookchin’e göre ‘küçük’, ekolojik, insancıl ve kurtarıcıdır. (Bookchin, 1996)

Bookchin, teknoloji ve nüfus artışının ekolojik bunalımın temel sebepleri olarak gösterilip günah keçisi yapılmalarına karşı çıkmakta ve gerçek nedenlerin bu yolla karanlıkta bırakıldığını ileri sürmektedir. Teknolojinin yalnızca çevreyi yok etmediğini, aynı zamanda onu iyileştirdiğini savunmaktadır. Yapılması gereken, teknolojinin yaratıcı potansiyelini, onun tahrip kapasitesinden ayırmak ve ekolojik ilkelere göre düzenleyip geliştirmektir. (Bookchin, 1996)

Bu görüşe göre nüfus artışı ise, neden değil bir sonuçtur. Bu noktada öncelik, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerinde uyguladığı tahakkümdür. Bookchin’e (1996) göre;

“ekolojik bunalım konusunda önceliğin, dünya nüfusunun %7’sinden azını oluşturduğu halde dünya kaynaklarının %50’den fazlasını tüketen ve son zamanlarda kendi çevreleriyle asırlardır duyarlı bir denge içinde yaşayan bir Oryantal halkı yerinden etmekle meşgul bir ulus tarafından böyle bir sonuca, yani “nüfus artışı”na verilmesi edepsizlikten başka bir şey değildir.”

Daha önce de vurgulandığı gibi, Bookchin’in temel savı, ekolojik bunalımın kökeninde toplumsal hiyerarşilerin ve tahakkümün bulunduğu düşüncesidir. Bookchin, (Jardins, 2006) ‘*hiyerarşi*’ kavramını;

“ “boyun eğme ve kumandayla ilgili kültürel, geleneksel ve psikolojik kurallar bütünü”dür. (salt sınıf ve devlet terimleriyle uygun bir biçimde açıklanabilecek olan ekonomik ve siyasal sistemler değil). Buna uygun olarak, hiyerarşi ve baskı “sınıfsız” ve “devletsiz” bir toplumda da varlığını sürdürebilir. Sözünü etmekte

olduğum baskı; yaşlıların gençlere, erkeklerin kadınlara, bir etnik kümenin başka bir etnik kümeye, “yüksek toplumsal çıkarların” savunucusu olan bürokratların “halk yığınlarına”, kentlerin kırsal alanlara, daha derin bir psikolojik anlamda aklın bedene, sığ bir araçsal ussallığın insan ruhuna uyguladığı baskıdır.” şeklinde açıklamaktadır.

Bookchin, insanlığın doğayı sömürmesi ve hükmü altına alması gerektiği yolundaki temel anlayışın, insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürsünden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Sömürü, ataerkil ailede kadının sömürülmesine kadar dayanmaktadır. Bu anlayışta, insanlar yalnızca kaynak, özne yerine bir nesne olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal tahakküm sonucu ortaya çıkan hiyerarşiler, sınıflar, kurumlar kavramsal olarak insanlığın doğayla ilişkisine taşınmıştır. Doğa da giderek insanlar gibi acımasızca sömürülecek bir kaynak, bir nesne, bir hammadde olarak algılanmaya başlanmıştır. Toplumsal dünya ile doğal dünya arasında yeni bir denge kuabilmek için önerilen ise, toplumsal yapıda kapsamlı bir devrimdir. Yani, tüm hiyerarşi, toplumsal sınıf ve mülkiyeti ortadan kaldırmaktır. (Bookchin, 2006)

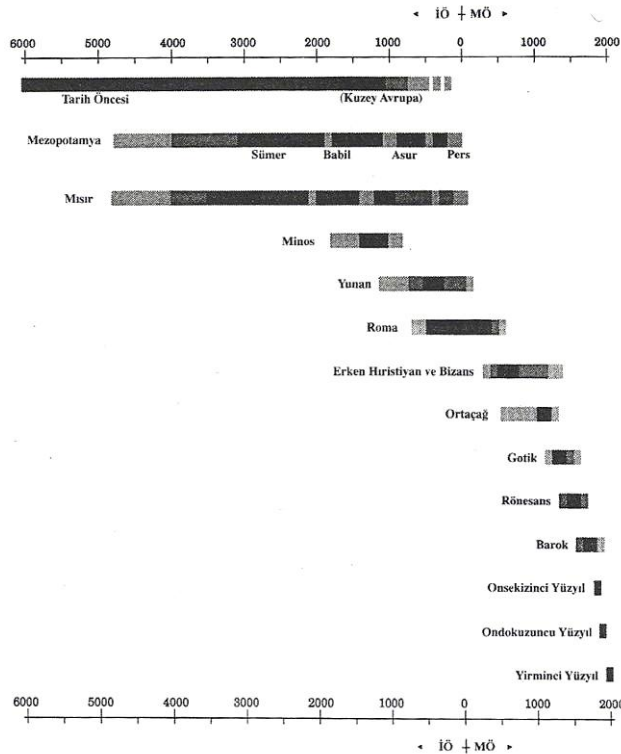
4 KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE MİMARLIK İLİŞKİSİ

Bu başlık altında küreselleşme sürecinin mimarlık alanındaki etkileri irdelenecektir. Bunun için öncelikle mimarlığın tarihsel gelişim süreci kısaca incelenecek, günümüze gelene kadar yaşanan kırılma noktaları tespit edilecektir. Küreselleşme sürecinin kentsel ölçekte ve yapı bazında yol açtığı değişimler incelendikten sonra ekolojik mimarlık ve sürdürülebilir mimarlık incelemesi yapılacaktır.

4.1 TARİHÇE

Mimarlık tarihi, insanlığın geçirdiği sosyal ve siyasal evrimlerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle mimarlık tarihi; Göçebe Uygarlık Dönemi, Tarımsal Uygarlık Dönemi ve Endüstri Uygarlığı Dönemi olarak üç başlık altında incelenecektir. Küreselleşme ideolojisi batı uygarlığının bir ürünü olduğu için, inceleme ağırlıklı olarak Avrupa mimarlık tarihi üzerine yapılacaktır.

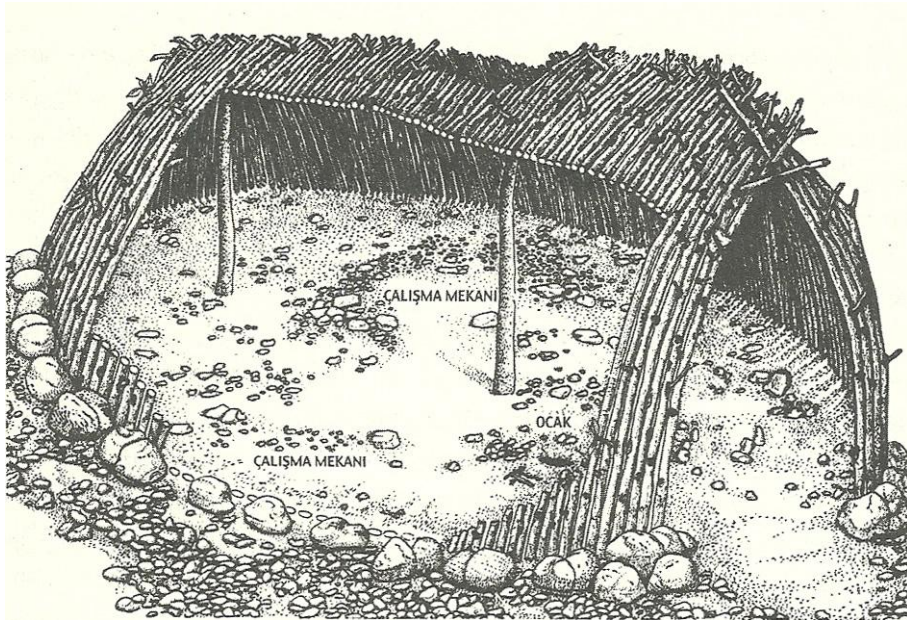
Tablo 4.1 Kronolojik Tablo (Roth, 2006)

4.1.1 Göçebe Uygarlık Dönemi

İnsanoğlu tarih sahnesine çıkmasından itibaren M.Ö. 10.000-7.000’li yıllara kadar göçebe uygarlık dönemini yaşamıştır. Fransa, L’Escafe’de bir mağarada bulunan ve 750.000 yıl öncesine ait olduğu tespit edilen bir ocak, insanlar arasında bugüne kadar saptanabilmiş ilk toplumsal bağlara işaret etmesi bakımından çok önemli bir buluştur. Bu dönemde insanlar, (*homo habilis*) geceleri ısınmak ve kuzeyin soğuk ikliminden korunmak için bu ocakların etrafında toplanmaktaydılar.

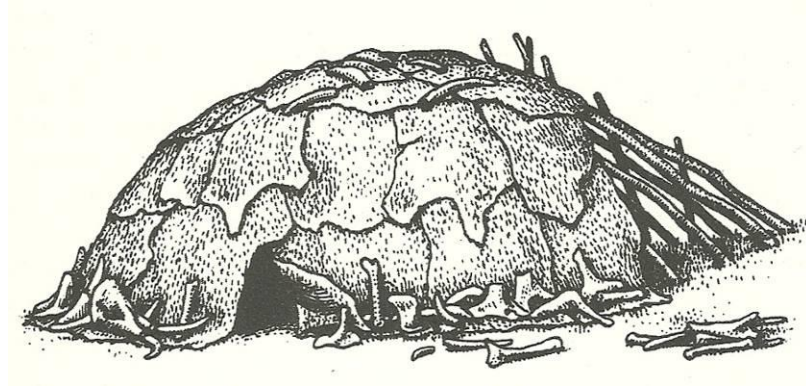
Yaklaşık 600.000-700.000 yıl önce ortaya çıktığı düşünülen ‘*homo erectus*’un grup halinde yaşayabilecek düzeye ulaştığı bilinmektedir. Ekim 1965’te Fransa’nın Nice kentinde Henry de Lumley tarafından yapılan kazılar sonucu, bir grup *homo erectus* avcısının baharda kamp yeri olarak kullandıkları bir mekan ortaya çıkarılmıştır. (Şekil 4.1) Avcıların, 300.000 ila 400.000 yıl öncesine ait olduğu düşünülen bu noktayı onyıllar boyunca her yıl düzenli olarak ziyaret ettikleri düşünülmektedir. Daha sonra aynı noktada çalışmalarını yoğunlaştıran kazı ekibi, ilk mimarlık ürünü sayılabilecek bilinen en eski barınağın kalıntılarına ulaşmışlardır. Yirmibir adet kulübe çıkarılmış, kulübelerin merkezlerinde ocakların bulunduğu tespit edilmiştir. (Roth, 2006)

Şekil 4.1 Terra Amata, *homo erectus* yerleşimi, Nice, Fransa, İÖ 400.000 – 300.000 Çürümüş ağaç strüktürel elemanların ve çevreye yerleştirilen kayaların bıraktığı deliklerden hareketle yeniden yapılan bu ev bilinen en eski insan yapımı yerleşimi temsil eder. (Roth, 2006)

100.000 yıl önce tarih sahnesine çıkan ‘*Neandertal İnsan*’ ile ilgili pek çok buluntu elde edilmesine karşın yapı strüktürlerine dair çok az bulguya ulaşılmıştır. Bu durum Neandertallerin mağara sakinleri olduklarını düşündürmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda Neandertallerin yaşlı ve zayıf olanlara değer verip bakan ve yardım eden karmaşık bir toplumsal yapı yarattıkları, ölümden sonra ikinci bir hayata inandıkları ve simgesel terimlerle düşünmeye başladıkları düşünülmektedir.

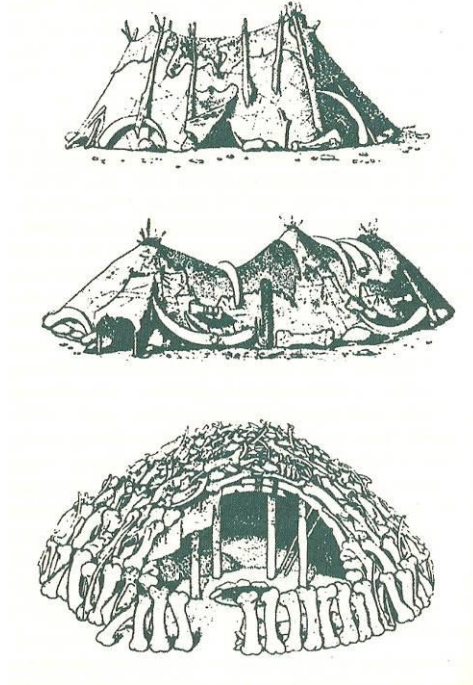
Neandertallar Würm Buzullaşmasının (90.000-10.000) ortasında, yaklaşık 40.000 yıl önce ortadan kaybolmuşlar ve yerlerini modern insanlara yani ‘*homo sapiens sapiens*’lere bırakmışlardır. Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde pek çok erken homo sapiens sapiens yerleşim sitesi açığa çıkarılmıştır. (Şekil 4.2) Özellikle Doğu Avrupa’daki örneklerin bir ev tipi oluşturacak kadar birbirine benzer olduğu görülmektedir. “Postlarla örtülmüş ağaç çerçevesiyle olasılıkla kubbe ya da konik biçiminde olan bu evler dipte masif mamut kemikleri ve kafataslarıyla kuşaklanmıştır.” (Roth, 2006) Çek Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Dolni-Vestonice’de, beş adet kulübenin yanında üzeri topraktan bir kubbeye örtülmüş daha büyük bir ocağa sahip altıncı bir kubbe bulunmuştur. Kulübenin hemen yanında bulunan, üzerinde ilkel çömlekçilerin parmak izlerinin bulunduğu yüzlerce pişmiş çamur parçası, burasının çömlek yapımında kullanıldığının kanıtı olarak görülmüştür.

Şekil 4.2 Cro-Magnon evi, Ukrayna, İÖ 44.000 – 12.000 dolayları. Bazıları 30 ayak (9,1 metre) genişliğinde olan ve çevrelerinde mamut kemikleri bulunan bu evler postlarla örtülüydü. (Roth, 2006)

Bu döneme ait bir başka önemli buluntu Fransa, Lascaux’daki mağaralarda bulunan ve çizgilerinin netliği, biçiminin güzelliği perspektife duyarlılığı açısından Yunan ve Roma dönemine dek aşılamadığı belirtilen mağara resimleridir. Çeşitli teoriler üretilmekle birlikte resimlerin yapılış amacı hala sırrını korumaktadır.

Özetle, ilkel haliyle mimarının Eski Taş Devri, yani Paleolitik’in son yarım milyon yılını teşkil eden bu uygarlık döneminde çıkmış olması gerektiği düşünülmektedir. Özer, (2000) yaşamsal kaygılarla barınma ihtiyacı duymanın, ve bu ihtiyacı en elverişli şekilde gidermeye çalışmanın mimarının başlangıçtaki tanımı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda mağara mimarisinin insanoğlunca belli özellikleri nedeniyle seçilip barınak olarak kullanılan, kendiliğinden oluşmuş bir mimari olduğu ileri sürülebilir. Mağaradan sonraki aşamada çadır ve kulübe mimarisi ile karşılaşmaktayız. Göçebe toplumlar, temelsiz mimarının bu iki önemli türünü kendi çabalarıyla gerçekleştirmektedirler. Hayvan derileri ve kemikleri, ağaç dalları, yapraklar kısaca doğada bulabildikleri ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek her türlü malzemeyi kullanmaktadırlar. (Şekil 4.3) Kulübelerin inşasında dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar bulunmakla birlikte, çadır, uzatılıp kasaltılabilme, yükseltilip alçaltılabilme gibi olanakları sayesinde daha esnek bir yapıya sahiptir. Bu nedenle biçimini, konfigürasyonunu ve estetiğini işleviyle yaratan bir mimari türüdür. Özer’e (2000) göre, “Günlerini büyük bir yaşam kavgası içinde geçiren göçebe insan, mimarisinde de form-fonksiyon (biçim-işlev) uyumunun parlak örneklerini yaratmak zorundadır.”

Şekil 4.3 Ünlü arkeolog, tarihçi ve araştırmacı Jacquetta Hawkes tarafından MÖ 35.000-8.000 yılları arasında göçebe-avcı uygarlık kavimleri için verilen barınak tipleri. Yukarıdan aşağıya doğru: Sibirya’dan ve Rusya’dan mamut derisi, dişi ve kemiğinden yapılmış iki çadırla, yine mamut kemikleriyle gerçekleştirilmiş bir kulübe. (Özer, 2000)

4.1.2 Tarımsal Uygarlık Dönemi

4.1.2.1 *Neolitik Çağ ve Mezopotamya Mimarlığı*

Tarımsal Uygarlık döneminin (bir başka deyişle neolitik ya da cıvalı taş devri) 9.000-10.000 yıl önce Ortadoğu'da başladığı düşünülmektedir. Bin yıl içinde de Güneydoğu Asya'ya sıçramıştır. MÖ 6.400 civarında Anadolu ve İran'da bakırın, MÖ 3.000 civarında Mezopotamya'da Sümerliler tarafından tuncun ve MÖ 1.700'lü yıllarda da Hititlilerce demirin bulunması ve kullanılması Tarımsal düzenin diğer önemli aşamalarıdır. (Özer, 2000)

Neolitik Çağ insan gelişiminde bir devrimdir. Buzul çağı sona ermiş, iklim yumuşamıştır. İnsanlar tahıl üretimine ve hayvanları evcilleştirmeye başlamışlar ve bu sebeple verimli alüvyonel topraklar bulabilmek için mağaralardan uzaklara, vadilere, ovalara, ırmak kıyılarına ve ormanlık bölgelere göçmüşlerdir. Bu göçler sonunda barakaların niteliği değişmiş ve farklı malzemeler kullanma ve üretme gereği doğmuştur. Ziraî üretime geçiş aynı zamanda toplumsal yaşantının da başlangıcı sayılmaktadır. Bu dönemde korunma ihtiyacını karşılayabilmek için sıkışık, birbiri ile bağlantılı ve çevreleri duvarlarla örülmüş kentler inşa edilmiştir. (Akman, 2009)

Neolitik ve Kalkolitik dönemde büyük toplumsal hareketlerin, göçlerin ya da savaşların olmadığı düşünülmektedir. Bu çağlarda insanlar muhtemelen yerleştikleri alanlarda yaşamlarını sürdürmüşler ve uzak yörelere gitmemişlerdir. Başlangıçta yapı malzemesi olarak, toprak, orman ürünleri, saz ve saman türü bitkiler, yakınlarda dere yatağı varsa toplama taşlar gibi yakın çevrede bulunan yerel malzemeler kullanılmıştır. Westbrook'a göre bu hammaddeleri şekillendirmek ya da iyileştirmek için yapılan müdahaleler, malzeme teknolojisinin gelişiminde elde edilen ilk başarılarıdır. (Akman, 2009)

İş bölümü ve uzmanlaşmaya dair kanıtlar da göstermektedir ki, bu yerleşik topluluklar erken dönemde karmaşık bir toplumsal yapı geliştirmişlerdir. Toplulukların eşitlikçi olup olmadıkları ya da yönetici sınıfların olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, inşa ettikleri yapılar, komünal bir amacı ve yapım işlemine önemli bir enerjinin aktarıldığını açıkça göstermektedir. Topluluk, yerleşik hayata geçişle birlikte enerjisini sadece yaşamını sürdürmek için harcamaktan kurtulmuş, topluluğun değerlerini kalıcı ve simgesel yollarla ifade etmek için imkan

bulabilmiştir. Böylece, barınak ve çalışma mekanları dışında bir yapı türü; anıtsal yapılar ortaya çıkmıştır. (Roth, 2006)

Anıtsal yapıların ilk örnekleri, bir ritüel için belirli bir noktayı işaretleyen dairesel örüntüler ya da paralel diziler şeklinde düşey olarak dikilmiş ‘menhir’ (Keltçe, ‘uzun taş’) adı verilen taş sütunlardır. Daha sonraki dönemlerde, üç düşey taş levhanın üstüne yatay bir taş levha yatırmak suretiyle yapılan ve ‘dolmen’ (Keltçe, ‘masa taşları’) adı verilen yapılar görülmektedir. Dolmenlerin mezar olarak kullanıldıkları ve toprakla örtülü oldukları düşünülmektedir. Tarih öncesi megalitik (Yunanca ‘mega’ artı ‘lithos’, yani ‘büyük taş’) yapıların en ünlüsü, tartışmasız İngiltere, Salisbury’de bulunan ‘stonehenge’dir. (Şekil 4.4) (Roth, 2006)

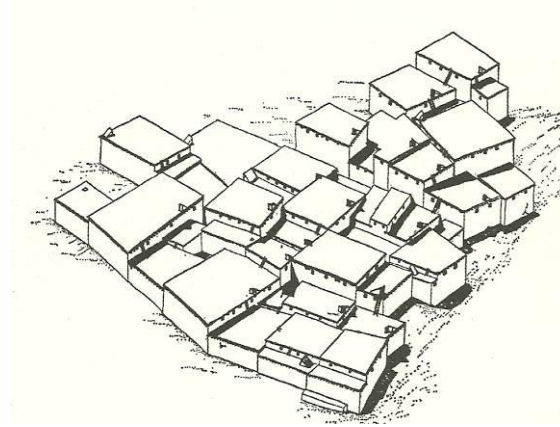
Şekil 4.4 Stonehenge, Salisbury, İngiltere, ~MÖ 2300 (URL-2 <https://eee.uci.edu/clients/bjbecker/SpinningWeb/lecture1.html>)

İnsanoğlu’nun Mezopotamya’da M.Ö. 7.000-8.000’lerde toprağa bağlanıp yerleştiği kabul edildiğinde, tarımsal düzenin ilk önemli uygarlıklarına (Hochkultur’lara) gelene kadar aradan yaklaşık 3.500-4.000 yıl geçmesi gerekecektir. Bu süre insanoğlunun köyden kente gidişini, kent uygarlığını oluşturmasını tanımlamaktadır.

M.Ö. 3.500-3.000 yıllarına gelindiğinde Fırat ve Dicle'nin suladığı vadilerde ve Nil nehri boyunca kentsel uygarlağı simgeleyen merkezlerin oluşmaya başladığı görülmektedir. (Özer,2000)

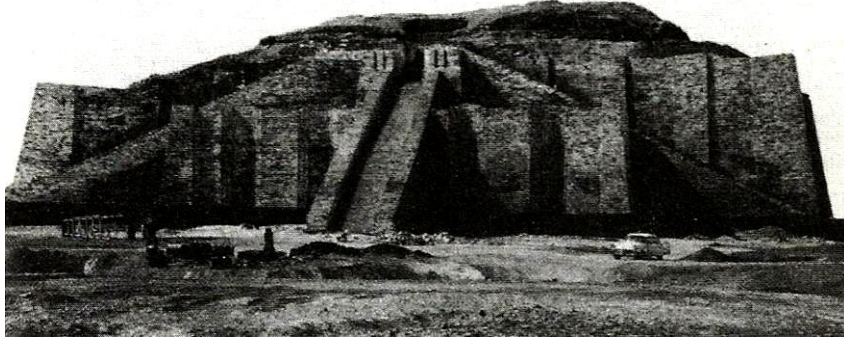
“Tarlalara yakın noktalarda sürekli olarak ikamet etme zorunluluğu daha dayanıklı yapılar yapılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kasabalar ve kentler gelişirken toplumsal örgütlenme iyice karmaşıklaşmıştır. Bu da yapı tiplerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Modern uygarlık, neolitik çağın gereksinmelerini karşılamak için yaratılan bu yapı tiplerine ancak birkaç temel yapı tipi daha eklemiştir. Evler, hükümet ve belediye binaları, dinsel tapınaklar.” (Roth, 2006)

Ülkemiz sınırları içinde, Konya yakınlarında bulunan Çatalhöyük, neolitik bir kentin özelliklerine dair en ayrıntılı bilgilerin elde edilebileceği yerlerin başında gelmektedir. M.Ö. 6.500’lerde yerleşilen kentte M.Ö. 5.500’lere gelindiğinde 10.000 kişi ikamet etmekteydi. Siyah akığın Filistin ve Mezopotamya kentlerine ulaşımının gerçekleştirildiği önemli bir ticaret yolu burada bulunmaktaydı. Dolayısıyla, kent halkı çiftçiliğin yanında ticaretle de uğraşmaktaydı. Çatalhöyük’te, siyah akik ve diğer neolitik teknoloji ürünlerinin yanında, bronz çağının başlangıcına işaret eden bakır ve kurşun aletler de bulunmuştur. 1960’lı yıllarda yapılan kazılar sonucu günyüzüne çıkan kentte hiç sokak bulunmamakta, oldukça sıkışık bir yerleşim gözlenmektedir. Evlere çatılarda bulunan deliklerden girilmekte, bu delikler aynı zamanda ana ocağın dumanının dışarı çıktığı bir baca olarak iş görmektedir. (Şekil 4.5) Konut yapımında; çamur tuğlayla doldurulmuş, alçı sıvalı ve genellikle boyalı dikme ve kirişler arasındaki panolar ve ahşap çatkılar kullanılmış, kazılan odaların yaklaşık olarak dörtte birinin ana tanrıçaya ve boğa kültüne adanmış olduğu görülmüştür. (Roth, 2006)

Şekil 4.5 VI. Düzey’in görünüşü, Çatalhöyük, Türkiye, MÖ 6.000 civarı. (Roth, 2006)

Tahıl yetiştirilmesi, hasatın ardından, artan tohumların depolanmasını zorunlu kılmaktaydı. Bu durum depolanmış tahılın ve toplulukla ilgili olarak alınan kararların kayda geçirilmesinin kalıcı bir yolunun bulunması gerekliliğini ortaya çıkardı. Mezopotamya denen bölgede Sümerliler tarafından M.Ö. 3.500-3.000 yıllarında ‘yazı’nın bulunması bu ihtiyacı karşılamıştır. Mezopotamya’daki büyük kentlerin ilki güneyde iki nehrin (Fırat ve Dicle) denize döküldüğü bölgeye yakın bir noktada kurulmuştur. Bölgede ahşap bulmak zordur. O yüzden kentsel mimaride, zift harcına yatırılmış koruyucu bir ateş tuğlası tabakasıyla kaplı çamur tuğla kütleleri kullanılmaktaydı. Bu dönemde görülen en önemli anıtsal yapılar ‘ziggurat’lardır. (Şekil 4.6) Uruk şehrinde bulunan Beyaz Tapınak, (MÖ 3.500-3.100) tapınakla taçlandırılan zigguratların ilk örneklerindendir. (Roth, 2006)

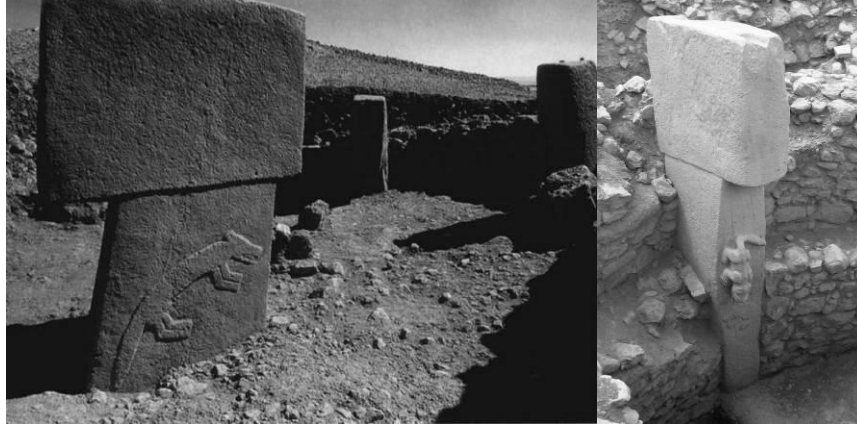

Şekil 4.6 Ay tanrısı Nannar’ın zigguratu, Ur (bugün güney Irak’ta) M.Ö. 2113-2006 civarı. Sümer zigguratları, kalın bitümlü bir harçla bağlanmış sert ateş tuğlayla kaplı yumuşak tuğla dolgulardan inşa edilmiştir.

Diğer yandan, yine ülkemiz sınırları içinde bulunan Göbeklitepe Höyüğünde (Şanlıurfa) (Şekil 4.7) yakın zamanda yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 11.000 yılına ait olduğu düşünülen ve dünyanın en büyük tapınağı olarak nitelenen bir tapınak ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgu, yerleşik hayatın tarımsal düzene geçişle başladığı tezini tartışmaya açmıştır.

“Göbeklitepe Höyüğü araştırılana kadar, yerleşik yaşama geçişin, çiftçiliğin ve hayvancılığın ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleştiği düşünülüyordu. Schmidt’e göre ise yerleşik yaşama geçiş, avcı-toplayıcı toplulukların, dinsel törenlere katılmak için Göbeklitepe gibi dinî merkezlerde düzenli olarak bir araya gelmelerinin sonucudur. Tabii ki böyle kalabalık grupları, çevredeki yiyecek kaynakları ve av hayvanlarıyla beslemek olanaksızdı. Böyle olunca da, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, burada yaşayan topluluklar tarım ve hayvancılığa yöneldi. Bölgede yapılan araştırmalar,

önemli kültür bitkisi olan ve yüzlerce genetik varyasyonu bulunan buğdayın atasının, ilk olarak Göbeklitepe'nin eteklerinde yetiştiğini ortaya çıkardı. Norveçli moleküler biyolog Manfred Heun'un genetik araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bu bulgu, Schmidt'in görüşlerini destekler nitelikte.” (URL-9, 2009)

Şekil 4.7 Göbeklitepe Höyüğü, Şanlıurfa, Türkiye. M.Ö. 11.000 civarı. (URL-3 www.wikipedia.org)

Neolitik çağda tarımın gelişmesine paralel olarak insan yerleşimleri de genişletilmeye başlanmıştır. Barınaklar, Dicle ve Fırat vadilerinden itibaren, önce köyleri, sonra kasabaları, en sonunda da kentleri oluşturmak için bir araya getirilmişlerdir. İnsanların ve kaynakların bir araya toplanması, bireysel olarak hayatta kalma mücadelesine harcanan yaratıcı bir enerjiyi açığa çıkarmıştır. Bu sayede, insan düşüncesinin ve tarihinin kuşaktan kuşağa aktarılabilmesini olanaklı kılan yazı geliştirilmiştir. İlk dayanıklı ve kalıcı yapılar, kamusal ihtiyaca göre şekillenmiş, insanlar ve tanrılar arasındaki uçuruma köprü olma amacı güden yapılarıdır. “İnsan uygarlığı ve onun mimari dille anlatımı bulunmuştu.” (Roth, 2006)

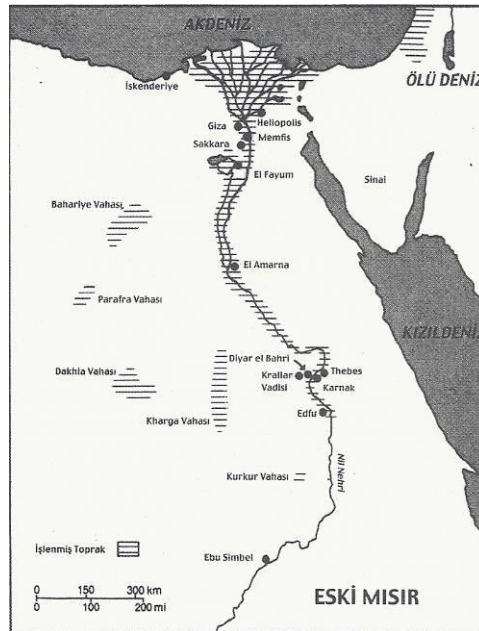
4.1.2.2 Mısır Mimarlığı

Mısır, çok az miktarda yağış alan bir coğrafyadır. Bu nedenle hayat bölgedeki tek su kaynağı olan Nil'e bağlıdır. Heredotos'un sözcükleriyle; Mısır 'nehrin armağanı'dır. Mısır'da hayat, tarih boyunca Nil nehrinin devinimlerine bağlı olarak sürdürülmüştür. Nehrin ortaya çıkardığı üç mevsim bulunmaktadır; ilki, sel ile başlar ve Haziran'dan Ekim'e kadar sürer. Daha sonra, tarlaların ekildiği ve Kasım'dan Şubat'a kadar süren Tarlaların Suyu Uyanışı gelir. Son olarak hasadın yapıldığı Kuraklık dönemi başlar. İklim görece yumuşak olduğundan yılda iki-üç kez ürün almak mümkün olabilmektedir. Mısırlılar, Nil'in sel sularını kontrol edebilmek ve

sulama sistemleri oluşturabilmek için, çok erken bir zamanda matematik ve geometri bilgilerini ilerletmişlerdir.

Nil Nehri dışında kültürel belirleyicilerden biri de ‘güneş’tir. Her gün kendi sonsuz çevrimini izleyen güneş ve kendisine dik hareket ettiği Nil Nehri, Mısırlı’nın yaşamına ve mimarlığına hükmeden iki dik eksenini oluşturmaktaydı. Bunun en somut örnekleri Mısır tapınaklarıdır. Yapılan incelemeler, bu yapıların, nehrin eksenine doğru çevrilmiş, doğrusal, eksenli mimarlık ürünleri olduğunu göstermektedir. Bu eksenler aynı zamanda Mısır tarlalarının ve kentlerinin dikey ızgaralarını da tanımlamaktadır.

Mısır iklimi nadiren değişiklik göstermekteydi. Yaşam, sakin bir tekdüzelik içinde geçiyordu ve görece kolaydı. Mısırlılara göre zaman, sonsuzca yenilenen bir çevrim içinde akıp gidiyordu. Mısır, doğuda ve batıda çöl tarafından, güneyde çavlanlar ve dağlar tarafından ve kuzeyde ise Akdeniz’le korunuyordu. (Şekil 4.8) Bu sebeple geç dönemlere kadar sürekli bir ordu bulundurmazdılar. Dünyayla etkin bir ticari ilişkiler ağı geliştirmelerine karşılık, Mısır coğrafi açıdan yalıtılmış bir haldeydi. Güvenlik problemi yaşamayan Mısırlılar, bu sayede oldukça erken bir dönemde yaklaşık olarak üç bin yıl yaşayacak bir uygarlığın temellerini attılar.

Şekil 4.8 Mısır Coğrafyası (Roth, 2006)

Roth’a (2006) göre; “Eski Mısırlılar çölle korunmuş cennetlerinde güven içinde, güneş ve nehir tarafından belirlenen yaşamın sonsuz çevriminden hoşnut yaşıyorlardı; kozmosu tanrıların kaprislerine bağlı olarak değil, değişmez bir

süreklilik olarak algılıyorlardı. Bunun sonucunda oldukça erken bir tarihte son derece muhafazakar bir yaşam görüşü geliştirdiler. İlerlemeye, insan becerisinin müdahalesiyle şeylerin daha iyi olacağına inanan yirminci yüzyıl Batı Uygarlığının üyelerinin tersine, eski Mısırlılar böylesi kavramlara sahip değillerdi. Onlara göre şeyler asla yaratılış zamanında olmuş olduklarından daha iyi olamazlardı. Tanrıların dünyada ikamet ettikleri bu zaman bir altın çağdı. Sürekli olarak bu mükemmel zamanı yeniden yaratmaya çalışıyorlardı. Bu anlayışın bir sonucu olarak, hanedanlık öncesinden Dördüncü Hanedanlığa kadar olan dönemde dini, yazını, sanatı ve mimarlığı geliştirdikten sonra, izleyen iki bin beşyüz yıl boyunca bunlarda çok az değişiklik yaptılar.”

‘Ma’at’ kavramı, Mısır dininin ve hayatının ayrılmaz bir parçası olan muhafazakarlığı pekiştiren bir kavramdı. Dünyanın başlangıcında yaratılan şeylerin doğru düzenine , ma’at’a uygun yaşamak, Mısırlı çiftçi, esnaf, soylu ve rahibin temel hedefiydi. Bu nedenle, herhangi bir alanda kökten değişimi benimsemek, ma’at’ı ihlal etmek anlamına gelmekteydi. Diğer yandan Mısırlılar, bu yaşamdan haz almakla kalmayıp, bu hazların ölüm sonrasında da sürmesini sağlamak için çalışmaktaydılar. Roth’a (2006) göre, Mısırlılarda yaşam takıntısı vardı. “Nil’in sağladığı kolay ve görece tasasız yaşam bitmeyecek kadar güzeldi. Eğer uygun koşullar sağlanırsa ölü, ebediyen güneşin sıcak öpüşünün keyfini, soğanların, incirlerin ve biranın verdiği zevki yaşayabilir, müziğin sesini duyabilir, sevdikleriyle birlikte olabilirdi.”

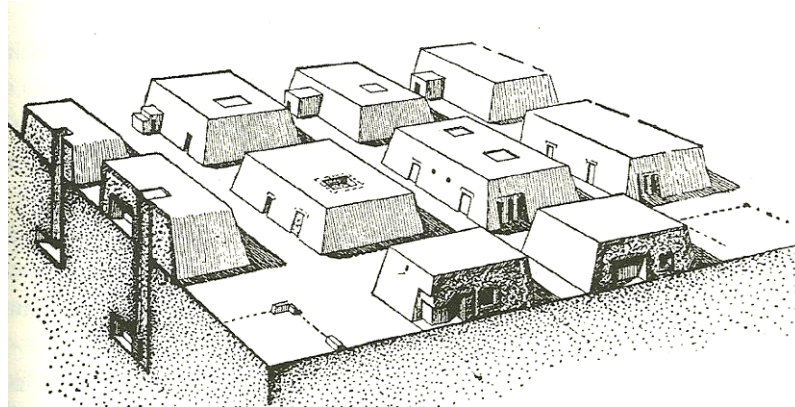
M.Ö. 5.500 gibi erken tarihlerde, Nil boyunca, çiftçilikle uğraşan köylüler görülmeye başlamışlardır. Bu dönemde; biri Yukarı Mısır’da, diğeri Aşağı Mısır’da olmak üzere iki ayrı kültür gelişmiş, kırk eyalet ortaya çıkmıştır. Kentler gelişmiş, tarım düzenlenmiş ve resimsel imgelere dayalı yazı gelişmiştir. Yapılarda, samanla pekiştirilmiş çamur tuğla kullanılmıştır. Bu yapıların bir kısmı günümüzde bile kullanılmaktadır. M.Ö. 3100 civarında efsanevi kral Menes iki ayrı krallığı birleştirmiş ve başkentini Mısır’ın tam ortasında Memphis’de kurmuştur.

Daha sonra bu dönemi M.Ö. 2700-2200 yılları arasında ‘Eski Krallık’ olarak adlandırılan barış ve bolluk dönemi izledi. M.Ö. 2200 yılında Eski Krallık’ın yıkılmasıyla M.Ö. 2052’ye kadar sürecek ‘İlk Ara Dönem’e girildi. M.Ö. 2052’de otoritenin tekrar kurulmasıyla M.Ö. 1786’ya kadar sürecek ‘Orta Krallık’ başladı. Bu dönemde başkent, Yukarı Mısır’daki Teb kentine kaydırılmıştır. Eski Krallıkta

firavunun tartışılmaz gücü, bürokrasiyi işleten Amon rahiplerinin gittikçe artan gücüyle yer değiştirmeye başlamıştır. M.Ö. 1786'da yaşanan çöküntüyle birlikte 'İkinci Ara Dönem' başladı ve M.Ö. 1575'e kadar sürdü. M.Ö. 1575'de güçlü merkezi yönetimin dönüşüyle birlikte Mısır etkisini güneyde Nubya ve kuzeyde Filistin ve Mezopotamya kadar genişletmiştir. M.Ö. 1087'ye kadar süren bu döneme 'Yeni Krallık' denilmektedir. Bu dönemin önemli olaylarından biri Amenhotep'in dinsel, yönetsel ve sanatsal alanlardaki köklü reform çabalarıdır. Ancak bu çabalar ölümüyle birlikte etkisini kaybetmiş ve tekrar eskiye dönmüştür. İmparatorluğun en etkili yapıcılarında biri olarak II. Ramses (M.Ö. 1304-1237) gösterilmektedir. Gerçekten de Mısır toprakları onun diktiği tapınaklarla doludur. M.Ö. 1.000 yıllarında İmparatorluk sona ermiştir. Ancak Mısır medeniyetinin gücü o kadar büyüktür ki onu çökertmek binlerce yıl sürmüştür. (Roth, 2006)

Roth'un deyimiyle yaşama takıntısı olan Mısırlıların mimarlıkta en önemli eserleri tartışmasız, her biri bir anıt mezar olan piramitlerdir. Ancak, Mısır'da ilk görülen mezar yapıları 'mastaba'lardır. (Şekil 4.9) Mastabalardan piramitlere geçiş, Sakkara'daki Zoser Basamaklı Piramitiyle olmuştur. Roth'a (2006) göre;

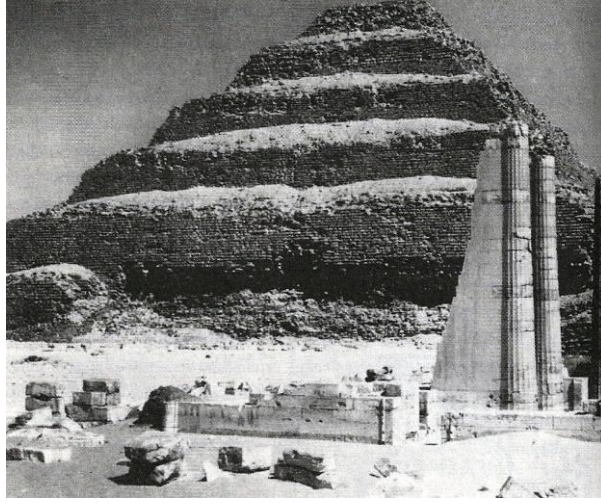
"Eğer Mısır mimarlığında başarılı ve ani bir devrimden söz edilecekse bu devrim Üçüncü Hanedanlık zamanında Firavun Zoser (Djoser diye de söylenir) ve onun mimarı ve başbakanı İmhotep tarafından başkent Memphis'in tam güneyindeki Sakkara'da yer alan bir mezar kompleksinin yapımında gerçekleşmiştir."

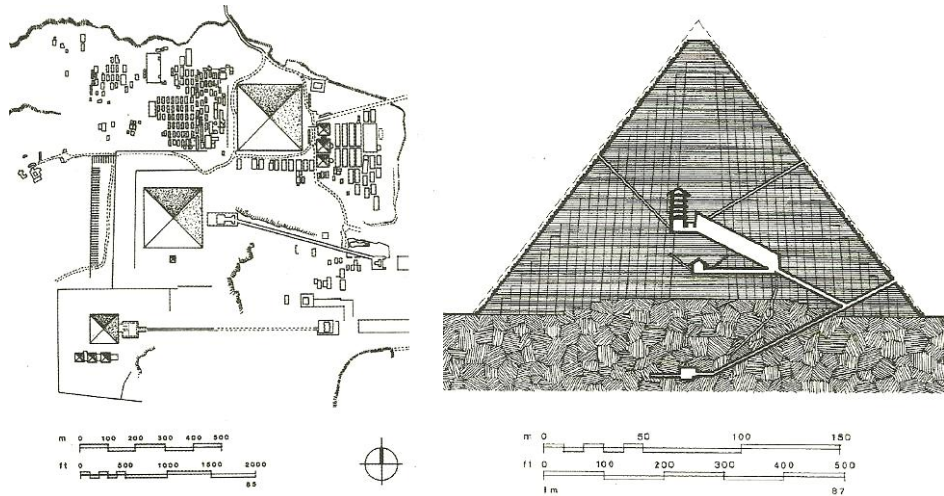
Şekil 4.9 Bir mastabanın kesit görünüşü. Gerçek mezar mastabanın altındadır. (Roth, 2006)

Bu yapıda ilk kez çamur tuğlalar yerine kireç taşı kullanılmış ve orjinal mastabanın üstüne dört mastaba daha yerleştirilerek geleneksel yatay mastaba dikey bir anıta dönüştürülmüştür. (Şekil 4.10) Bu form daha sonraki anıt mezarlarda değişikliklerle birlikte bilinen piramit şeklini almıştır. Giza piramitleri, (Şekil 4.11) dimdik cüsseleri

ve yapılarındaki kesinlik ile bu yapı türünün doruk noktasını temsil etmektedir. Piramit yunanca bir sözcüktür. Mısır dilinde piramitler için ‘*m(e)r*’ sözcüğü kullanılmaktadır. Mısırlılar ‘Khufu’nun *m(e)r*’i dediklerinde bu, ‘Sayesinde Khufu’nun Çıktığı Aygıt’ anlamına gelmekteydi. Piramit yazıtlarında bu konuyla ilgili bölümler de bulunmaktadır. Mesela Yazıt 267’de şöyle yazmaktadır; “(Firavun için) gökyüzüne bir merdiven kurulur, böylece o oradan gökyüzüne çıkar.” Eski krallık zamanında firavun öldüğünde, gökyüzündeki günlük geçişi esnasında Ra’yla birleşerek tanrılaşıyordu. Ölü firavunun ruhu halkın tanrıyla arasında tek bağ idi. Firavun’un Ra’ya uygun bir şekilde ulaşması piramitin uygun bir biçimde yapılmasına bağlıydı. Piramitlerin yapımında çalışmak bir Mısırlı için ibadetti.

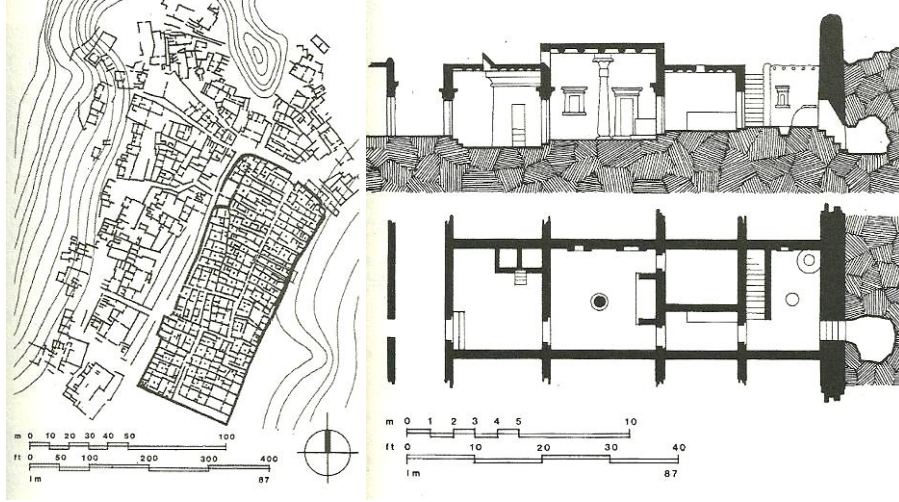

Şekil 4.10 Imhotep, Zoser Piramiti, Sakkara, Mısır, M.Ö. 2750 civarı. Görünüş. Şimdi dış kaplamasının çoğu kaybolmuş olan piramitin basamakları bir zamanlar 60 metreye kadar yükselmekteydi. (Roth, 2006)

Şekil 4.11 Giza Piramit Grubunun planı ve Khufu Piramitinin kesiti. Kesit, tasarımdaki değişiklikleri gösterir. Mezar odası iki aşamada, en alttan kütlelin ortasına kadar taşınmıştır. (Roth, 2006)

Memphis ve Teb şehirleri çamur tuğladan yapıldıkları için yok olmuşlardır. Ancak Krallar vadisinde, mezarların yapımında çalışan zanaatkarlar için inşa edilen yerleşim alanı Deir el-Medineh (Şekil 4.12) kısmen de olsa günümüze ulaşmıştır. Bunun yanında Tel el Amarna yakınlarındaki Akhetaten şehrinin kalıntılarından elde edilen bulgularla geniş bir villanın rekonstrüksiyonu yapılabilmektedir.

Şekil 4.12 Deir el-Medineh, Mısır, M.Ö. 1530 civarı. Genel yerleşim planı ve bir zanaatçı evine ait plan ve kesit. Ön cephedeki kabul odası, ana oda, yatak odası ve açık mutfakıyla Mısır evinin temel bileşenlerini göstermektedir. (Roth, 2006)

Değişime karşı kasıtlı direniş, Mısır mimarlığının ayırt edici özelliğidir. 2700 yıl boyunca çok ufak değişiklikler geçirmiştir. Mısır mimarlığının amacı süreklilik ve düzendir. Mimarlık, geleneğin hizmetine adanan bir faaliyete dönüşmüştür.

“Eski Mısır toplumu insan ve doğanın sabit bir örüntü içinde birbirine bağlı olduğu bir toplumdur, firavun ise mutlak ve kalıcı insan-doğa ilişkisinin tanrısal simgesiydi. Buna uygun olarak Mısır mimarlığı da kütesel geometrik formların, keskin ve kristal yapıların mimarlığıydı. Mısırlılar kalıcılığın, sınırsız bir güvenliğin ve yok edilmezliğin bir garantisi olarak katılığa, küteselliğe ve büyüklüğe değer verdiler. Sürekli yinelenen kutsal melodileri, karşılığını tapınaklarındaki pilon ve sütunların yinelenişinde buldu. (Şekil 4.13) Ancak Mısırlılar hiçbir zaman obelisk, pilon, hipostil salonu ve bütün öteki mimari elemanlarıyla bir bütünlüğe sahip organik bir mimari kurmadılar; tüm pragmatik bilimlerinde olduğu gibi hiçbir zaman bunları kurumsallaştırmadılar. Mısırlılar asla mimari nesnelerinden bir adım uzaklaşıp onları soyut bir şey olarak düşünmediler, çünkü E. B. Smith’in belirttiği gibi “onlar taşı değil simgeyi gördüler.” (Roth, 2006)

4.1.2.3 Yunan Mimarlığı

Mısır'da olduğu gibi Yunanistan'da da kültürü şekillendiren özgün bir coğrafya ve iklim bulunmaktaydı. Yunanlılar Ege Denizi'ne 'göl' diyorlardı çünkü yurttaşları etrafında yaşamaktaydı. (Şekil 4.14) Yunan peyzajı, parmak gibi denize dik uzanan oluklu kireçtaşı kütleleri ve mermer dağ sıraları ve bunların meydana getirdiği sayısız koy ve körfezden meydana gelmekteydi. Sahil düzlükleri ve kimi vadiler dışında düzlük bulmak zordu bu yüzden yunan topraklarında çiftçilik yapmak daima zor olmuştu. Bir vadiden ya da oviden diğerine yolculuk etmek tehlikeli olduğundan erken bir zamandan itibaren Yunanlılar, ana ulaşım yolu olarak denizi kullanmaktaydı. Denizlerde karşılaşılan riskler ve coğrafi zorluklar Yunanlıları, maceraperest, eylemci ve mücadeleci kişiler olarak biçimlendirmiştir. Dayanıklı ve esnek karakterleri, ani değişiklikler gösterebilen bir çevreye tepki olarak gelişmiştir.

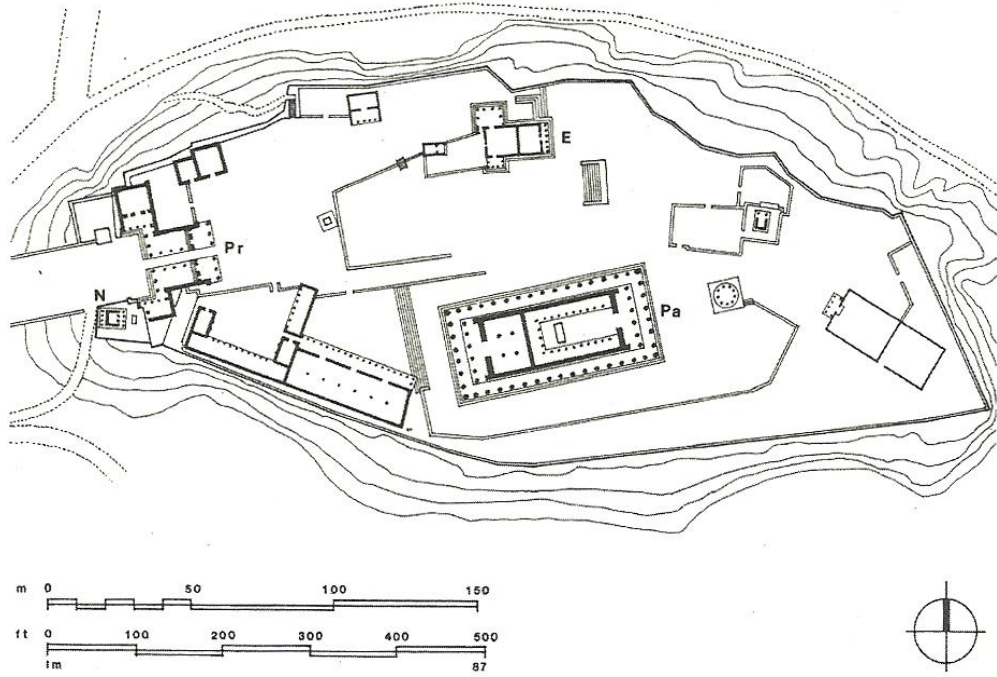
Şekil 4.14 Yunan Coğrafyası (Roth, 2006)

Yunanlıların tarım ekonomisi, şahıslara özel küçük çiftliklere dayanmaktaydı. Hem bu sebeple hem de engebeli arazi nedeniyle, Yunan kent-devletleri merkezi bir otorite etrafında ulus olarak birleşememekteydi. Yine de Yunanlılar, ortak bir dini ve zengin bir dili paylaşmayı başarmışlardır. Hangi kent-devletinden olursa olsun Yunanlılar kendilerini Helenler, yaşadıkları toprakları da Helas olarak adlandırmaktaydılar.

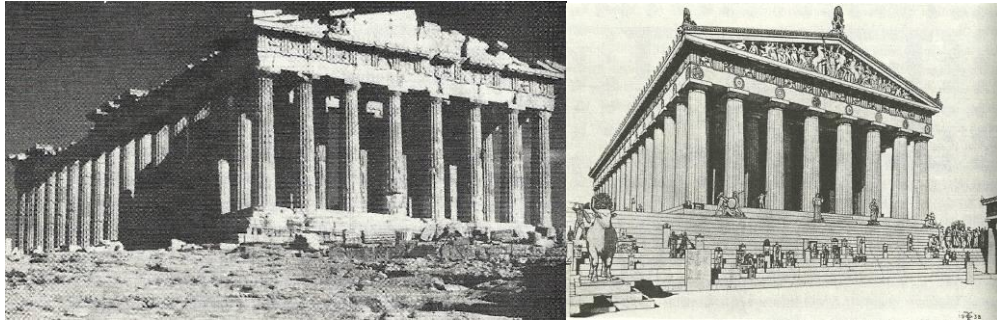
Yunanlılara ait en eski kültür, yaklaşık olarak M.Ö. 3.400-1.400 yılları arasında hüküm sürmüş ‘*Minos*’ kültürüydü. Bu uygarlığa ait en önemli kalıntılardan biri Girit’te bulunan Knossos Sarayıdır. Minos kültürünün din dışı bir yaşam üzerine odaklandığı gözlenmektedir. Bu yönüyle Mısır ve Mezopotamya Uygarlıklarından ayrılmaktadır. M.Ö. 1600’lerden itibaren bölgeye yeni bir kültür hakim olmaya başlamıştır; ‘*Miken*’ kültürü. M.Ö. 1125’e kadar süren Miken Uygarlığı, eski Minos Uygarlığının vekilleri gibi olmakla birlikte onlara göre daha atak ve saldırgan bir yapıdadır. Bunun bir sonucu olarak Miken kentleri Minos kentlerine göre daha korunaklıydı ve kaya platolar üzerine inşa edilmiştir.

Genel kabul gören bir görüşe göre M.Ö. 1150 civarında, kuzeyden gelen ve Yunanlıların doğrudan ataları olan ‘Dorlar’, Miken yerleşim bölgelerini ele geçirmiştir. Mikenlilerin Ege bölgesindeki adalara kaçmasıyla, Minos-Miken Uygarlığı, İyonya denilen doğu bölgesinde gelişmeye devam etmiştir. Yunan anakarası ise, Dorların gelişiyle ‘Karanlık Çağ’a girmiştir. Minos ve Miken Uygarlığından kalan eserler tahrip edilmiştir.

Ancak M.Ö. 750’li yıllara gelindiğinde taş mimari yeniden ortaya çıkmıştır. Bu dönem Klasik Yunan Uygarlığı’nın başlangıcı sayılmaktadır. Atina’da Dor kültürünün Miken kültürünün geride kalan öğeleriyle karışmasından, yeni fikirlere açık, kozmopolit bir kent yaşamı ortaya çıkmıştır. Eski Minos ve Miken Uygarlıklarının açıklığına ve zerafetine yeninin tutkusu eklenmiştir. Akdeniz’in Yunanlılar tarafından kolonileştirilme süreci de bu dönemlere rastlamaktadır. Anakara’nın yoksul tarımsal koşulları ve hammadde ihtiyacı, kolonileştirme sürecini tetikleyen faktörlerdendir. Kolonileştirme ve bununla birlikte gelen kapsamlı ticaret, Yunan felsefesinin ve özellikle de dilinin Akdeniz ve Karadeniz çevresinde yayılmasını sağlamıştır. Bu döneme ait en önemli yapı, aynı zamanda tüm devirlerin Yunan mimarlığının da en önemli yapısı sayılabilecek Parthenon’dur. (Şekil 4.15) (Şekil 4.16)

Şekil 4.15 Akropolis, Atina. Perikles'in M.Ö. 400 civarında başlattığı yapı kampanyası sırasında tamamlanan yapıları gösteren genel plan. E- Erechteion Pa- Athena Parthenos Tapınağı (Parthenon) N- Athena Nike tapınağı Pr- Propylaia (Roth, 2006)

Şekil 4.16 İktinos ve Kallikrates, Parthenon, Atina, M.Ö. 447-438. Batı ucunun görünüşü ve Gorham Philips Stevens'in restorasyon çizimi. (Roth, 2006)

Yunan polisleri, M.Ö. 360-323 yılları arasında Makedonyalı II. Philip ve ünlü oğlu Büyük İskender tarafından imparatorlukları içine alınarak bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Bu durumun getirdiği görece huzur Yunan felsefesinin ve biliminin gelişmesini sağlamıştır. Aristoteles, Euclid, Praxiteles eserlerini bu dönemde vermişlerdir. Aristoteles'in öğretmenliğini yaptığı Büyük İskender, Yunanlılara ait her şeyi tutkuyla sevmiş, Yunan sanatı ve kültürünü fethettiği Fars, Mısır, Filistin, Suriye, Babil, Hindistan bölgelerine götürmüştür. Bu durum aynı zamanda, uluslararası ticaret ve fikir alışverişinin yayılmasını da sağlamıştır. Sade Yunan ideali tarafından kısıtlanmayan görsel sanatlar artık daha süslü ve incelikli bir hal almıştır.

Bu sanat ve mimarlık ‘*Helenistik*’ olarak adlandırılmaktadır. Helenistik mimaride, zarif İyon ve Korent düzenleri geliştirilmiş, süssüz Dor düzeni gözden düşmüştür. Bu döneme dair en iyi örneklerden biri, ülkemizde Didim yakınlarında bulunan ‘Apollon Tapınağı’dır. Roth’a (2006) göre Helenistik dönemde;

“Klasik dönemin kasıtlı kısıtlamaları yerini dünyevi zenginliğin övülmesine bırakırken Perikles dönemi Atina’sını karakterize eden yurttaş erdemi ve kamusal gösteri arasındaki denge pahalı ve etkili bir detay düşkünlüğüyle yer değiştirmişti.”

Yunan mimarlığı, uçlar arasında ortayı, yani ideal dengeyi bulma çabasının bir ürünüdür. Yapının her bir parçası, eldeki en iyi malzeme kullanılarak yetkin bir şekilde işlenmektedir. Bu bir zenginlik gösterisi değil, tanrıların ve polisin onuruna uygun davranış şeklidir. Amaç, biçimde, detayda ve işçilikte yetkinliğe ulaşmaktır. Bu, insanın potansiyellerini eksiksiz olarak gerçekleştirmesinin tek yoludur. Roth’a (2006) göre;

“Yunan tapınak mimarisi, idealistik biçim ve açıkça eklemlenmiş strüktürün, öz ve tözün benzersiz bir bireşimini temsil eder. Yunanlılar tinsel düzlemde ölümsüzlüğe pek fazla önem vermediler; bunun yerine ölümsüzlüğe daha çok anıksal ve sanatsal düzeyde ulaştıkları yetkinlik aracılığıyla insan belleğinde bırakacakları izlerle ulaşmaya çalıştılar. Parthenon, sonsuza dek yaşamayı başardıklarının kanıtıdır.” (Şekil 4.17)

Şekil 4.17 Parthenon. Köşe sütunlarının detayı. (Roth, 2006)

4.1.2.4 Roma Mimarlığı

Romalılar, tarihin ilk büyük inşaatçıları olarak görülmektedirler. Onlarla birlikte mimarlık tarihinin önemli bir devrim yaşadığı yadsınamayacak bir gerçektir. Bugün dünyanın hemen hemen her noktasındaki yapılarda kullanılan beton, ilk kez Romalılar tarafından kullanılmıştır. Roma'ya gelinceye kadar, mimarlık ya bir üst üste yığma faaliyeti ya da lento-sütun ilişkisine dayanan bir yapı faaliyetidir. İlk defa Roma'da kemer, tonoz ve kubbenin kullanıldığı, gerçek anlamda bir mimariyle karşılaşmaktadır. (Özer, 2000) Roth'a göre;

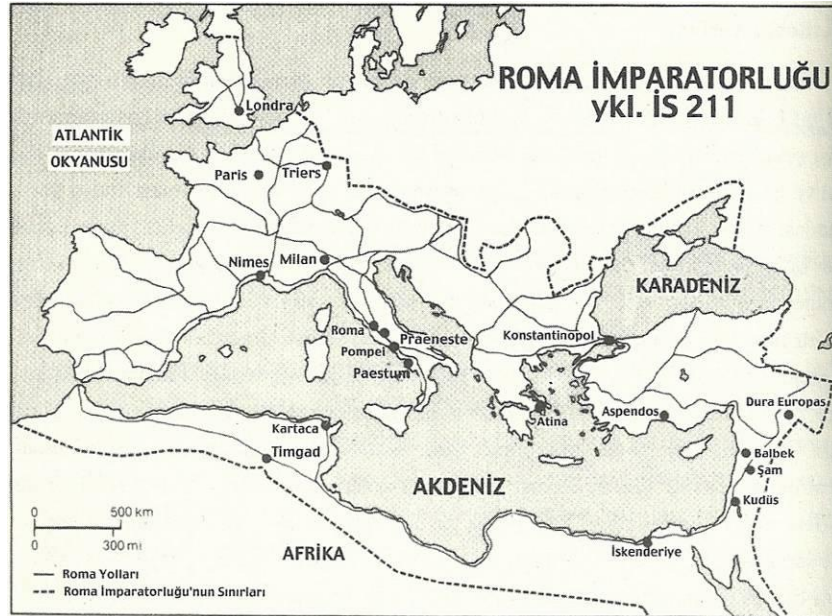
“Peyzajla dengeli bir karşılık oluşturacak biçimde yerleştirilmiş heykel kütleleri olarak betimlenebilecek Yunan mimarlığının aksine Roma mimarisi büyük ölçüde, Heinz Kahler'in söylediği gibi, bir mekan, kapalı bir iç mekan ve dış mekan mimarisidir. Mısırlılar ve Yunanlılar son derece etkileyici yapılar şekillendirdiler, ama bu yapıların çoğu insan topluluklarını barındırmak üzere yapılmamıştı; kamusal yaşam dışarıda yürütülüyordu, yapıların sınırladığı iç mekan özel bir seçkinin arazisiydi. Yalnızca Helenistik mimaride kamusal mekanlar bilinçli ve kasıtlı olarak şekillendirilmeye başlandı; işte mekanın bu tarzda şekillendirilmesi Roma mimarisinin özünü oluşturuyordu.”

Roma uygarlığı başlangıcından beri temel öge olarak 'kent' üstüne odaklanmıştır. Romalılar, tarihlerini bir savaş ya da belirli bir kralın saltanatıyla değil, Roma kentinin kuruluşuyla (M.Ö. 753) başlatmaktadırlar. Mısır ve Yunan kültürleri gibi Roma kültürü de büyük oranda içinde bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyanın kaçınılmaz kıldığı savaşların etkisiyle şekillenmiştir. Roma tarihini üç devreye bölmek mümkündür; ilk kralların dönemi, Cumhuriyet dönemi ve İmparatorluk dönemi.

M.Ö. 509'da Roma kentinin sakinleri olan latinler, Etrüsklerin hakimiyetindeki krallığa baş kaldırarak bağımsızlıklarını kazanmışlar ve Cumhuriyet'i kurmuşlardır. İtalya'da Appenine dağları dışında hareketi engelleyecek herhangi bir doğal engel olmadığı için Roma kentinin yurttaşları bağımsızlıklarını sağlama alma ihtiyacı duymuş ve önce Etrüsklerle, daha sonra ise güneydeki yunan kolonileriyle savaşmışlardır. Şiddetli savaşlardan sonra M.Ö. 265'de Roma, bütün İtalya yarımadası üzerinde hakimiyet kurmayı başarmıştır. Daha sonra Kartacılılarla ticari bir rekabete giren Romalılar, M.Ö. 146 yılında Kartaca kentini yıktılar ve Kartacayı

kolonileştirdiler. Aynı dönemde, Makedonya ve Suriye'nin saldırılarıyla karşılaşmalarına rağmen onları da yenilgiye uğratarak, İskender'in imparatorluğunun çoğunu egemenlikleri altına aldılar. M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren Roma bir kent olmaktan çıkmış, Cebelitarık'tan Suriye'ye kadar uzanan ve hala cumhuriyetmiş gibi yönetilmeye çalışılan bir imparatorluk haline gelmişti.

M.Ö. 31 yılında, senatonun Octavius'a 'imperium' yetkisi vermesiyle İmparatorluk dönemi başladı. Octavius, imparator olmasına karşın cumhuriyetin tüm kurumlarını muhafaza etmiştir. M.S. 96-180 yılları arası 'Beş İyi İmparator Dönemi' olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem en uzun huzur ve zenginlik dönemi olmuş ve imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşmıştır. (Şekil 4.18) Bu dönemi tanımlayan bir diğer terim 'Roma Barışı' anlamına gelen 'Pax Romana'dır. Roma mimarisinin en iyi ürünlerinin çoğu bu dönemde yaşanan barış ve ekonomik gelişme koşulları altında inşa edilmiştir. M.S. 285'te ikiye ayrılan imparatorluk, M.S. 324 yılında Konstantin tarafından tekrar birleştirilmiş, başkenti ise Roma'dan Konstantinopolis'e yani bugünkü İstanbul'a taşınmıştır.

Şekil 4.18 Roma Coğrafyası. (Roth, 2006)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, komşu kabilelerin sürekli tehdidi altında bulunmaları, Romalı çiftçilerin karakterlerini biçimlendiren en önemli etkenlerden biriydi. Sağlam bir disiplin ve yurtseverlik duygusu, el altındaki sorunları önemseme, ağırbaşlılık, kendine hakim olma ve geleneğe saygılı olma özellikleri gelişti. Devlete hizmet etmek, sağlam bir kişiliğe sahip olmak ve katı ahlak ilkelerine uymak, iyi bir

Romalının sahip olması gereken özelliklerdendi. Vergilius'un 'Aeneas'ında geçen Jüpiter'in; "Romalılara ne mekanda ne de zamanda sınır koymadım. Onları hakim kıldım ve bu hakimiyetin sonu yoktur." buyruğu, Romalıların yayılmacı karakterlerine temel teşkil etmektedir. (Roth, 2006) Bu anlayış ile bugünkü Küreselleşme ideolojisi arasında bir bağ kurmak da pekala mümkündür.

Romalılar yaşam alanlarında düzen ve evrenselliği aradılar. Roth'a (2006) göre; "Onların eşsiz başarısı bu sivil düzeni, eksenel olarak yerleştirilmiş ve sütunlu yapıların açık düzeniyle tanımlanmış olarak şekillendirdikleri kentsel mekanlarda görünür kılmalarıydı."

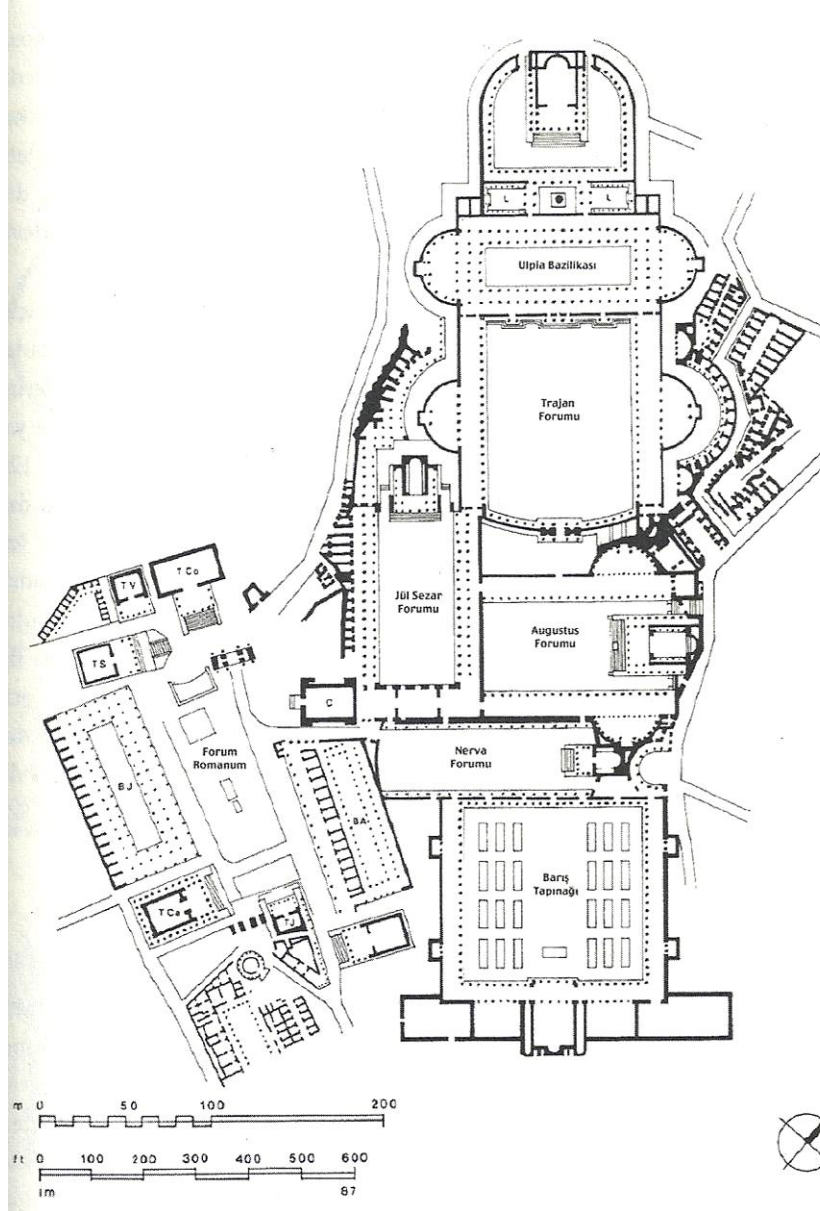
Kurgucu ve idealist Yunanlıların tersine, Romalılar pragmatik ve gerçekçiydi. Roma uygarlığı boyunca teknolojik gelişimin sürmesine karşın, Romalılar büyük bir teorik bilimci yetiştirememişlerdir. Ancak, Strabon'un 'Coğrafya'sında belirttiği gibi, Yunanlıların asla hayal edemeyecekleri ölçekte mimari formlar yaratan yapıcı ve mühendisler yetiştirmişlerdir.

"Romalı mühendisler Portekiz sahillerinden Türkiye ve Suriye kıyılarına kadar imparatorluğun tüm bölümlerini birbirine bağlayan bir yol ağı kurdular; yollarının üstüne bir dağ çıktığında onu delip geçtiler. Akarsuları dizginlediler ve tepelerin içinden geçen tüneller ve su kemerleri yoluyla suyu otuz milden daha fazla akıtarak kentlere taşıdılar." (Roth, 2006) O dönemde, Avrupa'nın pekçok yerinde bugünkünden daha iyi bir su taşıma ve kanal sistemi bulunmaktaydı. Örneğin, İspanya'nın Segovia kentinde su hala Roma su kemerleriyle taşınmaktadır.

Roma hayatı da Yunanlılarda olduğu gibi kent üzerine odaklanmaktaydı. Kentler, İmparatorluğun yapı blokları, toplumsal yaşamın ve ticaretin de merkeziydi. Erken Roma kentlerinin kültürel olarak kalbi 'forum'du. (Şekil 4.19) Forum, Yunan agorasının gördüğü işlevi görmekteydi. Etrafı stoalar ve kamu yapılarıyla çevriliydi. Forum ekseninin bir ucunda jüpiter tapınağı hakimdi. Ancak Roma'da dinin merkezi evdi. Tapınaklar, devlet dinini gözetten devlet rahipleri içindi.

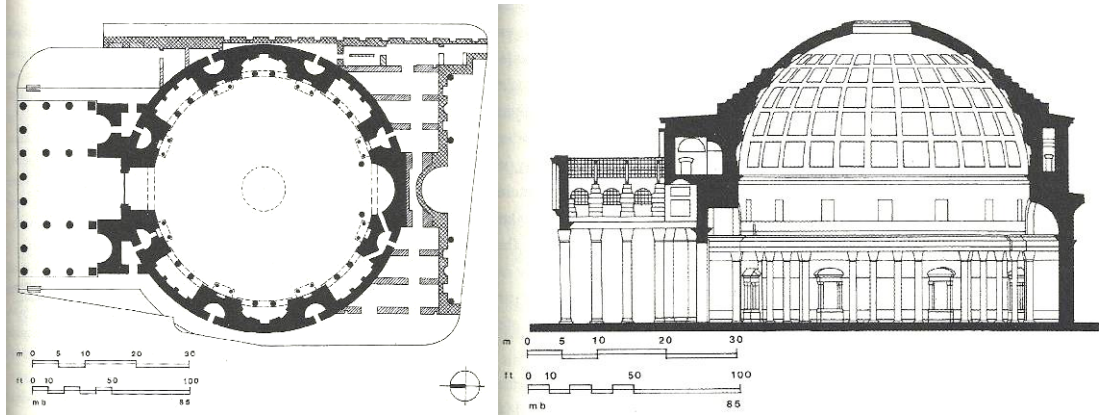
Romalılar, Helenistik Yunanlılardan dik açılı planlama tekniğini almışlar ve bunu 'castrum' dedikleri askeri kamp yerlerinin planlanmasında kullanmışlardır. Daha sonra askeri kamplar sayısız Roma kentinin temelini oluşturmuştur. Hiçbir yapı, Roma'nın mekan anlayışını ve mekanın güçlü etkisini, M.S. 118-128 arasında inşa edilen 'Pantheon' kadar iyi özetleyemez. (Şekil 4.20) (Şekil 4.21) Pantheon, tüm

tanrılara adanmış bir tapınaktır. Dünya ve tanrıların bu evrenini simgelemektedir. Yapı, Pax Romana'nın olanaklı kıldığı geniş ticaret ağı sayesinde İmparatorluğun dört bir yanından getirilen mermer, granit ve porfirle kaplanmıştır. Yapımında beton kullanılmıştır. İnsan yaratıcılığının ve yücelme arzusunun bir simgesi olarak gösterilmektedir.

Şekil 4.19 Forum Romanum ve İmparator Forumları, Roma, M.Ö. 54-M.S. 117 arası. Birleşik İmparator Forumları, Roma kent ve politik yaşamının merkezi eski Forum Romanum bitişiğinde, girift eksenler üzerinde birbirini izleyen imparatorlar tarafından yaptırılmıştır.

BA- Bazilika Amelia Tca- Castor Tapınağı Tj- Divus Julius Tapınağı L- Kütüphaneler C- Curia Julia TS- Saturn Tapınağı Bj- Bazilika Julia Tco- Concord Tapınağı TV- Vespasian Tapınağı (Roth, 2006)

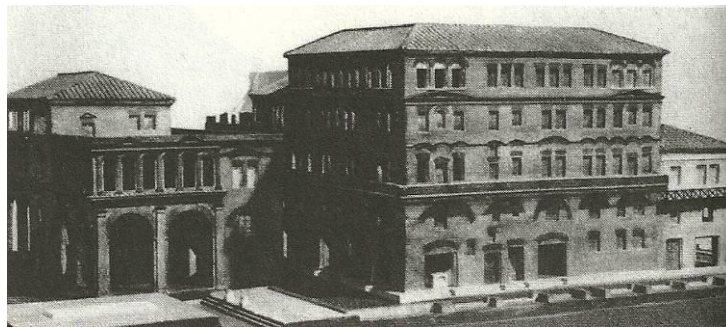

Şekil 4.20 Pantheon, Roma, M.S. 118-128. Plan ve kesit. (Roth, 2006)

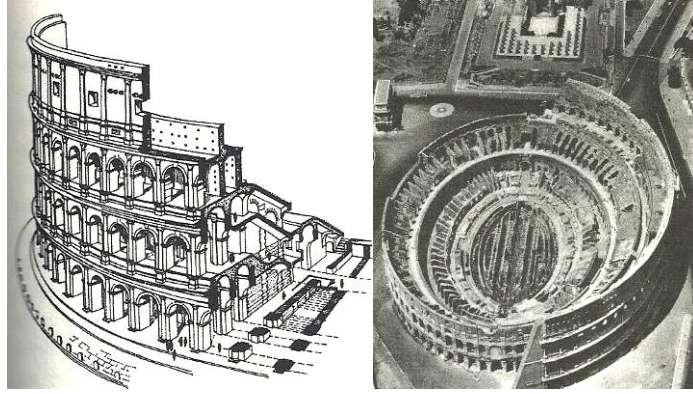
Şekil 4.21 Pantheon, Roma, İtalya. (Mehmet Utku Tokat Arşivi)

Roma, Agustus'un saltanatında bir milyon sakiniyle dev bir kentti. “Herkes konutların yetersizliğinden, kiralarn yüksekliğinden, kirlilikten, sokak suçlarından ve pahalılıktan yakınıyordu... ..Çoğu kentli vatandaş, bahçeli iç avlulara açılan üç ya da dört katlı büyük bloklardan oluşan apartman evlerde yaşırdı. Bu *insulae* (“adalar”) (Şekil 4.22) tüm blok halindeydi. Arazi spekülörleri tarafından aceleyle ve gelişigüzel yapılan bu binalar kimi zaman yıkılırdı...” (Roth, 2006)

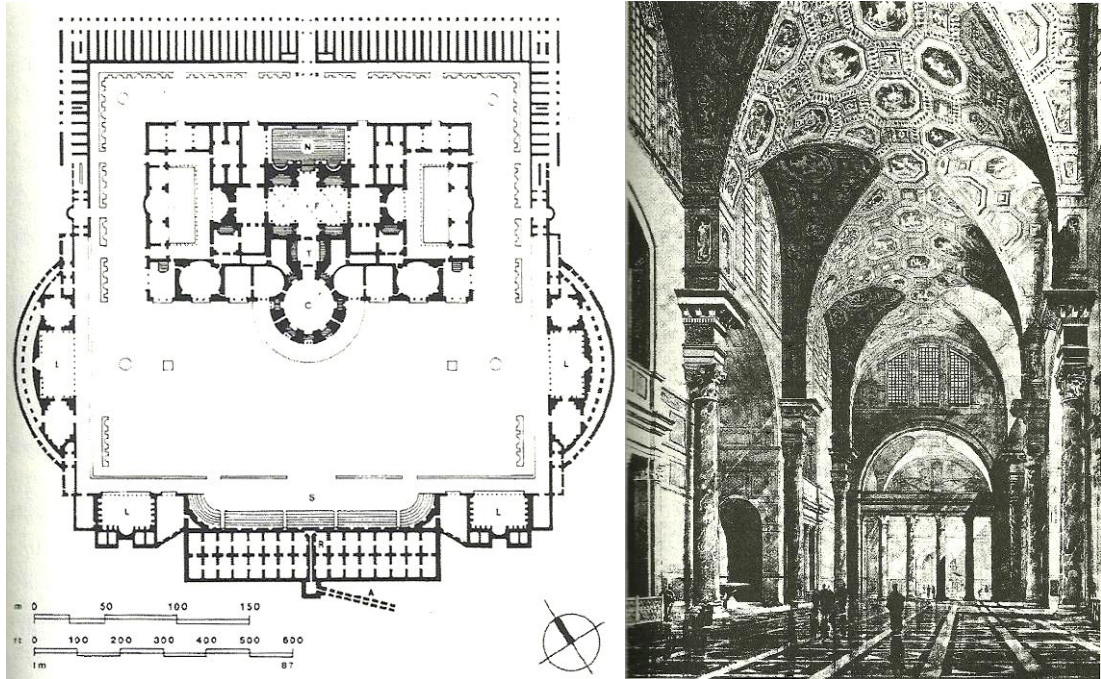

Şekil 4.22 Apartman Blokları (*insulae*), Ostia, İtalya, geç birinci ve ikinci yüzyıl. (Roth, 2006)

Roma tiyatroları, Yunan tiyatrolarından türetilmiştir. Ancak, Yunan tiyatrosunun yarı-dinsel işlevine sahip olmadıkları için, tapınakların yanına değil de ticaret merkezlerinin yanına yapılmışlardır. Roma Tiyatrolarının en bilineni şüphesiz ‘Colloseum’dur. (Şekil 4.23) Hamamlar ise, Roma’ya özgü yapılardır. Roma hamamları, yalnızca içerisinde yıkanılan yapılar değil, çok amaçlı yapılardır. Sağlık kulüpleri, halk kütüphaneleri, dükkanlar, yemekhaneler, ders salonları gibi bölümler içermektedirler. Caracalla hamamı, (Şekil 4.24) en çok bilinen ve en önemli hamam yapılarından biridir.

Şekil 4.23 Flavian Amfitiyatrosu (Colloseum), Roma, İtalya. M.S. 80 (Roth, 2006)

Şekil 4.24 Caracalla Hamamı, Roma, M.S. 212-216. Hamam ve çevresini gösteren plan ve iç perspektif. (Roth, 2006)

A- Marcian Su Kemerli C- Caldarium (sıcaklık bölümü) F- Frigidarium (soğukluk bölümü) L- Kütüphaneler T- Tepidarium (ılıkılık bölümü) N- Natatio (yüzme havuzu) R- Su Deposu S- Stadyum

Geç Roma İmparatorluğu sırasında mimari formlar daha büyük, daha süslü ve biçimsel olarak daha karmaşık hale gelmiştir. Bu duruma, özellikle imparatorluğa geç dönemlerde katılan Suriye gibi eyaletlerde rastlanmaktadır. ‘Roma Barok Mimarisi’ adı verilen bu mimari, Roma’daki Agustan çağı mimarisinin sadeliğinden uzaklaşmış, bunun yerine taşın plastiklik sınırlarını zorlayan denemelere vurgu yapılmıştır.

Pax Romana döneminde, Romalılar mimarlığı o güne kadar görülmemiş şekilde kusursuzlaştırmış ve Akdeniz dünyasının her noktasına yaymışlardı. Greko-Romen mimarlığı, Yunanlıların detaylardaki zerafetini ve formlardaki arılığını, Romalıların kentsel ölçekte ortaya koyduğu güç duygusu ve pragmatik işlevselcilikle birleştirmiştir. Bu evrensel bir mimarlıktır. Roma’da, Suriye’de, Anadolu’da, Kuzey Afrika’da yapılan yapılar yoluyla hep Romalı kimliği cisimleştirilmiştir.

4.1.2.5 Ortaçağ’dan Endüstri Devrimine Avrupa Mimarlığı

Kavimler göçü sonucunda Roma İmparatorluğunun parçalanmasıyla başlayıp, Osmanlılar’ın İstanbul’u almasıyla sona eren Ortaçağ’ı ve bu dönemden Fransız ihtilaline kadar süren Yeniçağ’ın çok büyük bir bölümünü kapsayan bu dönemde yaşanan strüktürel gelişmeler arasında; Sasaniler’in kare plan üzerine trompları kullanarak ilk gerçek kubbeyi inşa etmeleri, Bizanslılar’ın pandantifli kubbeyi geliştirip Ayasofya’da doruk notasına ulaştırmaları, her iki tür kubbenin en parlak örneklerinin Osmanlılar tarafından hayata geçirilmesi ve iskelet sistemin ilk ilginç örneklerini oluşturan gotik mimarlığın, 12. yüzyıl ortalarında Fransa’da ortaya çıkması sayılabilir. Bütün çarpıcılığına rağmen Rönesans, Antik Yunan ve Roma normlarına ve sembollerine fazlaca bağlı kalması ve eklektik bir yöntem izlemesi sebebiyle mimarlık tarihine strüktürel ya da teknolojik önemli bir katkıda bulunmamıştır. (Özer, 2000) Bununla birlikte akılcılığı tekrar gündeme getirmesi bakımından son derece önemlidir. Ardından gelen Barok ve Rokoko dönemi ise ‘dinamizm’ kavramını devreye sokmuştur.

Erken Hristyan ve Bizans Mimarlığı

330 yılında, Roma İmparatorluğu’nun başkentinin Konstantin tarafından Konstantinopol’e yani İstanbul’a taşınması, Roma dünyasındaki kapsamlı değişimleri simgelemesi bakımından önemli bir gelişmedir. Kuzeydeki German kabilelerinin baskılarının da etkisiyle İmparatorluk dağılma sürecine girmiştir. Bu dönemlerde

yeni bir dinin, Hristiyanlığın İmparatorluk topraklarında hızla taraftar bulmaya başlaması, Roma kültürünün kökten değişmesiyle sonuçlanacak bir süreci başlatmıştır.

Roma kültürü, dünyevi rahatlığa ve hazlara odaklanmıştır. Ancak Hristiyanlığın, Romalıların dünyaya ve kendilerine dair düşüncelerini etkilemeye başlamasıyla bu durum değişmeye başlamış, ve yerini öte dünyaya yönelik bir ilgiye bırakmıştır. Bu duruma bağlı olarak yeni yapı tiplerine gereksinim duyulmuştur. Görsel bir duyarlılığa hitap eden bir mimarlığın yerini yavaş yavaş mistik duygular uyandıran yalın öğeler almıştır. Bu mimarlık, zihnin burada ve şimdiki yaşamdan öteki dünyaya yönelmesini amaçlayan bir mimarlıktır.

İmparatorlukta, Roma yetkililerinin zaman zaman uyguladıkları baskılara rağmen, piskoposun kentteki cemaati yönetmesine dayanan bir kilise örgütlenme biçimi geliştirilmiştir. Bu süreç sonunda Roma piskoposu, Latin Batı'daki piskoposlar üstünde hakim konuma gelmiştir. Kendini Evrensel Patrik olarak niteleyen Konstantinapolis (İstanbul) piskoposu ise, doğudaki Yunanca konuşan Hristiyanların başı durumuna gelmiştir.

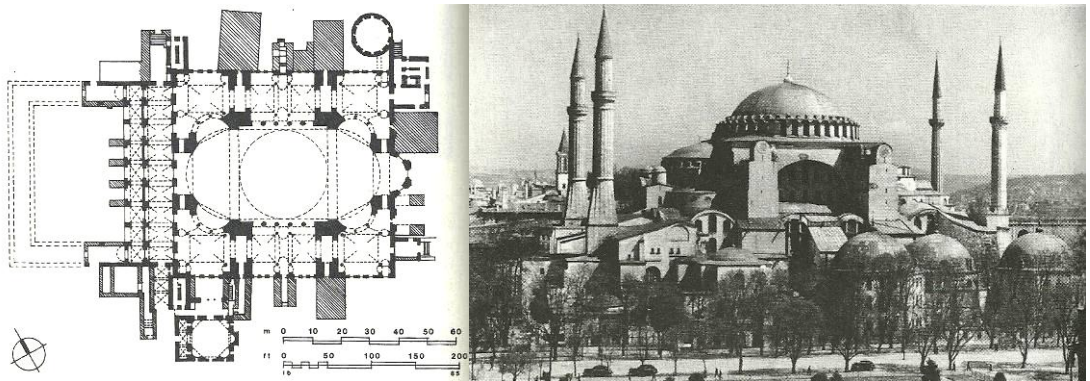
Bilinen en eski Hristiyan kilisesi Fırat nehri üzerinde bulunan Dura-Europus kentinde ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra, İmparatorluk başkentinin Konstantinapolis'e alınmasıyla Roma'nın sağlam pagan geleneğinden sıyrılıp, yeni ve Hristiyan bir başkent kurulmuş ve pek çok kilise inşa edilmiştir. Konstantin ve kilise yetkilileri, yeni tapınak tipi için yaptıkları araştırmalar sonucunda Bazilika'nın ihtiyaca en iyi cevap verebilecek yapı tipi olduğuna karar vermişlerdir. Eksenel mekan organizasyonuna sahip olan bazilika, ilginin sunak üzerinde odaklanmasını sağlayan bir yapı tipidir. Tapınak yapımında kullanılan diğer yapı tipi de kral anıt-mezarlarından türetilen merkezi planlı yapı tipidir. Roma ve Filistin'de ana kiliseleri yaptıran Konstantin ve piskoposları, imparatorluğun kilise mimarisinin sonraki bin yıllık gelişimine yön vermişlerdir.

Bu arada kilise gücünü giderek arttırmaktadır. 390'da Milano piskoposu İmparator Theodosius'u afaroz edebilmiştir. Bu olaydan sadece dört sene sonra Theodosius pagan dinlerini yasaklamış ve Hristiyanlığı imparatorluğun tek dini yapmıştır. 410'da Vizigotlar Roma'ya girmiş ve her yeri yağmalamışlardır. Bu olayı 455'teki Vandal yağması takip etmiştir. 493 yılında İtalya'da Ostrogot Krallığının kurulmasıyla da

Batı Roma İmparatorluğu sona ermiştir. Bütün imparatorluk toprakları göç eden kavimlerce paylaşılmıştır. Ancak, Vandallar dışındaki kavimler Roma kültüründen oldukça etkilenmiş, Roma hukukunu, kent yönetimini ve Hristiyan dinini benimsemişlerdir. Kaba bir latinceyle konuşmaya çalışmışlar, ve dilleri gittikçe ortaçağ İtalyancasına, Fransızcasına, İspanyolcasına ve Romencesine dönüşmüştür.

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Roma İmparatorluğunun tek mirasçısı olarak kalan Doğu Roma İmparatorluğu, Justinyen zamanında, kültürel ve siyasi açıdan doruğa ulaşmıştır. Justinyen, Roma hukukunu ve kilise mimarlığını sistemleştirmiştir. 532’de çıkan ayaklanmada yakılan Ayasofya kilisesini yeniden ve daha görkemli olarak yaptırmak isteyen Justinyen, bu iş için sıradan bir inşaatçı yerine iki filozofu, Tralles’li Anthemios ve Milet’li Isidoros’u görevlendirmiştir. Onun istediği olağanüstü hafif ve tinsel yapıyı, ancak teorik fizik ve statik uzmanları tasarlayabilirdi. Ve sonunda ortaya çıkan eser, tarımsal uygarlığın en yetkin eserlerinden biridir. (Şekil 4.25) Pek çok mimar yüzyıllarca bu eseri aşmak için çaba göstermiştir. Boşlukta dengelenmiş kütleler ve taş donatıyla karıştırılmış tuğla kabuklar... Merkezi kubbe, Roma’daki Pantheon kadar geniş değildir ancak yerden 55 metre kadar yükselmektedir. Roth’a (2006) göre;

“Bu imparatorluk ve kilisenin birliğinin fiziksel bir temsiliydi, çünkü Bizans düşüncesine göre bir kubbeye taçlandırılmış küp evrenin, gök kubbeye örtülmüş yeryüzünün modeliydi. Klasik mimarlığın durağan ve ussal olarak algılanabilir formları ve mekanlarının aksine burada her şey, mistik bir ışığın aydınlattığı kesişen ve eğimlenen bütün yüzeyler hareket halindedir.”

Şekil 4.25 Ayasofya, İstanbul, Türkiye, 532-537 arası. Plan ve görünüş. Yapı, kubbeli Roma yapılarının merkezi odağıyla Roma bazilikasının doğrusal odağını birleştirmiştir. Minareler, yapı Osmanlılar döneminde camiye çevrildikten sonra eklenmiştir. (Roth, 2006)

“Ayasofya’da Justinyen, Roma yapım pratiğini, teolojik kurgulamanın hizmetindeki Yunan bilimini, Kutsal Hikmet’in gizemini kutsayan doğuya özgü rahatlıkla birleştiren Bizans mimarlığına kesin bir biçim verdi.” (Roth, 2006)

Bizans pandantiflerinin gelişimiyle Bizanslı mimarlar, pek çok plan çeşidi geliştirmişlerdir. Justinyen tarafından yeniden yaptırılan diğer bir kilise olan Aya İrini sonraki binyılın geç Bizans ve Rus ortodoks kiliselerinin türetildiği bir plan tipini örneklemektedir.

Roma İmparatorluğunun Hristiyan İmparatorluğuna dönüşmesiyle kiliseler ve diğer dinsel yapılar seçkin yapılar olarak öne çıkmıştır. Dini yapıların dışı kasıtlı olarak sınırlanırken, iç mekana özen gösterilmiştir. “Sanatsal odak, dış dünyanın gündelik mimarisinin tersine göksel olanın mistik imgesinin yaratıldığı yapının içine kaydı. Bizans sanatı ve mimarlığı, insan duyumunun bildik fiziksel dünyasının aşkın bir dünya önerisine dönüştürüldüğü güçlü bir dinsel deneyime adanmıştır.” (Roth, 2006) Bizans dini yapılarında, dindışı ve dinsel düzeni kaynaştırma ve göksel olanı yeryüzünde yaratma çabası gözlenmektedir.

Erken Ortaçağ Mimarlığı

Roma İmparatorluğu yönetsel işlevini yitirdikten sonra yapı yaptıracak merkezi bir hükümet de kalmamıştır. Kamu yapılarının yapımı 5. yüzyılda neredeyse durma noktasına gelmiştir ve Charlemagne’in 800’lerde ortaya çıkışına kadar da önemli bir ilerleme olmamıştır. (Şekil 4.26) İmparatorluğun çöküşünü takip eden yıllarda iç bölünmeler ve dış saldırılar sürekli olarak sivil yaşamı bozmuştur, bu nedenle sivil ve dinsel yapılar günlük yaşamın güvensizliğinden kaçılan kütleli ve ağır sığınaklara ve vaadedilmiş, daha iyi bir öte dünyaya açılan kapılara dönüşmüştür.

Roma İmparatorluğu dağılmasına rağmen, Batı kilisesi yaşamını sürdürmüştür. Roma piskoposu, sadece diğer piskoposlar üzerinde değil, giderek krallar üzerinde de egemenlik kurmuş ve ‘papa’ ünvanını almıştır. Daha sonra Charlemagne, Batı Avrupa’da yeni bir krallık kurarken papanın takdis etme gücünden yararlanacaktır.

Ortaçağ genellikle üç dönemde incelenmektedir; Erken ortaçağ (450-900), Yüksek ortaçağ (900-1200) ve Geç ortaçağ (1200-1450) Erken ortaçağ Roma’nın yıkılışıyla başlar ve Charlemagne’in ve Frank İmparatorluğu’nun yükselişiyle son bulur. Yüksek ortaçağ, feodal sistemin gelişmesi, Haçlı seferleriyle birlikte Avrupa’da ticaret ve seyahatin yeniden başlaması ve büyük ölçekli yapı ve kiliselerin yapımının

yeniden canlanmasıyla tanımlanmaktadır. Bu dönemde, aynı zamanda kuzeyden İskandinavlar ve doğudan Macarlar'ın sürekli saldırıları da görülmektedir. Geç ortaçağ ise kentlerin yeniden doğuşuna, hafif ve zarif Gotik uslubun gelişimine ve Kara Ölüm'ün getirdiği yıkıma ve Yüzyıl Savaşları'na sahne olmuştur.

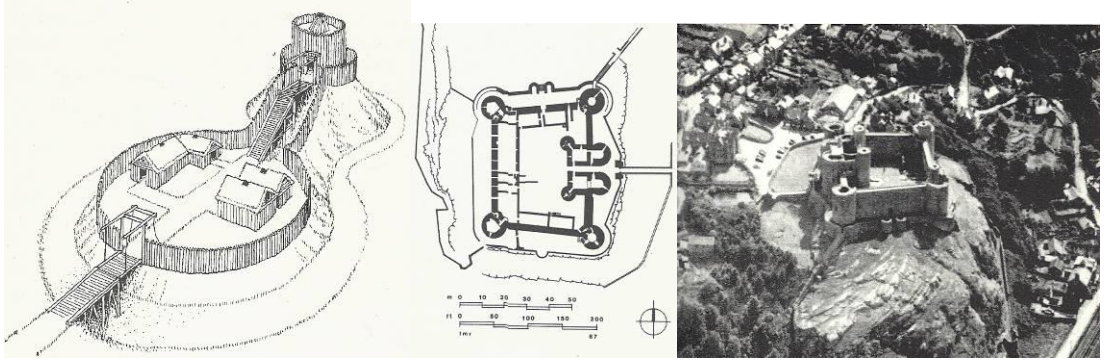

Şekil 4.26 Avrupa, M.S. 814 (Roth, 2006)

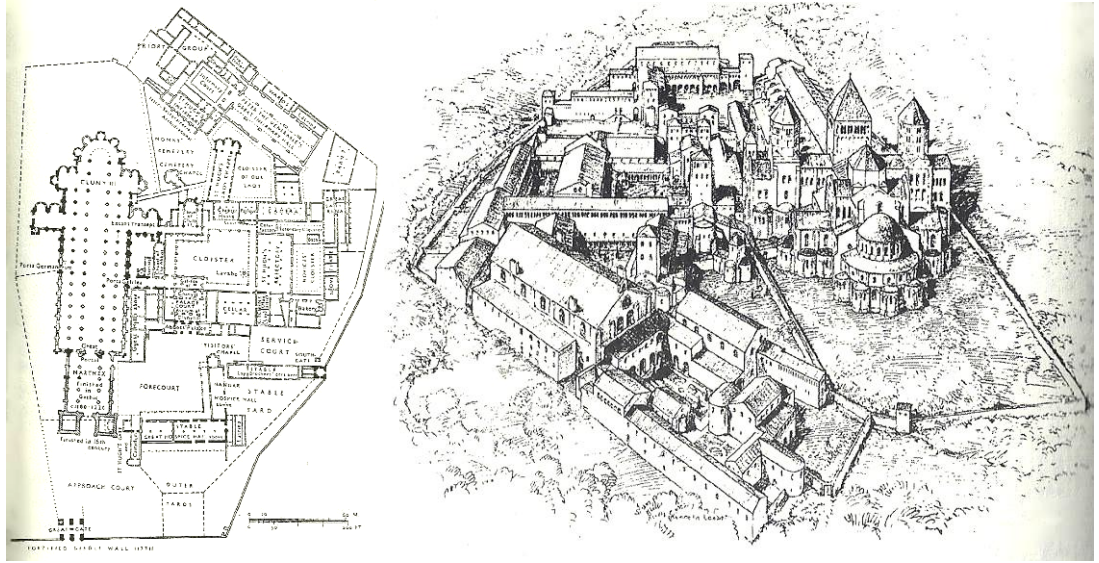
Dokuzuncu Yüzyıl, Karolenj Rönesansı olarak adlandırılan olaylara sahne olmuştur. Charlemagne, klasik sanat ve yazını yeniden canlandırmak için yoğun programlar başlatmış, okullar kurmuş, eski yazıları toplamak için yazıcı ve düşünür toplulukları oluşturmuştur. Kralın ana ikamet yeri olan Aachen'de Roma mimarlığı yeniden ayağa kaldırılmaya çalışılmış, Ravenna'daki San Vitale Bizans İmparatorluk kilisesinin planını model alan bir şapel inşa edilmiştir. Kent hızla Avrupa'nın kültür merkezi haline gelmiştir.

Bu dönemde, ortaçağın geri kalan kısmını tanımlayacak olan feodal sistemin temelleri atılmıştır. Kentsel para ekonomisinin yerini, kırsal takas ekonomisi almıştır. Kentler küçülürken, üretim kentin dışında yer alan derebeyi şatolarına ve tahkim edilmiş villalara kaymıştır. Böylelikle, derebeyi şatoları köylerin odağı haline gelmiştir. Ahşap çatıklı derebeyi şatolarının yanında, ev yapımının bir diğer ana formu da kale yapılarıdır. (Şekil 4.27) Kale tasarımı yeni tekniklerin bir çoğu, Haçlı seferleri sırasında, Konstantinapolis'in çevresindeki ve müslümanların inşa ettikleri surlardan öğrenilenlerden ileri gelmektedir. Manastır yapıları (Şekil 4.28) bu

dönemde görülen bir başka önemli yapı tipidir. Manastırlar, dış dünyanın belirsizliklerinden kurtulmak isteyenlerin sığındığı, günahlarının affedileceğinden emin olmak isteyen derebeylerinin arazi ve bina bağışladığı yerlere dönüşmüş ve çevrelerindeki bölgenin siyasal, kültürel ve tarımsal merkezleri olmaya başlamışlardır.

Şekil 4.27 En solda; bir motte ve bailey kalesi, 8. Yüzyıl, ortada; Harlech kalesi, Merionetshire, Galler, 1283-1290, plan, en sağda; Harlech kalesi, görünüş. (Roth, 2006)

Şekil 4.28 Gunzo, III. Cluny Manastırı, Cluny, Fransa, 1088-1130. Plan ve Kenneth Conant'a ait kuşbakışı perspektif. (Roth, 2006)

Avrupa'da siyasal koşulların 1000'lerden sonra gelişmeye başlamasıyla koşut olarak yapı faaliyetleri de gelişme göstermiştir. Yaşanan işgallerin anısı henüz taze olduğundan, bu dönemlerde inşa edilen yapılarda, masif kütlelerin hakimiyeti ve pencerelerin küçüklüğü dikkat çekmektedir. Roma'nın anısı pek çok yerde bulunan Roma harabeleri sayesinde henüz silinmediği için yapılara ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Ortaya çıkan yapılar, Roma mimarisinin masif yapısını ve açık

dairesel geometrisini çağrıştırmakta ve bu nedenle bu mimariye ‘Romanesk’ denmektedir. (Roth, 2006)

Bu dönemki mimarlık anlayışını özetlemek için ‘sığınak mimarisi’ tanımı kullanılabilir. Siyasal açıdan tam bir karmaşa ortamının şekillendirdiği bu mimarlık, son dönemlerinde uygulanan bir takım yeniliklere karşın bir türlü ışığa açılamamıştır. Tanrının kutsal inayetinin simgesi olan ışığın varlığı seçkin bir simge haline gelmiş ve bu da yepyeni bir mimarlık akımını doğurmuştur; Gotik Mimarlık...

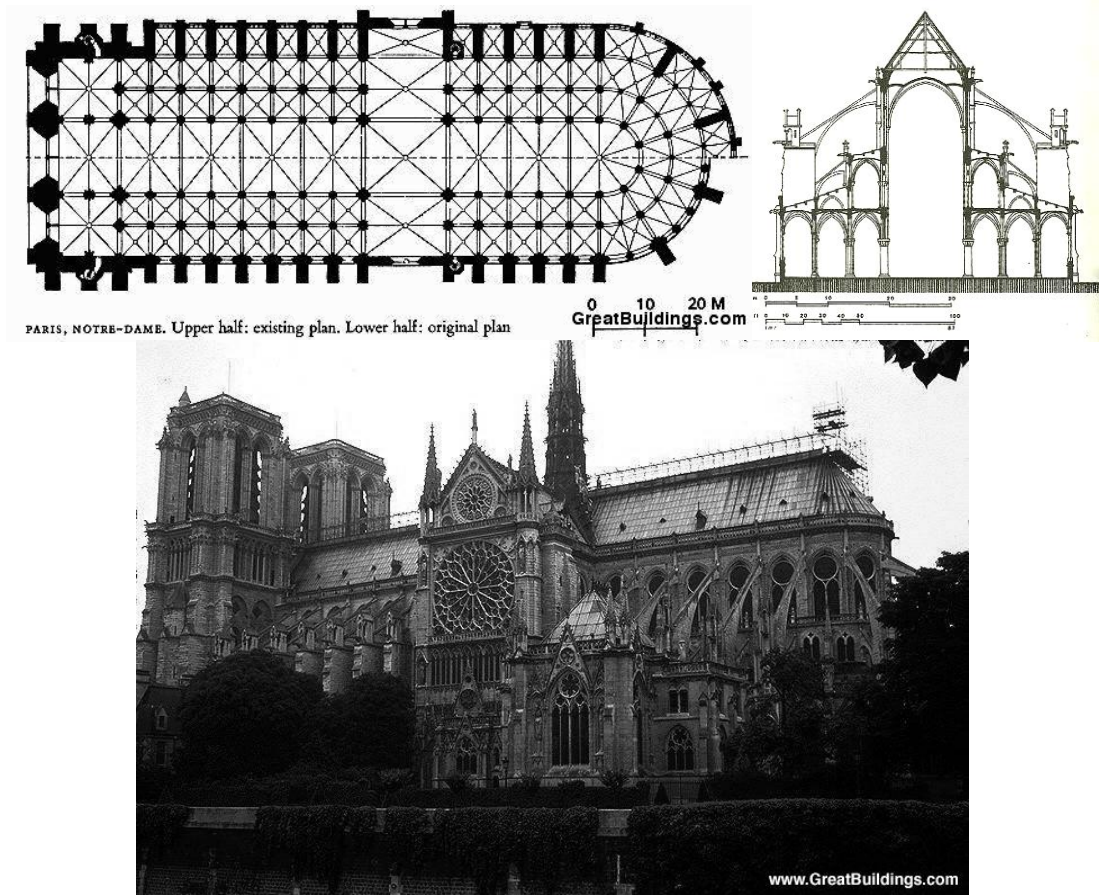
Gotik Mimarlık

Gotik mimarlık, Romanesk dönemin öte dünyadaki yaşama odaklanmasına karşıt olarak, burada ve şimdideki mevcut yaşama yönelik yeni ve olumlu bakışın fiziksel bir ifadesidir. Ancak bu dönemde yapılan bir takım reformların etkisiyle kilisenin yeniden canlanmasıyla, kilise birleştirici bir etmen olmayı sürdürmüştür. İnsan eyleminin odağı dinsel yaşam olarak kalmış ve en ileri mimari tasarıma sahip yapılar kilise tarafından yaptırılmıştır.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri ulus devlet bilincinin gelişmesi olmuştur. İngiltere ve Fransa’da güçlü merkezi monarşiler ortaya çıkmıştır. Bu iki güçlü otorite arasında patlayan ve 1337-1453 arasında süren savaş, ‘Yüz Yıl Savaşları’ olarak adlandırılmıştır. Kentlerin yeniden ortaya çıkışı ve ticaretin gelişmesi, bu dönemde Avrupa toplumsal yapısını dönüştüren en önemli gelişmelerdir. Bazı yerlerde ana ticaret yolları üzerinde bulunan eski Roma kentlerine yerleşilmiş bazı bölgelerde ise yeni kentler ortaya çıkmıştır. Doğuya yapılan Haçlı seferleri, Avrupalıların Akdeniz’e yönelerek yeni bir ticaret ağı kurması sonucunu beraberinde getirmiştir. Paris, Marsilya, Bruges, Londra, Bristol, Frankfurt gibi kentler ticari malların yüklendiği önemli merkezler haline gelmişlerdir. Ancak, hala Avrupa nüfusunun sadece %5 kadarı kentlerde yaşamaktadır. Yine de bu kesim, kısa bir süre içinde Avrupa’nın yaşam ve kültürünü belirlemeye başlamıştır. ‘Burjuva’nın ortaya çıkışı bu döneme rastlamaktadır. Burjuvazi’nin etkisi kısa sürede ruhban sınıfının ve soyluların etkisiyle yarışır duruma gelmiştir. Yine bu dönemde esnaf loncaları kurulmuş ve para yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Burjuvazi askeri seferleri finanse edebilmeleri için krallara ve prenslere faizle borç verebilecek duruma gelmiştir.

Kentlerin 13-14. Yüzyıllar boyunca yeniden temel ekonomik güç olarak ortaya çıkması, Gotik mimarlığı büyük oranda kentsel bir mimari yapmıştır. Din dışı dünyaya ilginin artması, bilme arzusu ve dinsel inancı akılcı bir önermeye dönüştürme isteği pek çok kentte üniversitelerin açılmasına yol açmıştır. Tabi ki, o zamanlar tüm üniversiteler kiliselerin şubeleri, tüm öğretim elemanları da rahiplerdir.

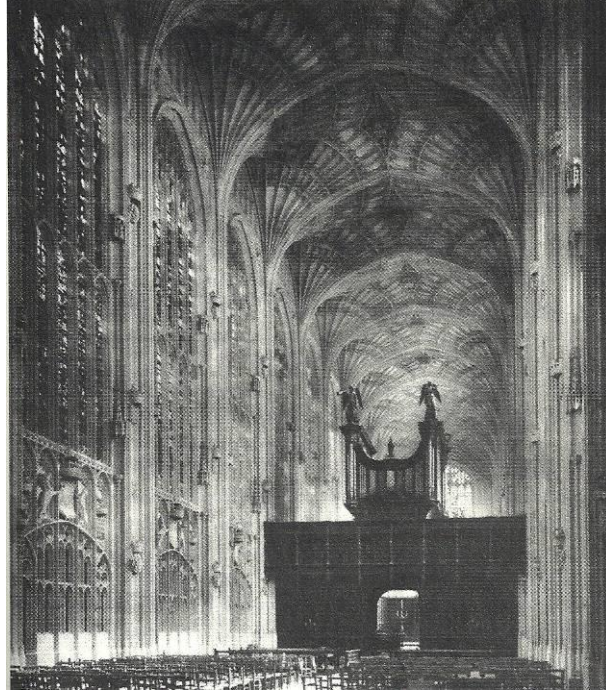
Gotik katedrallerde görülen en etkileyici yenilik kilise duvarlarının neredeyse tamamen kaldırılması ve yerine kutsal kitaplardan öykülerin resmedildiği vitrayların kullanılmasıydı. Böylece tüm yapı, okuma yazma bilmeyenler için bir İncil'e dönüşmüştür ve bu haliyle herkese açıktır. Bu döneme ait en önemli örneklerden biri Paris'teki Notre Dame katedralidir. (Şekil 4.29)

Şekil 4.29 Notre Dame de Paris Kilisesi, Paris, Fransa, 1163-1250. Üstte Solda; Plan. (www.greatbuildings.com) Üstte Sağda; Kesit (Roth, 2006) Alttaki; Görünüş. (www.greatbuildings.com)

Yunan ve Roma mimarlıklarında görülen, strüktürel doğrudanlıktan uzaklaşıp aşırı süslemeye yönelme eğilimi Geç Gotik dönemde de görülmüştür. (Şekil 4.30) Fransa'da özellikle dekoratif formlarda kendini göstermiştir. 'Flamboyant (alevli)

Gotik’ terimi, bu formlar için kullanılmıştır. İngiltere’de ise, düşeyliğe yaptığı vurgu dolayısıyla ‘*Dikey Gotik*’ olarak adlandırılan bir biçime bürünmüştür.

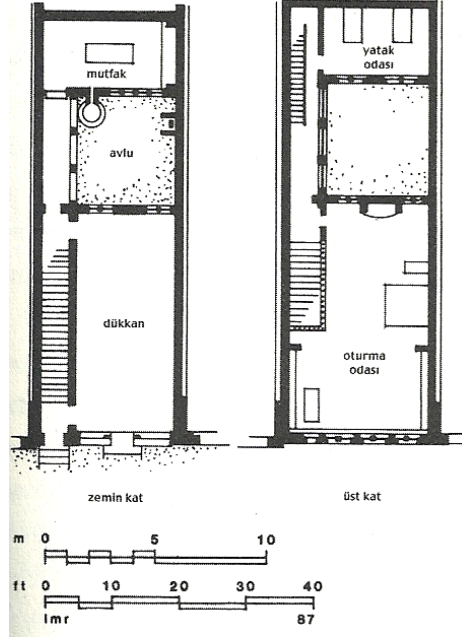

Şekil 4.30 Reginald Ely ve John Wastell, King’s College Şapeli, Cambridge Üniversitesi, Cambridge, İngiltere, 1446-1515. Yapıda, İngiltere’ye özgü ‘yelpaze tonoz’ sistemi görülmektedir. (Roth, 2006)

Kentlerin yeniden doğuşu ve özel servetin birikimi, yeni bir kentsel konut mimarisini ortaya çıkartmıştır. Katedrallere bitişik olarak din adamları için evler yapılmış, bu evler sonradan değişime uğrayıp yeniden inşa edilmesine rağmen 18. yy’da Violet-le-Duc tarafından tipik bir ev planı tespit edilebilmiştir. (Şekil 4.31) Geç ortaçağ kültüründe kentlerin yeni itici güç olmasıyla, tüccarlar da iş alanlarını genişletmiş ve banker ya da para simsarı olmuşlardır. Tüccar bankerler mimarlığın yeni koruyucuları ve müşterileri durumuna gelmişler ve konutlar, lonca sarayları ve belediye sarayları gibi pek çok yapı sipariş etmişlerdir.

Gotik dönemde, büyüyen kentlerde din dışı yaşamın gelişmesine karşın, dünyevi yaşamın temel ilgisi göksel yaşamı teminat altına almak olarak kalmıştır. Bunun sonucunda, kent katedralleri en araştırmacı mimari denemelerin yapıldığı yapılar olmuş, diğer yapıların Gotik mimarisi de katedraller için geliştirilen formlardan türetilmiştir. Sonuçta ortaya, göğe doğru yükselen düşey çizgilerin vurgulandığı, organik bütünlüğe sahip, kentsel bir mimari çıkmıştır. Ortaçağ, Avrupa nüfusunun 11-14. Yüzyıllar arasında ikiye katlanması, ardından 14. yüzyıl’da kıtlığın başlaması, ve hemen ardından yaşanan veba salgınıyla, bir dizi felaketle sona ermiştir. Diğer

yandan, 1453'te İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğunca alınmasıyla, Yunan düşünürleri İtalya'ya göç etmeye başlamışlardır. İlginç bir biçimde Avrupa toplumunda, yaşanan bu çözülmeye karşın, insanın potansiyeline dair büyük bir iyimserlik görülmüş ve Yunan düşünürlerin göçlerinin de etkisiyle Eski Yunan ve Roma dönemine karşı büyük bir merak uyanmıştır.

Şekil 4.31 Tüccar evi, Cluny, Fransa, 12. yüzyıl. Plan. (Viollet-le-Duc tarafından yeniden yapılmıştır) (Roth, 2006)

Rönesans Dönemi Mimarlığı

Gotik mimarlık, her duruma uyarlanabilen, evrensel normlarla belirlenmeyen bir mimarlıktır. 15. yüzyıl İtalyan düşünürlerine göre, parlak Yunan ve Roma uygarlığı ile kendi dönemleri arasındaki 'karanlık' çağın bir ürünüdür. Bu bağlamda, kentsel kültürden cesaret alan yeni dönemin hedefi, antik çağın entellektüel ve sanatsal başarılarını kavramak ve bunları aşmak olacaktır.

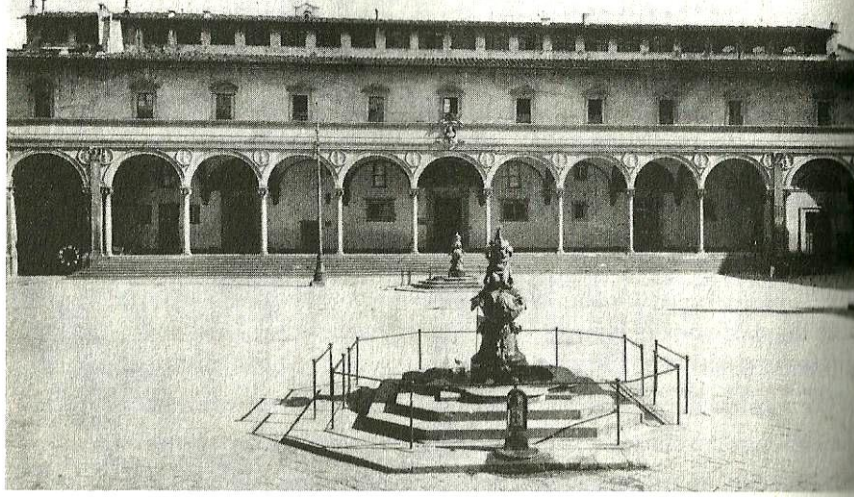
Wittkover'a göre; " Rönesans sanatçıları Pythagoras'ın 'Her şey sayıdır' görüşüne sıkıca bağlıydılar. ...Mimarlığı mekansal birimlerle uğraşan bir matematik bilimi olarak kabul ettiler: perspektif yasalarını bu evrensel uzayın parçalarının bilimsel olarak yorumlanabilmesinin anahtarı olarak gördüler. Dolayısıyla evrensel olarak geçerli oranları yeniden yaratabileceklerine ve onları, soyut geometriye yakın bir mutlaklıkta ve saflıkta keşfedebileceklerine inandılar. Ve evrensel uyumun, dinin

hizmetinde olarak algılanan mimari aracılığıyla mekanda gerçekleştirilmediği sürece kendini açığa vuramayacağına inandılar.” (Roth, 2006)

İtalyanlar, (Şekil 4.32) özellikle Floransalılar, tarihe yeni bir bakış açısı getirmiş ve önceki dönemlerin aksine insanlık tarihini, tanrının takdirine dayalı bir süreklilik olarak değil, büyük insan başarılarıyla belirlenmiş ardışık dönemler olarak algılamışlardır. Dönemin mimarları, entellektüel kapasitelerine güvenmişler ve kilise geleneklerine dayanmamakla birlikte, evrenin tanrısal düzenini yansıttığını düşündükleri matematiksel kesinlik ve akılcılığı öne çıkaran bir mimarlık geliştirmek istemişlerdir. Bu yeni mimarlığın ilk ürünü, Brunelleschi’nin Floransa’daki ‘Ospedale degli Innocenti’sidir. (Kimsesizler Hastanesi) (Şekil 4.33) Yapı, herhangi bir simgesel ya da ruhani amaç için değil doğrudan insani gereksinimleri gidermek üzere inşa edilmiştir. Yapının parçalarının bir orantı sistemi çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir. Bu yeni anlayışa birlikte sanatçı, sadece bir zanaatkar değil aynı zamanda boya ve taşla uğraşan bir filozof, hümanist bir düşünür olarak algılanmaya başlanmıştır.

Şekil 4.32 Rönesans döneminde İtalya. (Roth, 2006)

Şekil 4.33 Filippo Brunelleschi, Kimsesizler Hastanesi, Floransa, İtalya, 1419-1424. Brunelleschi, bu yapının cephesindeki arkadın oranlarını belirlemek için saf daireler, kareler ve küplerin ideal oranlarını kullanmıştır. (Roth, 2006)

Kuzey Avrupa’da Reform hareketinin yayılmasıyla, kilisenin mimarlığın en önemli koruyucu müşterisi olma durumu değişmeye başlamıştır. Tüccarlar ve bankerler, gittikçe artan servetleriyle kilisenin yerini almaktadırlar. İtalya’nın o dönemde en önemli ticaret merkezlerinden olan Floransa’nın Rönesans’ın merkezi olması da bu gelişmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Floransa’yı yöneten Medici ailesi Floransa tekstil endüstrisinin önde gelen isimlerindendir.

Antikçağ kültürüne yönelik büyük bir saygı ve büyük bir ilgi besleyen bu düşünür kuşağını geçmiş dönemlerin skolastiklerinden ayıran en önemli özellik, ilkçağ felsefesiyle kilise dogmalarını uzlaştırma çabaları gütmeyip, ilkçağ düşünürlerinin söylediklerine odaklanmalarıydı. Bu kuşak, antikçağ eserlerinin ortaçağ yorumlarını değil orjinal eserlerini okumak istemişlerdir. Konstantinopolis’in düşmesiyle, Doğu Yunan düşünürlerin Avrupa’ya, özellikle de Floransa’ya göçü bu süreci hızlandıran ve kolaylaştıran en önemli gelişmelerden biridir. Klasik yazının detaylı incelemeleri sonucunda, dinsel dogmadan ayrı olarak insan değerlerini ve başarılarını öne çıkaran ve insan aklıyla yönetilen nesnel araştırmaya vurgu yapan bir felsefi görüş olan ‘*hümanizm*’ ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre, insanlar kendi kaderlerini özgür iradeleriyle belirleyen, Tanrı’nın yarattığı varlıklardır. Aynı zamanda insan varlığının yüceliği ve insan başarımlarının mucizeleri de övülmektedir. Pico’ya göre insanlık için her şey olanaklıdır çünkü, neyi isterse ona sahip olması, iradesiyle ne isterse o olması bahşedilmiştir. Dönemin en ünlü mimarlarından olan Palladio’nun Villa Capra’sı, (Şekil 4.34) Rönesansın özgüvenli ruhunu ve doğanın üzerine yerleştirilmiş

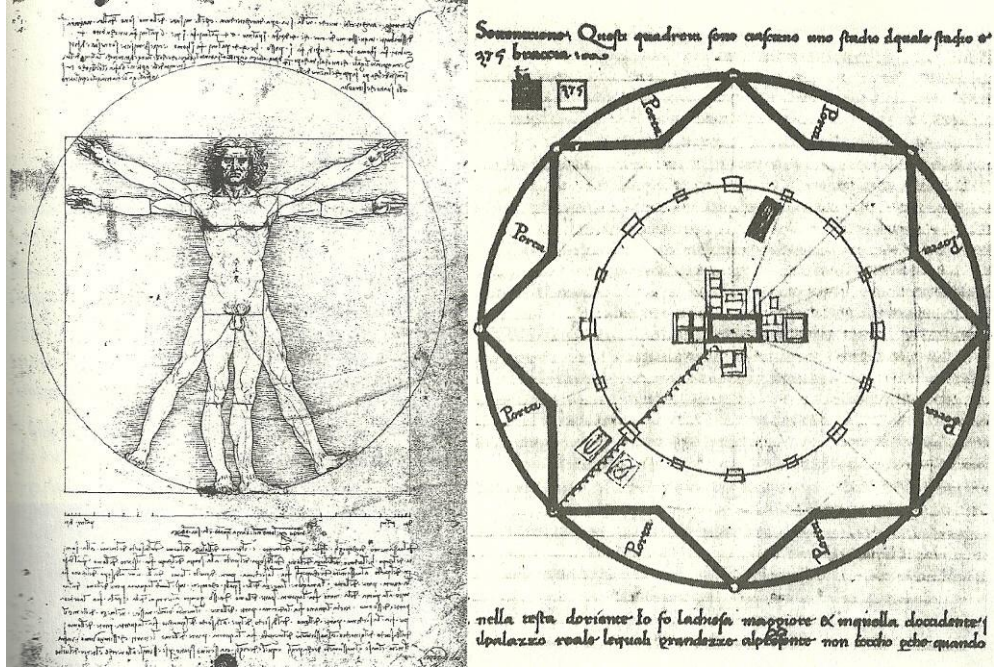
akılcı, kavranılabilir bir düzen idealini çok iyi özetlemektedir. Hepsinin merkezinde ‘her şeyin ölçüsü ve ölçeni olan’ insan bulunmaktadır. (Roth, 2006)

Şekil 4.34 Palladio, Villa Capra (Villa Rotonda), Vicenza’nın dışı, İtalya, 1550. Palladio, yükseltilmiş yerin sağladığı olanaklarla, kıra doğru açılan dört özdeş cephe yapmıştır. (Roth, 2006)

1486’den itibaren art arda baskıları yapılan Vitruvius’un ‘*Mimarlık Üzerine On Kitap*’ isimli eseri bu dönem mimarlarının en büyük esin kaynaklarından biridir. Vitruvius’un, Platon’un ‘Philebus’ isimli eserinde betimlediği ideal geometrik formlardan türeterek betimlediği ideal orantılı formlar, Rönesans dönemi mimari eserlerine temel teşkil etmiştir. Sadece yapı bazında değil, kentsel ölçekte de tasarım çalışmaları yapılmış, ‘ideal kent’e ulaşılmaya çalışılmıştır. (Şekil 4.35)

Klasik sütunlar, kemerler ve saçaklıkların getirdiği sınırlar, modüler bir mimari sistemi zorunlu kılmaktaydı. Bu bağlamda güzellik, birbiriyle orantılı olarak ilişkilendirilen parçaların özenle düzenlenmesi olarak görülmekteydi. Alberti güzelliği; “herhangi bir parçasının eksilmesi ya da en küçük yabancı bir parçanın eklenmesiyle bütünün bozulacağı uyumlu bir bütünlüktür.” şeklinde tanımlamaktaydı. (Roth, 2006) Daire ve ondan türetilen merkezi plan ise, Alberti’nin de içinde olduğu kimi düşünürler tarafından, tanrısallığın kusursuzluğunu çağrıştıran dinsel simgeler olarak görülmekteydi.

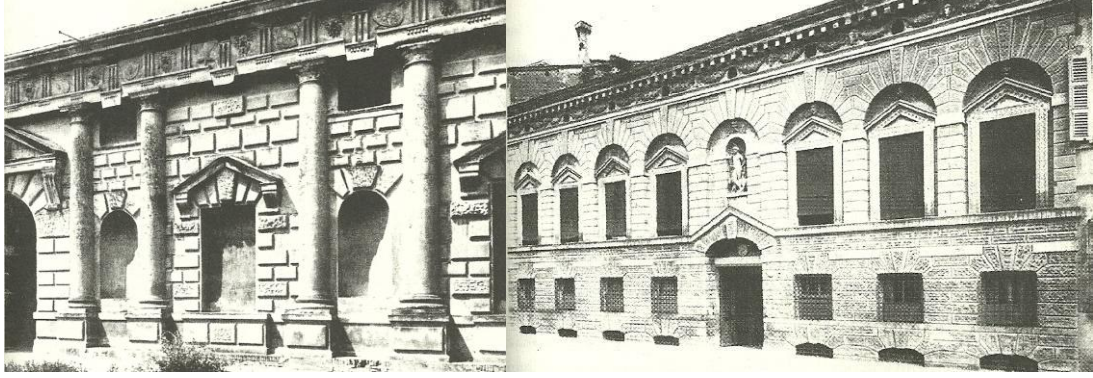

Şekil 4.35 Solda; Leonardo da Vinci, ideal Vitruvius insanı çizimi, 1485-1490. Leonardo bedenini üzerine işaretlediği bölme çizgileriyle, insan bedeninin formu içinde, ideal orantı ilişkilerinin yanısıra ideal formun özünü (daire ve karenin kusursuz geometrisini) göstermekteydi. Sağda; Antonio Averlino, Sforzinda isimli ideal kentin planı, 1461-1462

Rönesans mimarisi, Yüksek Rönesans denilen usluapta, klasik mimari formların uyarlanarak kullanılması ve form ve keskinlik bakımından, mutlak bir denge ve akılcı düzen hali olarak tanımlanabilecek ‘saflığa’ ulaşmayı başarmıştır. ‘Kusursuzluk hali’ne ulaşıldıktan sonra, kurulu normlardan sapmalar, kurallarla oynamalar başlamıştır. Zaten, sürekli yenilik peşinde koşan Rönesans mimarlarından aksi yönde bir davranış beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Sonuçta 1530’larda, tasarımda bilinçli bir oyunbazlığa ve incelikli bir gerilime dayanan ‘Manyerizm’ akımı ortaya çıkmıştır. (Şekil 4.36) 15. Yüzyıl boyunca özenle geliştirilen akılcı anlayış yerini sanatçının hayal gücüne dayalı, formel disiplini hiçe sayan anlayışa bırakmıştır. Örneğin, Michelangelo’nun mimari tasarımlarında ilk bakışta standart klasik mimarlık elemanları gibi görünen öğeler, aslında klasik tasarımın normlarına bir karşı çıkma aracı olarak kullanılmaktadır. (Roth, 2006)

Baskı makinelerinin kullanımının yaygınlaşması ve düzenlenen askeri seferler vasıtasıyla doğrudan temasın sağlanmış olmasıyla birlikte, 15. Yüzyıl’ın sonundan itibaren Rönesans idealleri İtalya dışına taşmıştır. Rönesans, Kuzey Avrupa’da olgunlaştıkça sadeleşmiş, klasik detayların orantılanması ve yerleştirilmesinde daha

özenli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bununla birlikte, ulusal formlardan bütünüyle vazgeçilmemiştir.

Şekil 4.36 Solda; Palazzo del Te. İç avluda bazı mimari öğeler abartılıdır, bazıları hiç yoktur. Sağda; Giulio Romano, mimarın kendi evi, Mantua, İtalya, 1544. Yapı, ilk başta tasarım kurallarına göre biçimlendirilmiş görünse de birçok atlamalar, değişiklikler ve icatlar vardır. (Roth, 2006)

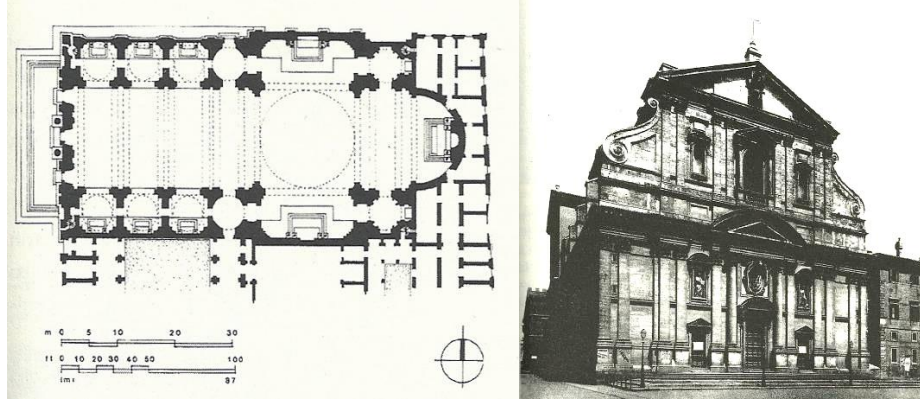
Barok ve Rokoko Mimarlığı

Klasik mimarlığı geliştirmeye devam eden 18. yüzyıl mimarları, zamanla Alberti ve Brunelleschi gibi mimarların anlayışından oldukça uzaklaşmışlar, sanatsal buluş yapma ayrıcalıklarını kullanıp, Rönesans olmayan her şey olan bir mimari yaratmışlardır. Rönesans mimarisinde görülen yalınlığın yerini karmaşıklık, açıklığın yerini belirsizlik, tekbiçimliliğin yerini çeşitlilik ve düzenliliğin yerini karşıtlık almıştır. Yüzeye vurgu yapan düzlemsel formların yerine, plastikiğe ve mekansal derinliğe vurgu yapan formlar kullanılmaya başlanmıştır. Mistik duygunun yansıtılması öne çıkmakta, ilgi coşkusal etki yaratmaya yönelmektedir. (Roth, 2006)

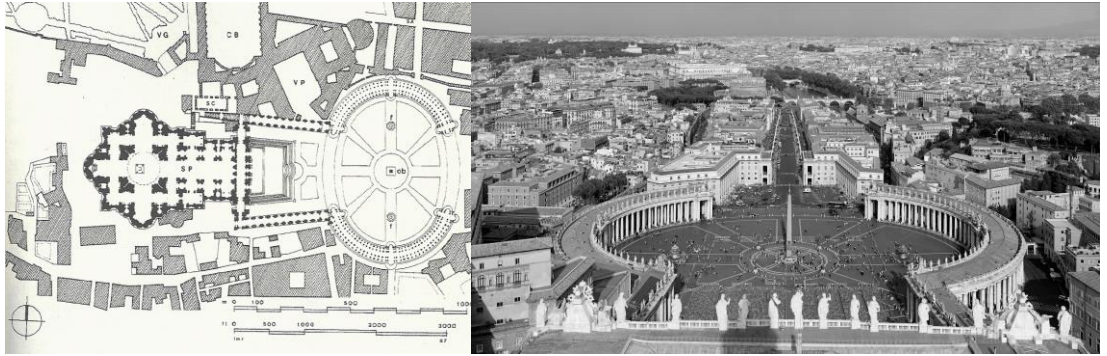
Bu dönemde ‘Reform’ hareketlerine karşı gecikmiş bir tepki olarak ortaya çıkan ‘Karşı Reform’ hareketi, ibadetin gerektirdiği mistik atmosferin yaratılması için mimarlığın, resmin ve heykelin kullanılmasını özendirmektedir. Barok mimarlığın izlerine ilk defa, Protestanlarla mücadele konusunda en ön saflarda yer alan Cizvit tarikatının ana kilise olarak kullanmak üzere yaptırdığı ‘Gesu Kilisesi’nin (Şekil 4.37) ön cephesinde rastlanmaktadır. Yüzeyleri yoğun şekilde süsleme, dinamik şekillerle donatma eğilimi, Mağribi mimarlık mirasına sahip İspanya’da doruğa ulaşmıştır.

Sanatların coşku uyandırma işlevine sahip olduğu anlayışı büyük oranda Bernini’nin yapıtlarından (Şekil 4.38) doğmuştur. Roth, (2006) Cornaro Şapelinde bulunan ‘Azize Teresa’nın Kendinden Geçiş’ tasviri (Şekil 4.39) için;

“Burada mimarlığın özerkliği ortadan kalkmış, seyircinin mistik deney tarafından kuşatılmasını sağlayan heykel ve resim çalışmaları için bir donatı olmuştur. Bağımsız bir rasyonel yapı çerçevesi olan mimarlık, propaganda olarak sanat biçimlerinin kaynaştırımına dönüşmüştür. Mimarlık, en iyi şekilde Almanca ‘Gesamtkunstwerk’ terimiyle ifade edilebilecek tüm olarak sanat yapısı içindeki oluşturma öğelerden birine dönüşmüştür.” yorumunda bulunmuştur.

Şekil 4.37 Gesu Kilisesi, Roma, İtalya, 1568-1577. Plan ve görünüş. (Roth, 2006)

Şekil 4.38 Gianlorenzo Bernini, Saint Peter Piazzası, Roma, 1656-1667. Solda; Plan (Roth, 2006) Sağda; Kuşbakışı görünüş (www.wikipedia.org)

Şekil 4.39 Bernini, Azize Teresa'nın Kendinden Geçişini, Cornaro Şapeli, Roma, 1647-1652. (<http://inillotempore.com>), (www.wikipedia.org), (www.bbc.co.uk)

Barok yapıların ölçeklerinde önceki yapılara göre büyük bir sıçrama gözlenmektedir. Barok yapılar bu yönleriyle, tek bir bakışta kavranamayacak kadar geniş ve karmaşıktırlar. Barok mimarlığında ve sanatta üç boyutlu gerçeklikle mistik yanılsama arasındaki sınır belirsizleşmekte, mistik deneyim aklı yenmektedir.

17. yüzyıldan itibaren, papalığın seküler gücü azalmaya, Avrupa ulus devletlerinin kralları da güç kazanmaya başlamıştır. Krallar kısa sürede, saraylar, av köşkleri, devasa bahçeler gibi büyük projeleri hayata geçirebilecek duruma gelmişlerdir. Örneğin, Paris'teki Versailles Sarayı bu dönemlerde inşa edilmiştir. 1720'lerden itibaren ağır oymalı klasik düzenlerden ve silmelerden, daha hafif ve eğri çizgili bir süsleme anlayışına geçilmeye başlanmıştır. Bu mimari tepki 18. yüzyılın ortalarında (Şekil 4.40) bütün Avrupa'ya yayılmış ve sonradan 'Rokoko' ismini almıştır. (Şekil 4.41)

"Mekanı biçimlendirmenin, ışığı kullanmanın, parlak renkleri ve duyumsal detayları vurgulamanın etkilerinin olanaklarını araştıran Barok ve sonraki Rokoko mimarları, zamanla mekanın şekillendirilmesini asal ilgi alanı olarak belirleyen ve mimarlığın temel strüktürünü ifade etmeyi neredeyse tamamen bir kenara bırakan bir mimari yarattılar. ...artık mimarlık strüktürel doğruluğa çok az yer veren görsel bir etkiden başka birşey değildi." (Roth, 2006)

Şekil 4.40 18. yüzyılda Avrupa. (Roth, 2006)

Şekil 4.41 Solda; Vierzhnheiligen, Franconia, Almanya, 1742-1752. Nefin görünüşü. Sağda; Salon de Princesse, Hotel de Soubise, Paris, 1732-1745. Paris hotellerinin salonlarında, bu odada örneklendiği gibi, iç dekorasyonda yeni, parlak ve havalı bir stil olan ‘rokoko’ gelişti. (Roth, 2006)

Genel olarak baktığımızda, tarımsal uygarlık dönemi şehirleri kentsel organizasyon açısından öncelikle korunma ve alışveriş, daha sonra da belli ölçüde kültür merkezleridirler. Korunma ve alışveriş faktörlerinden birisi her zaman daha ağır basmaktadır. Özellikle yaşam ihtiyaçlarının ya da ticari ilişkilerin kısıtlı olduğu yer ve dönemlerde, kent herşeyden önce toplu bir koruma nüvesidir. Batı uygarlığında bile, tarımsal uygarlığın son yüzyılına kadar şehirler, karmaşık ve kalabalık birer ‘müstahkem mevki’ olmaktan öteye gidemezler. Kent mimarisi de fiziksel planlama düzeyinde bu gerçek doğrultusunda bir karaktere sahiptir. (Özer, 2000)

4.1.3 Endüstri Uygarlığı Dönemi

4.1.3.1 *Endüstri Devrimi ve Sonrasında Mimarlık*

Rönesans’la birlikte formel mantığın ilkelerinden ve dinsel inançların kısıtlamalarından kurtulan akılcı düşünce, bilimsel araştırma metotlarının ve deneysel bilimin gelişimini, felsefe ve sanattaki değişim ve ilerlemeyi gerçekleştirmiştir. Teknolojinin gelişmesi, üretim alanında yeni buluşların yapılması, enerji kullanımındaki yenilikler, buhar gücüyle çalışan makinelerin üretilmesiyle 18. yüzyıl’da başlayan endüstrileşme, üretimde sosyal, ekonomik, teknolojik yönden hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm süreci başlatmıştır. İngiltere’de ortaya çıkan, daha sonra bütün Avrupa ve Amerika’ya yayılan ve “Endüstri Devrimi” olarak adlandırılan bu dönüşüm süreci bütün insanlığı etkileyen ve etkileri günümüze kadar ulaşan bir dönemin başlangıcı olmuştur. (Yurttaş, 2009)

Endüstri çağı mimarisi, ‘Modern Mimari’ olarak da adlandırılmaktadır. ‘Modern’ kelimesi sözlükte; ‘içinde yaşanan zamana ya da yakın geçmişe ait’ şeklinde ifade edilmektedir. ‘Post-modernizm’ çıkana kadar ‘modernizm’ tüm çağdaş mimariyi tanımlamıştır. Belirli bir insani faaliyeti barındırmak üzere planlanan ya da inşa edilen yapıtın, fonksiyonel, teknolojik ve estetik bakımlardan herhangi bir taviz, yabancılaşma ya da yozlaşmaya imkan tanımadan, doğrudan doğruya o faaliyeti belirleyen ana verilerden hareket etmiş olması, o yapıtın bir ‘modern mimari’ ürünü olduğunu göstermektedir. (Özer, 2000)

Scully’ye göre; “Modern mimarlık Batı Uygarlığı’nın bir ürünüdür. Modern çağı oluşturan demokratik ve endüstriyel devrimlerle, geç onsekizinci yüzyıl boyunca şekillenmeye başlamıştır. Tüm mimarlıklar gibi o da insan yaşamı için özel bir çevre yaratmaya ve insanın düşüncelerini ve eylemlerini insanların öyle olduğuna inanmak istedikleri şekilde imgelemeye çalışmıştır. Bu iki temel uğraşta modern insan, Roma’nın dağılmasından beri Batı’da benzeri görülmeyen ruhsal güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Çevresindeki Hristiyan, endüstri öncesi, demokrasi öncesi yaşam tarzının adım adım çözülmesiyle kendini daha önce hiçbir insanın işgal etmediği bir yerde dururken bulmuştur. “ (Roth, 2006)

Buhar enerjisinin demiryolu ve denizyolu ulaşımı için kullanılmaya başlanmasıyla kolaylaşan hammadde ve işgücü temini, ticaretin gelişmesini, sermaye birikimini, yeni bir sınıfın ortaya çıkışını ve yeni sosyo-ekonomik örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Makineleşme çağı olarak adlandırılan 19. yüzyıl’ın ortalarına kadar süren ‘Endüstri Devrimi’nin birinci aşamasında, üretim evlerden fabrikalara yani küçük ölçekten büyük ölçeklere geçmiş, bunun sonucunda kırdan kente göç hızlanmış, konut talebi ve arsa spekülasyonu artmıştır. Konut gereksiniminin artmasıyla hızlı bir yapılaşma süreci başlamış, sanayi ve ticaretin ihtiyaç duyduğu yeni yapı ve alanlar kentsel gelişimi ve değişimi hızlandırmıştır. (Yurttaş, 2009)

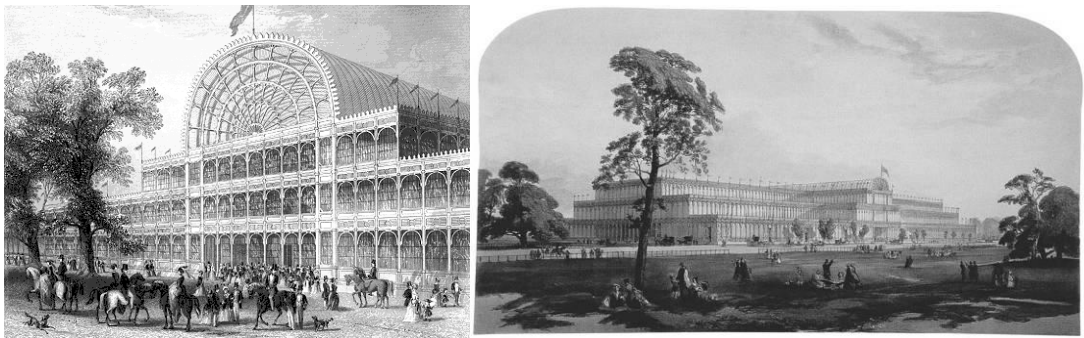
Bu arada, çimento endüstrisinde ve beton teknolojisinde büyük gelişmeler sağlanmış, yüksek fırınlarda çelik üretimine geçilmiştir. Makinelerle üretilen yapı gereçleri artan ulaşım olanakları sayesinde her yere taşınabilmektedir. Üretilen yeni inşaat malzemeleri, ilk olarak eski biçimsel kalıplar içinde, köprüler, su kemerleri, su kuleleri gibi yapılarda tatbik edilmiştir. (Şekil 4.42) İlk sanayi yapılarında yeni malzemelerin sahip oldukları özellikler doğrultusunda yeni bir strüktür oluşturulamamıştır. Yeni malzemelerin hafiflik, geniş açıklıkları geçebilme, ince

kesitler ve kısa yapım süreleri gibi özelliklerinden yararlanılmış, ancak eski strüktür sistemlerine bağlı kalınmıştır. (Yurttaş, 2009)

Şekil 4.42 T., F., Pritchard, Coalbrookdale Köprüsü, İngiltere, 1779. (www.greatbuildings.com)

19. yüzyıl, daha önce hiç varolmamış yapı ihtiyaçlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Dönemin mimarları, bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli strüktürleri tasarlama konusunda bir bocalama dönemine girmişlerdir. Aslen bahçıvan ve bitki uzmanı olan Joseph Paxton'un, 1851 yılında düzenlenen Londra Sergisi için projelendirdiği 'Crystal Palace' (Şekil 4.43) bu bağlamda ufuk açıcı bir yapı olmuştur. Yapı, standart elemanlar kullanılarak dökme demir iskelet olarak yapılmış ve araları cam kullanılarak kapatılmıştır. Bu anlamda ilk önemli prefabrikasyon örneğidir. 16 hafta gibi, o dönem için oldukça kısa sayılacak bir sürede tamamlanmıştır. Yapı, demir (daha sonraları çelik) malzemenin sınırlarının kavranması ve ileride inşa edilecek fabrikalar, kamu yapıları gibi geniş açıklık isteyen yapılara örnek oluşturması bakımından 'Modern Mimari'nin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Şekil 4.43 Sir Joseph Paxton, Crystal Palace, Londra, 1851. (www.wikipedia.com)

Bu dönemde aynı zamanda, Almanya ve Fransa'da bina yapımında, 'betonarme' denen donatılı beton kullanılmaya başlanmıştır. Alman mimarlar binaların içinde elektrik kullanırken, ABD'de yeni geliştirilen çelik yapı tekniğiyle dünyanın ilk gökdelenleri inşa edilmektedir. Bununla birlikte, yeni oluşan ve zenginleşen ticaret

ve sermaye sınıfı ise, resmi yapılarda olduğu gibi, eski Yunan ve Roma'dan esinlenen yapıları tercih etmektedir. Bu durumu, giderek mekanikleşen yapılara karşı gelişen bir tepki olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Kentsel Gelişim

18. yüzyıl'da ilk olarak İngiltere'de görülen nüfus hareketleri, daha sonra bütün Avrupa'ya yayılmış ve 19. yüzyıl'da da artarak sürmüştür. 1800'de bir milyon altında bir nüfusa sahip olan Londra, 1900'e gelindiğinde 4.3 milyonluk bir nüfusa ulaşmıştır. Aynı dönemde pek çok kent için benzer bir durum söz konusudur. 1800 ve 1900 yıllarındaki nüfusları karşılaştırıldığında; Paris yarım milyondan 2.5 milyona, Manchester, Birmingham, Liverpool, Glasgow gibi sanayi kentleri 70-80 binden 750.000'e, New York 63.000'den 2.8 milyona yükselmiştir. En çarpıcı örnek ise, 1833 yılında kurulduğunda yalnızca 30 kişinin yaşadığı Chicago'dur. 1900 yılına gelindiğinde bir milyonu aşan nüfusuyla Chicago, dünyanın altıncı büyük kenti konumuna gelmiştir.

Sanayileşmeye koşut olarak ortaya çıkan bu kentlerde oldukça acımasız bir gelişim yaşanmaktaydı. Charles Dickens 'Zor Zamanlar' romanında ondokuzuncu yüzyıl ortasının sanayi kentlerinden Coketown'ı şöyle betimlemekteydi;

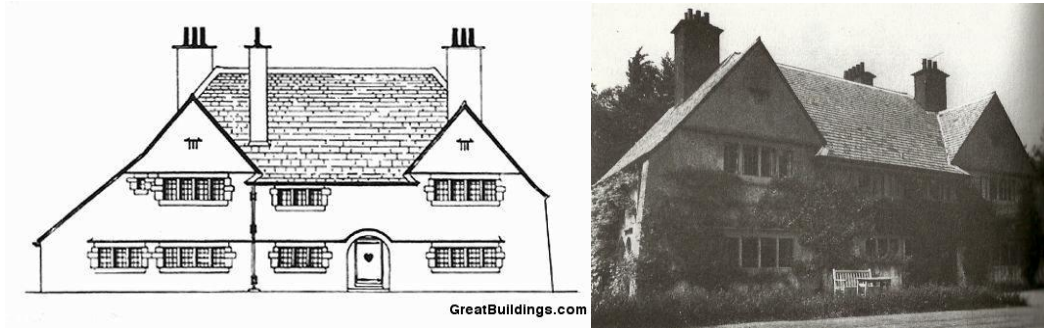
"Fabrikaların ve yüksek bacaların kentiydi, bu bacalardan hiç durmadan yılan gibi kıvrıla kıvrıla dumanlar yükseliyor, birbirine dolanıyor ve hiç gözükmüyorlardı. Kapkara bir kanalı, kötü kokan, mor renkte akan bir nehri, gün boyu pencerelerinden bir yığın gürültünün yayıldığı fabrika binaları, deli bir filin başını sallaması gibi sürekli inip kalkan buhar pistonları vardı. ... Coketown'da işe yaramayan hiçbir şey göremezdiniz." (Roth, 2006)

4.1.3.2 Modernizm ve Sonrasında Mimarlık

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, Hegel ve Jakop Burckhardt gibi felsefeciler ve sanat tarihçileri her tarihsel dönemin kendi emsalsiz '*zeitgeist*'ı, çağın ruhu tarafından şekillendirildiği fikrini geliştirmişlerdir. Sanat tarihçisi Heinrich Wölfflin ise, bu fikri mimarlık alanına taşıyarak, 1888'deki yazısında, "mimarlık çağın yaşama ilişkin tutumunu ifade eder" saptamasını yapmıştır. Artık, zamanlarının karakterini ifade etme sırası mimarlara gelmiştir. Yirminci yüzyıl mimarisi kendi eşsizliğini ifade etmek, elektrikli aydınlatma, radyo iletişimi, otomobil ve uçakları kutlamak

zorundadır. “Doğan yüzyıl makine, hız ve hareket yüzyılı olacaktı ve yeni çağın mimarisi kesinlikle bu mekanikleşmeyi açığa vuracaktı.” (Roth, 2006)

İngiliz mimar Charles Francis Annesley Voysey’in (1857-1941) yöresel gelenekçilik anlayışıyla tasarladığı evlerinin (Şekil 4.44) işlevsel kullanıma dayanan ve sert, açık duvar yüzeyleriyle vurgulanan biçimsel açıklığı, 1920’lerde, Alman mimar ve teorisyenlerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Daha sonraları, Nikalaus Pevsner tarafından Uluslararası Modernizmin atası olarak gösterildiğinde, hiçbir zaman yeni bir mimari yaratmaya çalışmadığını ifade ederek buna şiddetle karşı çıksa da, Voysey Kıta Avrupasını etkilemiştir. İngiliz ‘Sanatlar ve Zanaatlar’ (arts & crafts) mimarisinin idealleri, özellikle de tasarım ve zanaatkarlıkta yetkinlik ilkesi, 1900’lerin başında Almanya ve Avusturya’ya taşınmıştır. (Roth, 2006)

Şekil 4.44 C. F. A. Voysey, Orchard, Londra yakınları, 1899-1900. (www.greatbuildings.com), (Roth, 2006)

Daha sonra 1907 yılında Almanya’da ‘*Deutscher Werkbund*’ adıyla, fabrikatör, mimar ve tasarımcıları buluşturan bir kurum hayata geçirilmiş, bu sayede sanayicilerle mimarların işbirliği yapmaları amaçlanmıştır. Alman sanayi liderleri, yükselen Alman İmparatorluğunda sanayiciliğin hedeflerini ifade edecek yeni bir mimari yaratımı desteklemişlerdir. Bunun ilk örneği, AEG firmasıdır. Firma, yaptıracığı sanayi yapılarının, ürünlerinin, ambalaj biçimlerinin hatta kullanacağı kırtasiye gereçlerinin biçimlendirilme sorumluluğunu mimar Peter Behrens’e vermiştir. Bu olay, sanayi yapılarının gelişimleri açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Behrens’in AEG için tasarladığı Türbin fabrikası, (Şekil 4.45) Almanya’da inşa edilen ilk çelik ve cam yapısıdır. (Yurttaş, 2009)

Şekil 4.45 Peter Behrens, AEG Türbin Fabrikası, Berlin, 1908. (Yurttaş, 2009)

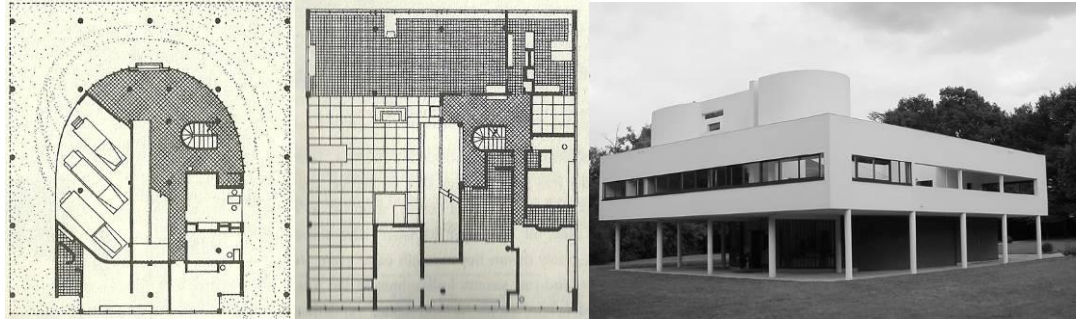
Behrens'in AEG yapılarında örneklenen mimari anlayış genç mimarları Berlin'deki bürosuna çekmiştir. Bu mimarlardan biri de Walter Gropius'tur. Gropius, bir süre Behrens'in baş asistanı olarak görev yaptıktan sonra Adolf Meyer ile birlikte kendi bürosunu kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle meslek yaşamına bir süre ara veren Gropius, savaştan sonra pek çok sanatçı gibi, eski toplumsal düzeni endüstriyel tasarım ve konut yapımı konusunda modern ihtiyaçlara duyarlı ve toplumsal olarak daha ilerici bir düzenle değiştirmek isteyen devrimci gruplara katılmıştır. 1919'da, Sachsen-Weimar Grandükü tarafından kurulan Weimar Sanat ve Zanaat Okulu'nun yönetimine davet edilen Gropius, bu okulu Weimar Güzel Sanatlar Akademisi'yle birleştirerek 'Bauhaus' adını verdiği bir tasarım enstitüsü kurmuş ve öğretim programını yeniden düzenlemiştir. Bauhaus 1926'da Dessau'daki yeni binasına (Şekil 4.46) taşınırken, Gropius değiştirilen öğretim programının esaslarını şöyle açıklamaktaydı;

Şekil 4.46 Walter Gropius ve Adolf Meyer, Bauhaus, Dessau, Almanya, 1925-1926 (www.esfcastro.pt:8079/users/franciscosilva/Bauhaus.jpg), (<http://livemodern.com>)

“Artık geçmişin giysilerini değil modern giysileri giyen modern insan, modern gündelik kullanım araçlarıyla donatılmış, kendisine ve zamanına uygun modern bir eve de ihtiyaç duyuyor... Bir nesnenin doğası ne yaptığıyla belirlenir. Bir kabin, bir sandalyenin ya da bir evin uygun olarak iş görebilmesi için önce onun doğası incelenmelidir, çünkü nesne amacına kusursuzca hizmet etmelidir; başka bir deyişle, işlevini pratik olarak yerine getirmeli, ucuz olmalı, dayanıklı olmalı ve ‘güzel’ olmalıdır.” Başka bir bölümde ise, “Bauhaus makinenin modern tasarım aracımız olduğuna inanıyor ve buna uygun çalışmalar yapmaya çalışıyor” diyordu. Böylece üretilcek mimarinin açık ve organik olacağına inanıyordu; “onun iç mantığı parlak ve çıplak olacak, sahte görünüm ve düzenbazlıklarla kösteklenmeyecektir.” (Roth, 2006)

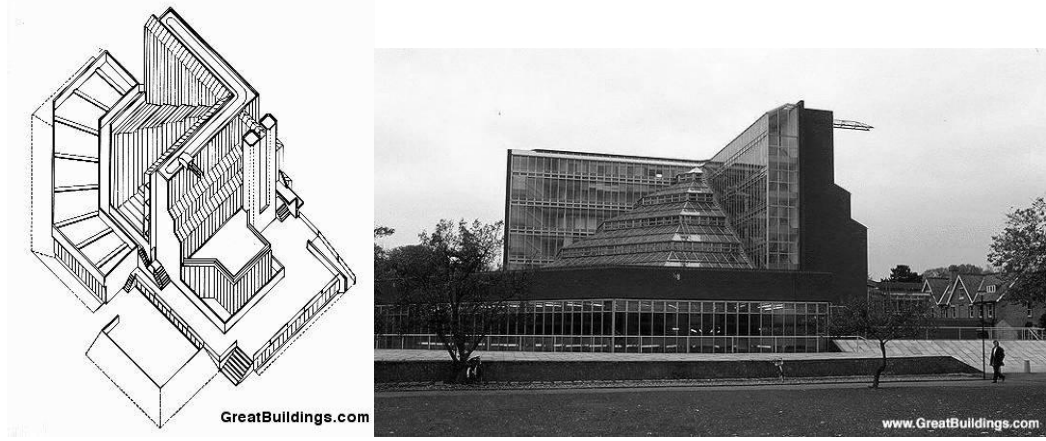
Gropius’un iki kaygısı -endüstrileşmiş bir mimari geliştirilmesi ve konut ihtiyaçlarına toplumsal duyarlılık- Behrens’in bürosundaki çalışma arkadaşları, Mies van der Rohe ve Le Corbusier tarafından da paylaşılmıştır. Mies van der Rohe, katıksız bir ustalığın ürünü olan yapılarla endüstriyel imgenin kusursuzlaştırılması üzerine yoğunlaşırken, Le Corbusier ise konut yapımına (Şekil 4.47) özel bir ilgi göstermiştir.

Şekil 4.47 Le Corbusier, Villa Savoye, Paris yakınları, 1928-1931. Solda; Giriş katı planı (Roth, 2006) Ortada; ana yaşama düzeyi planı (Roth, 2006) Sağda; Genel görünüş (www.wikipedia.com)

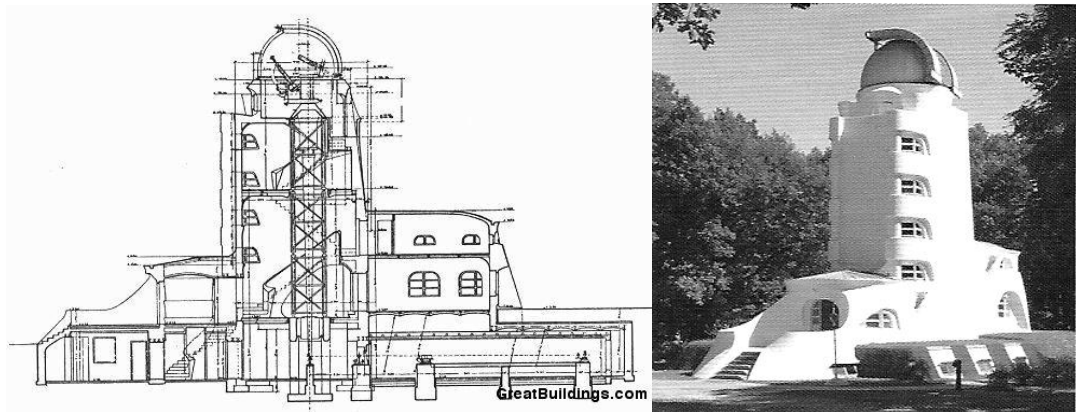
Endüstri çağı mimarlığının strüktürel açıdan en ilginç yönü, teknolojik imkanların sağladığı, neredeyse sınırsız denebilecek özgürlüktür. Bu özgürlüğün bir sonucu olarak, ‘Modern Mimari’de her türlü tasarlama ve olanağının aynı zamanda temsil edildiği görülmüştür. Loos, Gropius, Le Corbusier ve Mies van der Rohe’nin temsil ettiği ‘Rasyonalist Fonksiyonculuk’ anlayışı, yerini 1950’lerde tümel mekan (total space) mimarisine bırakacaktır. (Özer, 2000)

‘Brütalizm’, 1950’lerin ortalarında gelişen ve herhangi bir yapıda o yapıyı oluşturan çeşitli işlevlerin kendilerini dışa vurma (Şekil 4.48) zorunluluğunu şart koşan bir akımdır. Malzeme kullanımında da aynı tavrı savunan ‘Brütalizm’, tasarımda ‘kimliği bileşenleriyle belirtme’ anlayışıyla hareket ederek, mimarın sorumluluklarına yeni bir boyut getirmiştir. (Özer, 2000)

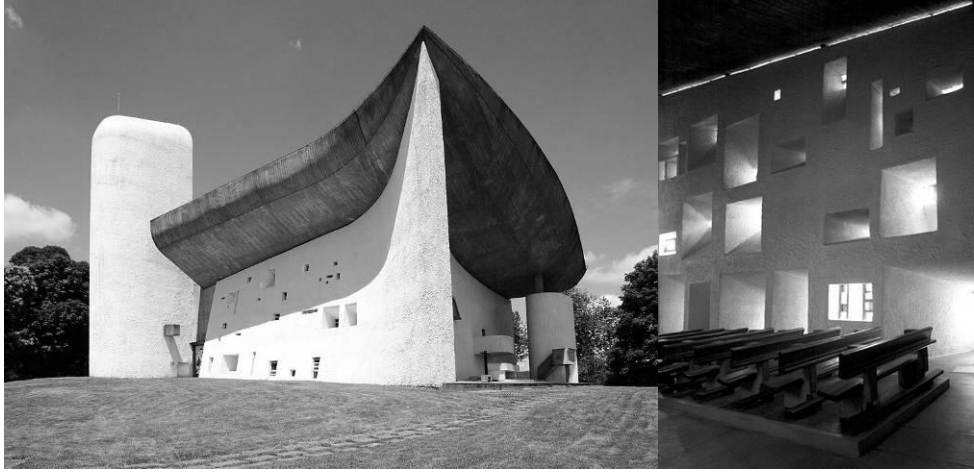

Şekil 4.48 James Stirling, Cambridge Üniversitesi Tarih Fakültesi Binası, 1964-1967 (www.greatbuildings.com)

Dik açıları ya da belirli bir açısal düzeni ön koşul olarak kabul etmeyen iki önemli eğilimden biri ‘ekspresyonizm’ bir başka deyişle ‘ifadecilik’tir. Alman mimar E. Mendelsohn’un 1915-1919 yılları arasında Potsdam’da inşa ettiği ünlü rasathane, Einstein Kulesi (Şekil 4.49) bu yaklaşıma ait önemli bir örnektir. Mimarlık tarihinde, işlevi somut bir biçime kavuşturma konusunda mimara kişisel özgürlük tanıyan ekspresyonist davranışın, dün olduğu gibi bugün ve yarın da var olacağı bir gerçektir. Özellikle Le Corbusier’nin Ronchamp Şapeli’nde (Şekil 4.50) de görülen ifadeci atılımla ‘Modern Mimari’nin rotası ilk önemli değişikliğine uğramıştır. (Özer, 2000)

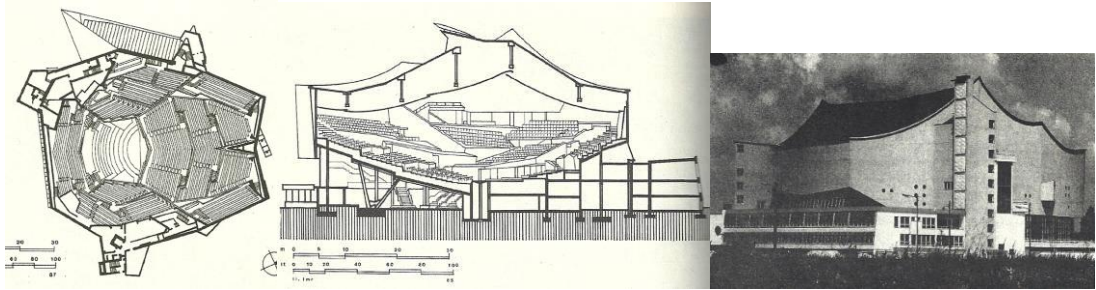

Şekil 4.49 E. Mendelsohn, Einstein Kulesi, Potsdam, Almanya, 1917-1921. (www.greatbuildings.com), (Yurttaş, 2009)

Şekil 4.50 Le Corbusier, Notre-Dame-du-Haut, Ronchamp, Fransa, 1950-1955. (www.wikipedia.com), (<http://figure-ground.com>)

Diğer önemli akım ise, Alman mimarlar Haering ve Scharoun'un geliştirdiği '*Organımsı Mimari*'dir. (Organhafte Architektur) Temel ilkeler bakımından brütalizm ile paralellik kurmak mümkündür. Burada da içerideki eyleme cevap veren bir biçim yaratmak söz konusudur ancak, '*Organımsı Mimari*'de serbest hareket etme imkanı vardır. Dik ya da herhangi bir açı reddedilmemekle beraber, eylemi en iyi ifade edebilecek biçimi ararken mimar özgürdür. (Özer, 2000)

Şekil 4.51 Hans Scharoun, Berlin Filarmoni, 1957-1965. Binanın olağandışı planı ve profili, müziği dinleyicilerin ortasına yerleştirme isteğiyle şekillenmiştir. (Roth, 2006)

1960'lardan itibaren etkilerini arttırmaya başlayan bir takım kişi ve akımlar, '*Modern Mimari*'nin Mies'den Scharoun'a kadar tümüne karşı çıkmış, yazı, proje ve yapılarıyla yeni çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Biçime önem verilmesine, plastik sanatların cephelerde kullanılmasına, tarih, geçmiş ve çevreyle ilişkilerin yeniden kurulmasına çalışan birtakım olumlu çabaların yanında, bazı örneklerde geçmişçilik, tarihçilik, bölgeselcilik, otantik yaratmayı zedeleyebilecek boyutlara vardırılmış, gelişigüzel biçimcilik son derece tehlikeli biçimde karşımıza çıkmıştır. '*Post-Modernizm*' olumlu ve olumsuz olarak, '*Modern Mimari*'nin karşısında gelişen

ya da ondan farklı olan davranışların tümünü içine alan bir terim olarak kullanılır hale gelmiştir. (Özer, 2000)

4.2 KENT PLANLAMA DÜŞÜNCESİNİN EVRİMİ

Kavramsal açıdan planlama düşüncesi, çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Camhis'e göre planlama düşüncesi, toplumun davranış ilkelerinde bir belirsizlik ortaya çıktığında oluşmaya başlamıştır. Daha öncesindeyse, gelenekler ya da koşulların şekillendirdiği kurallar belirleyici olmuştur. Planlama kavramı için birbirinden farklı tanımlar yapılsa da; 'amaç', 'eylem', 'hedef', 'karar', 'düşünce' gibi sözcükler bütün tanımlar için anahtar konumundadır. Örneğin; (Erbil, 1994)

- Hall'a göre planlama, belirli bir amaca kasıtlı olarak ulaşmak için yapılır ve eylemleri belirli bir dizge içinde bir araya getirmek suretiyle ilerler,
- Churchmann'a göre planlama, izlenebilecek ve istenilen hedeflere ulaştıran bir eylem ufkunun açılmasıdır,
- Friend ve Jessop'a göre planlama, geleceği tahmin etmek, aynı zamanda önceden görülmeyene de uyarlamak için belirli bir kapasite gerektiren bir stratejik seçimler sürecidir.

Planlamanın en önemli fonksiyonlarından biri kıt kaynakların, (zaman, toprak enerji, vs.) amaca en uygun biçimde kullanımını sağlamasıdır. Oldukça yaygın bir yaklaşıma göre, planlamanın ortaya çıkış nedeni 'Gereksinme ve Sorun' ikilemidir. Thomas Adams'a göre kent planlama; "toplumsal ve iktisadi gereksinimleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine bir yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim, sanat ve bir uğraş alanıdır." J.T. Howard ise, bu yaklaşımın bir adım ötesine geçerek kentsel planlamayı; "kentsel alanların değişmesine bir yön verilmesi" olarak tanımlamıştır. Bu niteliği ile kent planlaması eylemi, fiziki düzenlemelerin ötesinde kimi toplumsal ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesine yöneliktir. (Erbil, 1994)

4.2.1 Farklı İdeolojik Sistemlerde Kent Planlaması

4.2.1.1 *Kapitalist Yaklaşım*

Kapitalizmin birey özgürlüğünü temel alan düşüncesi doğrultusunda, kentlerde özel girişimci kamudan daha etkin bir rol oynamaktadır. Toplumdaki sınıf yapısı,

kentlerde de yoksul, orta ve zengin bölgelerin oluşmasına yol açmış, özellikle toprak ve konut sahipliğinin bireylerde olması, kentlerin imar ve planlamasında yüksek gelir grubunun söz sahibi olmasını beraberinde getirmiştir.

Gelişmiş ülkelerde kamu, olası sosyal patlamaların önüne geçebilmek için, yoksul sınıfların kentsel sorunlarının çözümü noktasında devreye girmektedir. Devlet, kentler ve bölgeler arası eşitsizlik durumlarında ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale ederek gelir dağılımını düzeltmeye çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için bölgesel ve ulusal ölçekte planlama yapmaktadır. Ancak, gelişmekte olan kapitalist ülkelerde ise, eşitsiz gelişme ve bölüşüm problemlerinden dolayı kentler, birey özgürlüğü ve serbest piyasa düşüncesinin de yozlaşmasıyla, plan öngörülerinden büyük ödünler vermekte, üretim araçlarına sahip olan örgütlü çıkar gruplarının baskıları sonucunda, mekanda toplumsal adaleti sağlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Bu ülkelerde gelişmenin plan dahilinde ele alınmamasından dolayı belirli merkezlerde görülen aşırı kentleşme de, bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.1.2 Sosyalist Yaklaşım

Sosyalizmde sınıf ayrımı öngörülmediğinden, kaynakların ve araçların tüm kesimlere eşit olarak dağıtılacağı kabul edilmektedir. Bu sebeple merkezi karar organı tek yetkilidir. Kent ölçeğinden daha önce ulusal ve bölgesel gelişmeyle ilgili makro ölçekli kararlar alınmaktadır. Böylece, eşitsiz yığılmaların önüne geçmek amaçlanmaktadır.

Semtler arasında belirgin farkların bulunmaması, kentsel hizmetlerin belirli bir düzeyde karşılanmış olması, sosyalist kentin temel ilkeleridir. Keleş'e göre, kent ve kırsal arasındaki karşıtlıkların önüne geçilmesi, hızlı sanayileşme sayesinde köylerin toplumsal ve ekonomik olarak yeni bir düzene kavuşturulması, sanayinin hammadde kaynaklarına yakın bölgelere kurulması, sanayi ve tarım kesiminin dengeli ve birbirini tamamlayan biçimde gelişmesine önem verilmesi gibi bölgesel ölçekte kararlar sosyalist yaklaşıma özgüdür. (Erbil, 19994)

4.2.2 Kent Planlama Kuramının Gelişimi

Modern kent planlama pratiğinin temelleri 'Endüstri Devrimi'yle atıldığından, başlangıç olarak 19. yüzyıl ortalarını almak makul olacaktır. Kapitalist gelişme

sonucu doğan ‘sanayi kenti’ni yadsıma ve onun sorunlarına çözüm arama düşüncesi, modern kent planlamasının temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple Sosyalizm ile eşzamanlı ve içiçedir. Ancak, 1848 devrimiyle birlikte bu eşzamanlılık ortadan kalkmıştır. Bunun iki sebebi vardır; devrimin bir sonuca ulaşamaması nedeniyle Sosyalist hareketin ütöplast öğelerini ayıklaması ve kent sorunlarının çözölmösinin kapitalizmin sürdürölebilmesi için gerekli olduğunu anlayan burjuvazinin 1850’lerden sonra kendi planlama yaklaşımlarını geliştirmeleri... (Erbil, 1994)

4.2.2.1 Endüstri Devrimi ve Kentin Doğuşu

Ütöplast Yaklaşım

Fourrier, Owen ve Cabet gibi ütöplastların ütöplastlarının en önemli özellikleri, sanayi kentine tepki olarak çıkmalarına rağmen, sanayileşmeyi yadsımamaları, bu önemli olanağı benimseyerek, bu koşullarda daha mutlu bir yaşantının nasıl kurulacağını aramalarıdır.

Fransız kuramcı Cabet’in ideal kenti İcarie, üretim ve dağıtımın ancak büyük devlet işletmeleri aracılığı ile yapılabildiğı, iklimsel şartlara karşı gerekli önlemlerin alındığı, hastane, mezarlık, fabrikalar ve ahırların kent dışına taşındığı, yeteri kadar yeşil ile donatılmış ve herbiri birbirinin eşi evlere sahip bir kenttir. Bumin’e göre; (Erbil, 1994)

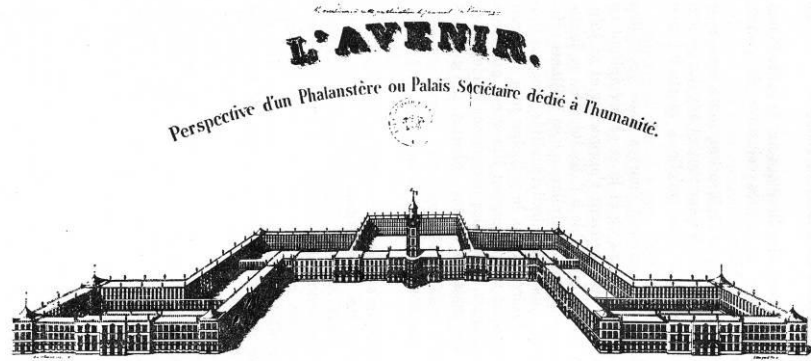
“Cabet’nin insanlar arasında maksimum bir eşitlik ve minimum bir özgürlüğün gerçekleştiğı ülkesinde mülkiyet ve para ortadan kaldırılmış, herşey devletin yıllık üretim planlarına göre hesaplanmış hatta herkes için zorunlu olan aynı tip elbise, beden ölçülerindeki farklılaşmayı da ortadan kaldırmak amacıyla elastik bir kumaştan üretilmiştir.”

Cabet’in kentliyi son derece homojen bir yapı olarak değerlendirmesi, kent tasarımının ömrünün kısa olmasının en önemli sebeplerindendir.

İngiliz kuramcısı Owen ise kişilerin davranışlarının çevre koşulları tarafından belirlendiğine inanmaktaydı. Daha iyi ödeme, daha kısa çalışma ve daha iyi evler iyi insanlar ortaya çıkaracaktı. Owen’a göre, “makinaların kullanılması ortaya çıkardığı büyük zenginlikle, nihayet bütün insanların isteklerinin karşılanabileceğı bir yeni dönemi başlatmaktadır.” Owen’ın tasarladığı ideal kent New Lanark, ticarethanelerin serbestçe açılabilđi, sakıncalı bulunduğı için sokaklara ve avlulara yer verilmeyen,

insanların tam bir birlik ve dayanışma içinde yaşaması amaçlanan bir kentti. Bumin'e göre, "Owen, insanların, komünitelerden oluşan bu yeni toplumda kentin doğurduğu sakıncalardan uzak, fakat kentin sağladığı yararlarından da vazgeçmeden mutlak bir mutluluk ve barış içinde yaşayacağına inanıyordu." (Erbil, 1994)

Fourrier ise, 'kardeşlik'ten değil farklılıktan yanadır. Cabet ve Owen'ın aksine, insanın toplumsal çevreye uymak zorunda olmadığını, tam tersine insanların tutkularının toplumun değiştirilmesinde etken olacağını savunmaktadır. Fourrier'in ideal kenti Phalanstere 1500-1600 kişiden oluşan bir ortaklıktır. Ortak mülk ve kardan pay alma sistemi vardır. Tüm yerleşim, 'Ortak Saray' (Şekil 4.52) olarak adlandırılan iki kollu, üç katlı tek bir yapı içinde gerçekleşmektedir. Ortaklar yatma dışındaki tüm faaliyetlerini ortaklaşa gerçekleştirmekte, ortak mutfakta pişeni birlikte yemektirler. Fourrier tek bir yapı içinde yerleşmeyi ekonomik bulmaktaydı ancak, 'Anarşistler' bu tür modelleri 'kışla'ya benzetmekte ve sınırlı nüfus için gerçekleştirilen bu birimlerin hiçbir zaman gerçek bir kent olamayacağını ileri sürmekteydiler.

Şekil 4.52 C. Fourrier, Ortak Saray, Phalanstere, erken 19. yüzyıl. (www.wikipedia.org)

1848 yılında kent planlama geleneği ile Sosyalizm'in kopuşu, Marx ve Engels'in 'Bilimsel Sosyalizm' savıyla 'ütopist' geleneğe karşı çıkışları ile gerçekleşmiştir. Endüstri kentinin, barındırdığı tüm olumsuzluklara rağmen, çeşitliliğe ve toplumsal hareketliliğe açık yapısı, sınıfların karşılıklı mücadelesine sahne olmaktadır. Yükselen burjuvazi sınıfı, köklü bir imar programından iki yönlü bir beklenti içine girmektedir; yeni bir kentsel yaşantı tarzının oluşturulması ve yeni iş ve spekülasyon imkanlarının ortaya çıkması.

İmarcî Yaklaşım

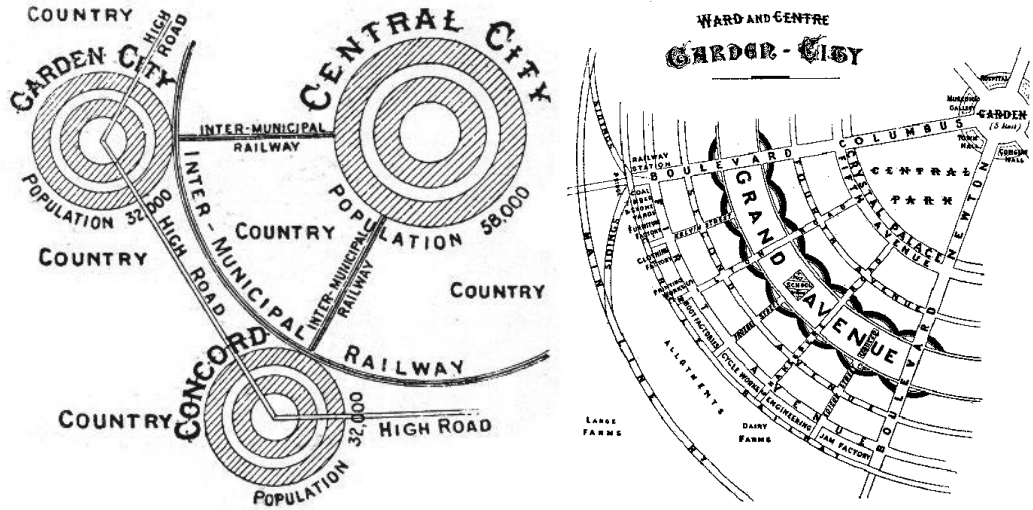
Planlamanın ana amacı insanları sağlıklı, rahat ve güzel çevrelerden oluşan bir kentte yaşatmaktır. Temel amaçlara ulaşmada ekonominin ağırlığı önemsiz düzeydedir. Keleş'e göre; "Kentlerin gelecekte almaları istenen fiziksel biçimi tasarlamak ve bu ereğe ulaşmak için gerekli denetim önlemlerini almak" şeklinde tanımlanabilecek bu yaklaşım bir mühendislik projesidir. (Erbil, 1994)

1890'larda, Hausmann'cılık olarak adlandırılan kentsel planlama uygulamasına karşı tepkiler artmış ve ardı ardına; 'Güzel kent', 'Camillo Sitte', 'Bahçe Kent', Berlage'in 'Amsterdam planı' ve Tony Garnier'in 'Cite Industriel'i gibi alternatif yaklaşımlar getirilmiştir.

'Güzel Kent' hareketi, Haussman'cılığın evrime uğrayarak romantik özellikler kazanması olarak nitelenebilir. Anıtsal meydanlar, şehri güzelleştirecek parklar ve havuzların yapımına ağırlık verilmiştir. En önemli temsilcilerinden biri Viyana planlamasını gerçekleştiren 'Otto Wagner'dir.

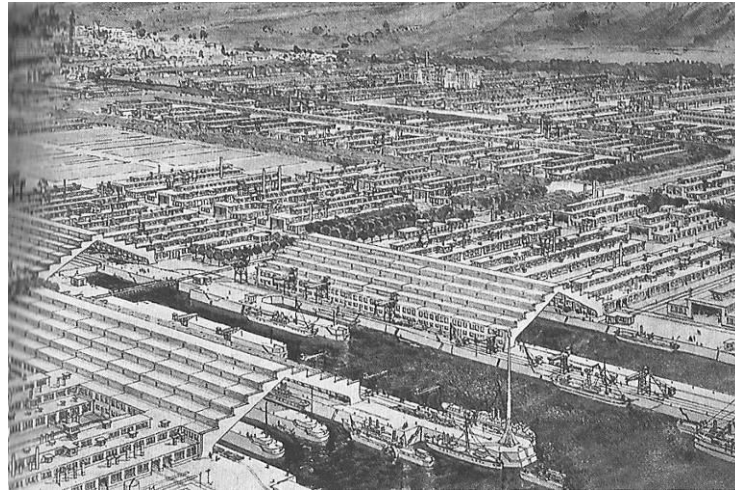
'Camillo Sitte' hareketi, eski kentlerde hoyratça uygulamalar yapan Haussman'cılığa karşı kent estetiğini, Klasizm'in canlandırılmasında değil Ortaçağ kentine dönüşte görmektedir.

'Bahçe Kent' (Şekil 4.53) ise büyük kent'e tepki olarak, E. Howard tarafından, kent ve kırsal arasında ve her ikisinin de üstünlüklerini taşıyan ölçekte bir yerleşim olarak ortaya atılmıştır. Howard'ın idealinde eşitliğin çok önemi yoktur. Ancak, herkesin kentsel yaşamın olumsuzluklarından kurtulabileceği bahçelere sahip olması öngörülmüştür. Sanayi, konutlar, kültürel yapılar ve parklar birbirinden ayrılmıştır. Bahçe Kent tasarımı, sanayi kentinin doğuşundan itibaren yadsınan doğal çevrenin kentsel yaşamın bir parçası olduğunu kabul etmesi bakımından önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için kentin büyümesinin kontrol altında tutulması ve kent toprağının mülkiyet konusu yapılmaması gerekmektedir. (Erbil, 1994)

Şekil 4.53 E. Howard, Garden City çizimleri. (<http://yourdevelopment.org>), (www.palmhaven.info)

Ünlü Fransız mimar ve şehir plancısı Tony Garnier'nin 1901-1904 yılları arasında geliştirip, 1917 yılında yayımladığı “Endüstri Kenti” (Cité Industrielle) (Şekil 4.54) projesi, çağımız için, nehir kenarında, gelişme olanakları açık bırakılan 35.000 kişilik bir kent önermekteydi. Endüstri, iskan ve eğlence bölgeleri birbirinden ayrılmakta ve sıhhi, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar için gerekli tesisler tasarlanmaktaydı. Garnier, şehri planladıktan sonra binaları da tasarlamış ve malzeme olarak betonarme önermiştir. (Özer, 2000)

Şekil 4.54 Tony Garnier, ‘Cité Industrielle’ (Endüstri Kenti), 1901-1904. (Özer, 2000)

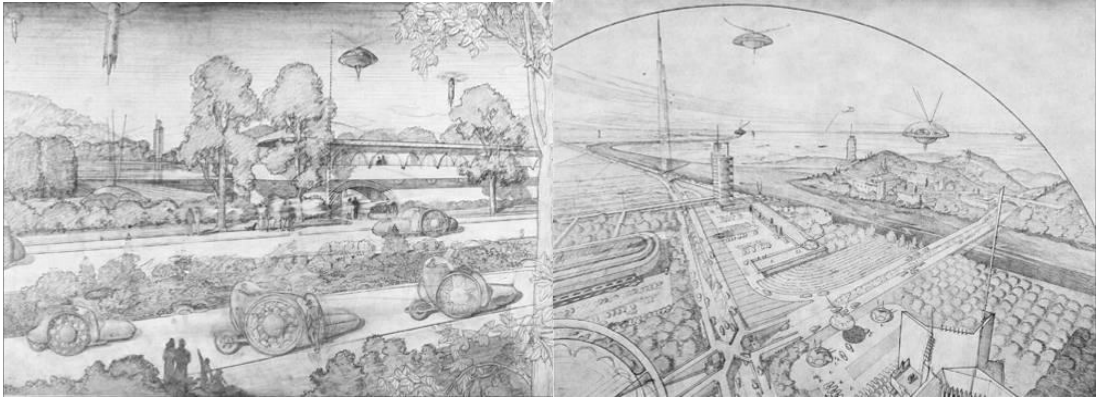
4.2.2.2 Kapsamlı Planlama Yaklaşımı

1929 kriziyle birlikte azalan kaynaklar karşısında, planlamadan toplumun tümünün refahı için çözümler üretmesi beklenmektedir. Keleş’e göre, “Geniş Kapsamlı Planlama toplumun tüm değerlerinin, bunlara dayandırılan ereklere ve ereklere

ulaştıracak tüm almaşık kaynak ve araçların plancılarca bilinmekte olduğunu ya da bilinebileceğini varsayar.” Planlamanın kapsamına yalnız fiziksel yönler değil, toplumsal, ekonomik ve idari yönler de girmektedir. Bunun sonucunda kenti çevreleyen bölgeler de planlamanın alanına dahil olmuştur. (Erbil, 1994)

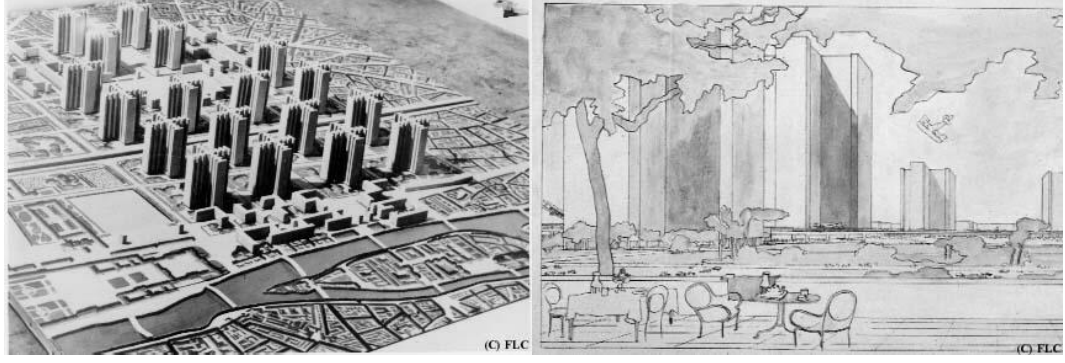
‘*Etkin Kent*’ anlayışıyla, kent planlamasının önceliği, parklar, bulvarlar, anıtsal merkezler tasarlamaktan, sağlık, konut, ulaşım sorunlarını çözmeye ve belediye hizmetlerinin etkinliğini sağlamaya kaymıştır. Böylece, planlama sadece mimarların uğraşısı olmaktan çıkmış, mühendislerin ve sosyal bilimlerle uğraşanların da disiplinler arası uğraşısı haline gelmiştir. kent planlamasının bilimsel içeriği ön plana çıkmıştır. Arazi kullanım planlaması, bölgeleme, kentsel normlar gibi kavramlar bu dönemde ortaya çıkmış, bölge planlama yaklaşımı önem kazanmıştır.

1929 krizi sadece ‘Güzel Kent’ akımını ortadan kaldırmamış, aynı zamanda konut sorununa yeni açılımlar getirmiştir. ABD’de 1930’larda özel oto sahipliğinin hızla yaygınlaşmasıyla ‘banliyö’ tipi kentler geliştirilmiştir. Bu dönemde aynı zamanda, tanınmış mimarlar tarafından gerçekleştirilen önerilere de rastlanmaktadır. Örneğin, F. L. Wright’ın 1932’de ileri srdğı ‘Broadacre City’ (şekil 4.55) projesinde çok düşük yoğunluklu ve kentsel hizmetlerin desantralize olduğu bir yerleşim önerilmiştir. Wright’ın nerisi kentin karşısında, ancak kara ulaşımı ve özel taşıtın yanındadır.

şekil 4.55 F. L. Wright, Broadacre City eskizleri, 1932. (www.fba.fh-darmstadt.de)

Bir diğer neri, Le Corbusier’nin 1922’de tasarladığı, 3.000.000 kişilik ‘Yarının Kenti’dir. (şekil 4.56) Bu neride Le Corbusier, geçmişe karşı kesin bir tavır alarak makina ve geometrinin egemenliğini kente uygulamaktadır. 60 katlı 80 adet gökdelen ile geniş yeşil alanlar içinde yüksek yoğunluklu bir yapılaşma ngrlmştır. Merkezde tüm fonksiyonların yürüyüş mesafesinde yer alması amaçlanmıştır.

Şekil 4.56 Le Corbusier, Yarının Kenti, 1922. (www.fondationlecorbusier.asso.fr)

Le Corbusier'nin modern kent için geliştirdiği fikirlerden ilham alan CIAM (Uluslararası Modern Mimari kongreleri) hareketiyle şehircilikte modern dönemin ilkeleri ortaya konmuştur. 1955 yılına kadar aralıklarla gerçekleştirilen kongrelerden 1933 yılındaki Atina kongresinde, işlevsel kent anlayışına temel teşkil eden Atina Kartası sunulmuştur. Buna göre kent, çalışma, barınma ve dinlenme için ayrılmış alanlardan oluşmaktadır. Alanlar arasındaki bağlantı için güçlü ulaşım hatları kullanılacaktır. Bildiride, kentleşmenin önceden varolan bir estetikçiliğin istemleri tarafından koşullandırılmayacağı belirtilmiş, akılcılık ve standartlaşma ön plana çıkarılmıştır. (Erbil, 1994)

4.2.2.3 *Bütüncül – Sistemci Planlama Yaklaşımı*

Daha önceki yaklaşımlarda, kentlerin durağan bir sistem olduğu öngörülürken, bu yaklaşımda kent, zamanla oluşan ve sürekli değişen bir sistem özelliği taşımaktadır. Keleş'e göre; "Kent, bir toplumsal sistem olarak işlevler bütünüdür. Birçok öğelerden oluşur. Sistemin parametreleri niteliğinde olan bu öğeler; girdiler, süreç, çıktılar, yankı beslem denetimi⁵ (feedback control) ve çeşitli sınırlılıklar olarak sıralanmaktadır. Sistemin bütünü, insanların istem ve gereksinimlerinin karşılanması amacına yönelmiştir. Kent sisteminin, siyasal, toplumsal, ekonomik ve uzamla ilgili alt sistemleri bulunur... Sistemin tümü, ayrıca kendinden farklı ve ondan bağımsız olan bir çevre içinde bulunur. Bundan başka, kendi alt sistemlerinin de çevresini oluşturur. Bütün sistem çevresinden kimi girdiler alır ve ona kimi girdiler verir. Kent ile alt sistemleri arasında hem doğrudan doğruya hem de sistemle dış çevresi arasında devingen bir denge bağlantısı bulunur." (Erbil, 1994)

⁵ Alıntı sahibinin çevirisi

Planlamada sistem yaklaşımının en önemli faydası kentin fiziksel yapısının büyük ölçüde fiziksel olmayan etkenlerin ürünü olduğunu göstermiş olmasıdır. Planlama, bir ürün belgesinden çok belli süreçlerden oluşan bir eylem olarak görülmektedir.

4.2.2.4 Kent Planlamada Modernizm Sonrası Düşünce

Kapsamlı ve Bütüncül planlama yaklaşımlarına bir tepki olarak gelişen düşünce biçimi, özellikle 1980'lerden itibaren yaygınlaşan ve pozitivizm kaynaklı kuramsal yaklaşımları sorgulayan 'Post-Modern' düşünce sistemi etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde sistemci teorilerin yerini kaos teorileri almış, şehir nüfusu projeksiyonu yerine, şehrin kaldırabileceği nüfus ele alınmıştır. İşlevsel bölgeleme değil, çok fonksiyonlu alanlar ve karışık kullanımlar esastır. Standart planlama anlayışı yerine, tarihselliğe dönüş, koruma, kimlik arayışı ve insan ölçeğinin kente kazandırılması ön plana çıkmıştır. Bütüncül planlamanın yerini, parçalı, şehir bütününden kopuk mevzi plan tasarımları almıştır. "Sonuç olarak bugün kent planlama, formel planların hazırlanmasından daha çok, üst ölçekte öncelikleri belirlenmiş parçacı plan yaklaşımlarının yönetimi görünümlerini üstlenmiştir." (Erbil, 1994)

Tablo 4.2 Modern Kent Planlamanın İdeolojik ve Metodolojik Gelişmesi (Erbil, 1994)

1450-1750 Rönesans Klasizmi	1750-1850 Ütopycılık	1850-1914 Materyalist Yayılmacılık	1914-1981 Relativizm
<u>Güzel Şehir</u>	<u>Gelişen Şehir</u>	<u>Teknolojik Şehir</u>	<u>Ekolojik Şehir</u>
MÜKEMMELCİLİK Estetik mekan yoluyla	NEDENSELLİK İdealize edilmiş biçim ve sosyal reform yoluyla	İLERLEMECİLİK Bilimsel ve ekonomik olarak idare edilen sömürü ve büyüme yoluyla	KENT YÖNETİMİ Sistematiik süreçlerin araştırılması ve analizi, optimal seçimler ve değişimin idaresi yoluyla
TANIMLAYICI PLANLAR	FORMEL PLANLAR PLANLANMIŞ SOSYAL DONATILAR	GELİŞME PROGRAMI ve FORMAL MASTER PLANLAR	GELECEK POLİTİKALARI DÜZELTİLEBİLİR GELİŞME PROGRAMLARI
formel tasarım	toplumsal	programsal	fiziksel gelişme toplum gelişmesi sıralı gelişme
			"politik"/devamlı "çevre"lerin karşılıklı etkileşimli sistemik doğası FİZİKSEL SİSTEMLER SOSYAL SİSTEMLER EKONOMİK SİSTEMLER

4.3 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİMARLIK

1970’lerde patlak veren ekonomik krizin ardından yeniden organize edilen ve ‘küreselleşen’ ekonomik sistemin bir sonucu olarak gelişmiş kapitalist batı ülkelerinde sanayi başat sektör olmaktan giderek uzaklaşmış ve hizmet sektörü ağırlığını giderek arttırmaya başlamıştır. Sanayi tesisleri hızla, işletilmeleri için daha uygun şartların bulunduğu ‘gelişmekte olan ülkeler’e kaydırılmıştır. Bu bağlamda, kentlerin ve metropollerin, hizmet sektörünün ve mali piyasaların öne çıkması ve küreselleşmenin yeni bir nitelik ve hız kazanmasıyla yeniden biçimlendirildiği bir süreç başlatılmıştır. Sonuçta, günümüzün metropolleri, küreselleşen kapitalizmin yapısına uyum sağlayan koordinasyon ve düğüm noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metropoller, hiyerarşik bir dünya kentleri düzeni içinde yer almakta ve kimileri; mal, kişi, hizmet ve enformasyon idare ve koordinasyonunu giderek artan şekilde kontrol etmeye başlayarak, birer ‘küresel kent’ niteliği kazanmaktadır. (Aytar, 2005)

‘Küresel kent’ ya da ‘Dünya kenti’ tanımlamasını ilk kez Alman yazar ve filozof Goethe, Roma ve Paris için kullanmıştır. Bu bağlamda, kavramın bir tür uygarlıksal başat kenti ifade ettiği anlaşılmaktadır. Friedmann ve Wolff dünya ölçeğinde bir kentler hiyerarşisi fikrinden yola çıkarak, “bu hiyerarşinin en üst noktasında üretimin ve piyasanın gelişmesi üzerinde dünya çapında bir kontrol sistemini ifade eden az sayıdaki dünya kenti bulunmaktadır.” Tespitini yapmışlardır. Sassen ise daha derinlemesine bir tanım geliştirmiş ve küresel kentlerin; dünya ekonomisinin büyük ölçüde yoğunlaşmış yönetim merkezleri; finans ve uzmanlaşmış hizmet şirketlerinin yerleştiği anahtar noktalar; üretim mekanları ve buluş ve ürünler için piyasalar olduğunu ifade etmiştir. Bu özelliklere en üst düzeyde sahip olduğunu düşündüğü üç kentin de; New York, Londra ve Tokyo olduğunu belirtmiştir. (Aytar, 2005)

Bu bağlamda, Sökmen’e göre; “ulus devlet yerine bölgesel \ kültürel ölçekli kentsel hiyerarşik ağ güçlenmekte ve bu süreçte yükselen ve alçalan kentler olmakta, kentler arasında yaşanan büyük bir yarış ortaya çıkmaktadır.” Bahsi geçen yarışta, yerel verilerin belirleyiciliği bir ölçüde kabul görmekle birlikte, ulusal ve yerel politikaların, sermayenin dinamiklerine uygunluğu oranında başarı sağlayacağı ifade edilmektedir. (Dilbaz, 1996)

Bu noktada planıcı ve mimara biçilen rol ise; sözü edilen politikaları yönlendirecek stratejiler oluşturmak, bir bakıma ‘girişimci’ bir rol üstlenmektir. Öte yandan, refah devletinin tasviyesi sonucu kentsel hizmetlerin özel sektöre teslim edilmesiyle, mimar ve planıcının üstlendiği diğer rol, özel sektör ve kamu arasında ‘arabuluculuk’ yapmaktır. Sonuç olarak, ‘küreselleşme’ ideolojisi, kentler için bir yarışma ortamı öngörmekte ve mimar ve planıcıya da, doğacak fırsatları değerlendirerek kentleri bu yarışmaya hazırlama görevini vermektedir. Ortaya çıkan sorunlar ise, parçacı plan yaklaşımlarıyla giderilecektir.

Küreselleşme–Mimarlık ilişkisi ‘*Mesleki hizmet*’ açısından ele alındığında, küreselleşmeyle birlikte, emeğin transferi yeni bir aşamaya girmiştir. Kimilerine göre de neredeyse denetlenemez bir ölçeğe ulaşmıştır. Bu durum kimi ‘yerel’ mimarlar için, kendilerinin saydıkları alanlarda küresel bir rekabet tehdidi anlamına gelmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliğindeki bir dünyada, ulusal sınırlar içinde ve dışında rekabet mimarlık bağlamında da kaçınılmazdır. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, ciddi ulusötesi rekabet, küreselleşmenin olağan sonuçlarından ve bu bağlamda sermayemizin yetersizliğinden ötürü de dezavantajlı bir konumda olduğumuz ileri sürülebilir. Küreselleşme sürecinde çevre ülkeler açısından rekabet, çoğunlukla bir yanılsamadan ibarettir. Bu ülkeler, rekabete açık olmakla birlikte rekabet edememektedirler. (Tanyeli, 2001)

Küreselleşme dendiğinde, mimari emeğin ulusötesi dolaşım trafiği pek çok kalemden incelenebilmektedir. Frank Gehry gibi ‘*star*’ların evrensel dolaşımı küreselleşme öncesinde de görülmektedir. Ancak bu durum, küreselleşme sürecinde yeni anlamlar kazanmaktadır. Örneğin, star dolaşım ağları içinde yer almak bir ülke için bir imaj kurgulama aracına dönüşebilmektedir. Pek çok ‘star’, mimari hizmeti tasarım aşamasında bırakarak, denetimini yapmakla birlikte, yerel şirketlere devretmektedir. Bu statüdeki mimarlar için zaman zaman çok merkezli bir örgütlenme görülebilmektedir.

Başka bir mimari hizmet transfer kategorisi de ‘*mamut*’ büroların sunduğu paket hizmet yöntemidir. ‘Mamut’ bürolar, mimari hizmeti tüm aşamalarıyla veren, işi başlangıcından itibaren bütün kategorileriyle üstlenen devasa bürolardır. Hisse senetleri piyasada dolaşan ulusötesi şirket statüsünde olanlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu büroların, önemli miktarda sermayeleri ve dünyanın çeşitli bölgelerinde pek çok şubeleri bulunmaktadır. Bu sebeple çevre ülkelerde

rakipsizdirler. Mimari tasarım kalitesinden daha çok ticari olarak nitelendirilebilecek bir hizmet anlayışına sahiptirler.

Mamut boyutunda olmayıp, büyük büro ölçeğinde bulunan yapılanmalar da görülmektedir. (Ör: Foster&Partners) Foster, dünyanın çeşitli bölgelerindeki şubeleriyle küresel bir ‘network’ kullanarak, küresel yaygınlıkta bir mimarlık hizmeti vermektedir. Bu yapılanma, küreselleşen mimarlık pratiğin en güncel biçimini oluşturmaktadır. Mamut büronun hizmet çapıyla starın varlığı birleşmektedir. Bu bürolar genellikle ulusötesi firmalarla çalışmaktadırlar. Bu yapılanmaların dışında, müteahhit-mimar bağlantısına dayanan veya yerel bir büro ile ulusötesi bir büronun ortaklığına dayanan yapılanmalar da görülmektedir. Kimi yabancı mimari hizmet büroları da sadece hizmet organizasyonunu gerçekleştirmektedir. (Tanyeli, 2001)

4.3.1 Küreselleşmenin Mekansal Etkileri

Küreselleşme olgusu, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel sınırlarını değiştirmiş, mekansal sınırlar ise bu sınırların değişmesinden etkilenerek farklılaşmıştır. Giddens’a göre, modern öncesi ‘yer’ler yani mahalleler, tarlalar, pazarlar, toplumsal etkileşimin neredeyse tamamının gerçekleştirildiği belirli bir coğrafyada bulunan ‘yerel’ bağlamlardır. Ancak, modernizm sonrası uzak mesafelerde bulunan insanların arasında etkileşimin mümkün kılınmasıyla birlikte ‘mekan’ ‘yer’den kopmuştur. (Tomlinson, 2004) Morley ve Robins’e göre ise, küreselleşme süreciyle birlikte, geçmişle bir bağ kurma gereksinimi ve ‘yer’e bağlılık artmıştır. Morley ve Robins, yeni küresel mekanda, insanın kendini yurdunda hissetmesi isteğinden söz etmektedir. (Postalcı, 2005)

Küreselleşmenin mekansal etkileri farklı biçimlerde kendilerini gösterebilmektedir. Bu etkiler; mekanların farklılaşması (heterojenleşme), mekanların birbirine benzemesi (homojenleşme), mekanlarda farklılığın vurgulanması (glokalizasyon) ve mekanlarda kültürel sentezin görülmesi (hibridleşme) olarak ele alınabilir.

4.3.1.1 Mekanların Farklılaşması (Heterojenleşme)

Dünyanın her bölgesinde kentsel alanların giderek çok kültürlü bir hal alması kentsel mekanın biçimlenişinde de farklılıklara yol açmaktadır. Bu süreç boyunca, zamanla toplumsal yapı ve üretim kalıpları değişime uğramaktadır. Mekan ticarileşmekte, kullanıcı gereksinimine göre biçimlenmekten çok dünya pazarından pay almak ve

pazarlanmak üzere üretilmektedir. Teknoloji ve malzeme kullanımı açısından kısıtlamalar ortadan kalkmıştır. Mekan, işlevini ve teknolojisini değiştirdiği ve artık kullanıcıları için başka anlamlar taşıdığı için farklılaşmaktadır. Küreselleşme sürecinde turizme olan ilginin artmasıyla birlikte, turistik bölgelerde mekan kullanımının farklılaşmasına sıkça rastlanmaktadır. Urry'ye (1999) göre bu mekanlar, artık sadece yerlileri tarafından kullanılmak üzere bir varlık sergilememekte, turistler tarafından görsel olarak tüketilmek üzere üretilmektedir.

4.3.1.2 Mekanların Birbirine Benzemesi (Homojenleşme)

Ibelings'in homojenleşmeden kastı, mekanda ve toplumda benzer özellikteki öznelerin bir araya gelme durumudur. Mağaza ve lokanta zincirleri ve küresel tüketim mallarının reklamları, homojenleşmenin en belirgin göstergesidir. Gökdelenlerle dolu kent merkezleri, otoban kültürü ve tüm bunlara eşlik eden mimarinin yüklendiği ifadesizlik dikkat çekmektedir. (Postalcı, 2005)

Tomlinson'a (2004) göre homojenleşme, standartlaşan tüketim kültürünün gereklerini dayatması ve her yerin görünüşte hemen hemen aynışmasıdır.

Küresel kültür ya da tüketim kültürü, ekonomik ve kültürel araçlarını kullanarak yayılmakta ve yerel kültürleri asimile etmektedir. Küresel kültürün mekanları da, mimarlıkla kültür arasındaki bağ gereği birbirine benzemektedir. Turizme yönelik ilgi kentlerin farklılıklarına doğru iken, aslında kentlerin bu süreçte giderek birbirlerine benzediklerini savunanlar da vardır. "Turizm hiçbir yerdedir, yine de her yerdedir." (Urry, 1999)

4.3.1.3 Mekanlarda Farklılığın Vurgulanması (Glokalizasyon)

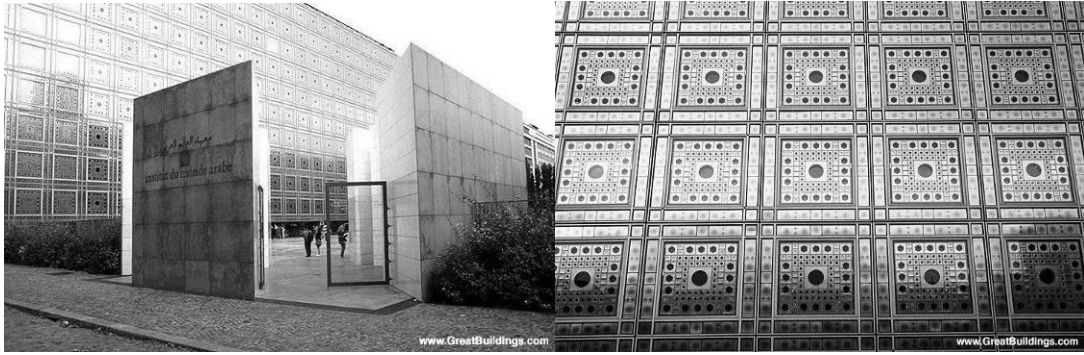
Tomlinson'a (2004) göre küreyerelleşme (glokalizasyon), yerli halkların yasal hak ve kültürel kimliklerinin küresel düzeydeki siyasi hareketlerle eşgüdümlemesi için teşvik edilmesidir.

Stack, bir mekanın farklılaşma nedenini 'mekanın pazarlanma gerekliliği'yle açıklamaktadır. Buna göre; bir mekan pazara girdiğinde, ulaşılabilir olan, belli hizmetler sunan ve kendine özgü bir yer olarak reklamını yapmalıdır. Mekanlar tüketildikçe eşsizliklerini yitirmektedirler. Bu noktada, diğer mekanlardan ayrılmak, farklılaşmak zorundadırlar. Mekanın farklılığının vurgulanması, yerel öğelerin ön plana çıkarılmasıyla mümkün olabilmektedir. 'Doğal Çevre', eşsiz oluşundan dolayı

mekanları her zaman farklı kılmaktadır. Mekanın üretilmesinde küreselleşmenin getirileri, ‘yerel’in farklılığını destekleyecek biçimde kullanılmalı, önüne geçmemelidir. (Postalci, 2005)

4.3.1.4 *Mekanlarda Kültürel Sentezin Görülmesi (Hibridleşme)*

Melezleşme (Hibridleşme) düşüncesinin en temel unsuru ‘karışım’dır. Yani, bir araya gelme, birbirine geçme, birleşme... Tomlinson’a (2004) göre, melezlik kültürler arasında artan etkileşimin sonucunda dünyanın farklı bölgelerinde bulunan kültürlerin birbirine karışmasıdır. Güvenç ise ‘kültürlenme’ sürecinden bahsetmekte ve süreci; “Belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt-kültürde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılması” olarak tanımlamaktadır. Burada baskın kültür yoktur. Ancak karşı karşıya gelen birden çok kültürün varlığından söz edilebilir. Bu bağlamda bu sürecin bir sentez olduğu ileri sürülebilir. Bu sentez, yeni ve ‘melez’ bir mekanı doğuracaktır. (Postalci, 2005) Fransız mimar Jean Nouvel’in 1988 yılında Paris’te gerçekleştirdiği Arap Enstitüsü Binası (Şekil 4.57) melezleşmeye örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 4.57 Jean Nouvel, Arap Enstitüsü, Paris, 1988 (www.greatbuildings.com)

4.3.2 Küreselleşmenin Mimarlık Pratiğine Etkileri

Çağımızda mimarlık pratiği, diğer meslek gruplarına göre daha ağır bir biçimde piyasa koşullarının dayatmalarının baskısı altında kalmaktadır. Bu sebeple küreselleşmenin mimarlık pratiğindeki yansımalarını yadsımak mümkün görünmemektedir. Her şeyin tüketim ilişkileri çerçevesinde belirlendiği küreselleşme sürecinde mimarlık da bir ‘tüketim nesnesi’ne dönüşmektedir. Mimarlık akımlarının, ‘izm’lerin çokluğu da bu ilişkilerin basit bir yansıması olarak görülebilir. Bu konu hakkında pek çok eleştiri yapılmakla birlikte, tüketimin kent yaşamındaki temsili

noktasından yapı ölçeğine inilen süreçte, küreselleşme ve kapitalizm ile olan ilişkisine eleştirel bir gözle bakan hareketler azınlıkta kalmıştır. (Ciravoğlu, 2006)

‘Küreselleşme’ süreci, mimarlığı birleştirici bir üst dil idealinden uzaklaştırmış ve farklılaşmış söylemler arasında parçalanmasına sebep olmuştur. Sürecin beraberinde getirdiği sorunlara karşı gelişen tepkileri iki başlık altında toplamak mümkündür; Boyun eğmek yani sistemi meşrulaştırmak ya da eleştirel yaklaşmak ve sistemin kavramlarıyla yüzleşmek. Birinci grup, sistemi yansıtacak bir dil ve imgeler bütünü inşa ederek meşrulaştırma yoluna gitmekte, ikinci grup ise sistemin bütünlüğünü ve tutarlılığını hedefleyen her anlatıya kuşkuyla yaklaşmaktadır. Ancak, her iki grup ta küresel sermayenin değerlerini reddetmek yerine bu düzen içinde yerini almaktadır.

Mekanın; ‘küreselleşmesi’, ‘parçalanması’ yani özgürleşmesi, ‘soyutlanması’ ve ‘yüzeyselleşmesi’, mimarlık ve kentsel tasarımın meşrulaştırdığı kavramların başında gelmektedir. Küresel sermaye, gerçek coğrafya üzerinde sadece kar mantığı ile oluşan yeni bir coğrafya belirlemektedir. ‘Sermayenin Coğrafyası’ olarak tanımlanan bu coğrafya, doğal ve kültürel coğrafyanın üzerini kaplayan bir örtü gibidir. Küresel düzlemde gridal bir ağ oluşturur. Bu ağın bütüncül bir yapısı ya da tek bir merkezi bulunmamaktadır. Gridal ağ içinde yer alan her bir grid-alan kendi kendine yeten bir merkez gibi davranmakta ve kendini çevreden soyutlamaktadır. Bu durum, Türkiye’de son yıllarda gerçekleştirilen konut ya da alışveriş merkezi projelerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Konutlar, farklı işlevlerin birarada bulunduğu tek bir yapı içerisinde yer almaktadır. Yeni dünya düzeninde prestij konut üzerinden edinilmektedir. Dolayısıyla konutlar mümkün olduğunca lüks ve gösterişli olmalıdır. (Coşut, 2005)

Küreselleşme süreciyle birlikte ‘rant’ kavramı mimarlık gündeminde üst sıralara taşınmıştır. Simmel, çağdaş yaşamın giderek artan soyutlama ortamında her olgunun nasıl soyut bir biçim aldığını anlatırken, kentte arazi kirasının sadece bir trafik aksının değişmesine bağlı olarak sahibine ek bir gelir getirmesini örnek vererek, bunun ‘hak edilmemiş artış’ olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’de özellikle son 30 yılda, küresel kent olma yarışında yatırım çekebilmek için imar planlarından tavizler verilmiş, çarpık yapılaşmaya davetiye çıkarılmıştır. Kentlerde artan yoğunlukların, sağlıksız kentsel mekanların, yok edilen tarihi ve doğal mirasların en büyük sorumlularından biri ‘rant ekonomisi’ olmuştur. (Şekil

4.58) Ranttan kazanan bir sınıf oluşmuş ve bu durum zamanla yağmaya dönüşerek kamu mallarının çeşitli ilişkiler yoluyla gasp edilmesine, imar planlarının bir gecede değiştirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte kamu yararı, sağlıklı kentleşme, estetik gibi kavramlar geri planda kalmıştır. Bu durum, küreselleşme ideolojisinin mekanları ticarileştirmesi ve pazarlanacak nesneler haline getirmesinin doğal bir sonucudur. Benzer manzaralara bütün gelişmekte olan ülkelerde rastlanmaktadır. Tıpkı 19. yüzyıl'da Amerika'da rastlandığı gibi...

Şekil 4.58 Levent-4. Levent aksı Merkezi İş Alanı. (www.wowturkey.com ve Google Earth'ten yararlanılmıştır.)

Küreselleşme süreciyle birlikte yoğunlaşan çevre sorunları, mimarları bu konu üstünde kafa yormaya sevk etmiştir. Yaklaşık 30 senedir devam eden tartışmalardan 'ekolojik mimarlık' ve 'sürdürülebilir mimarlık' disiplinleri çıkmıştır. Küreselleşmenin mimarlık pratiğine en büyük etkisi bu noktada görülmektedir.

4.3.3 Ekolojik ve Sürdürülebilir Mimarlık Kavramları

Toplumlar ekonomik bakımdan kalkındıkça, arsa, yapı malzemesi, enerji gibi kaynaklara ihtiyaç da artmakta, bu durum da mimarlık aktivitelerinin küresel ekosistem üzerindeki olumsuz etkilerini arttırmaktadır. Yapı sektörü, dünya genelinde toplam enerji tüketiminin büyük bir kısmından sorumludur. Yapım, kullanım ve yıkım faaliyetleri çerçevesinde doğal çevrede önemli miktarda tahribat meydana gelmektedir. İnşaat sektöründe tüketilen enerjinin %5'i yapım

faaliyetlerinde, %45'inden fazlası ise işletme, bakım ve onarım faaliyetlerinde harcanmaktadır. (Sev, 2009)

4.3.3.1 Kavramsal Açılım

İnsanlığın, yapılaştığı çevrelerin doğayı büyük çapta tehdit etmesine ve teknolojik gelişme uğruna ekolojik ve kültürel özünü yitirmesine bir tepki olarak 'yapı ekolojisi' kavramı gündeme gelmektedir. 'Yapı ekolojisi'nde, 'insan-yapı-doğa' üçlüsü irdelenmekte, ilişkilerin bir bütün olarak ele alınması öngörülmektedir. Üçlü yapı arasındaki ilişkiler karmaşık, olaylar ise çok nedenlidir. Yapının doğa ve insanla ilişkisi dinamik bir sistem oluşturmaktadır. Yapı, özünde insanın sorumluluğunda olan ve insan ve doğa ile etkileşim içerisinde bulunan bir 'mikro ekosistem'dir. 'Yapı ekolojisi' başlığı altında; kentsel ulaşım ilişkilerinden inşaat alanının jeolojisine, yapıda kullanılan malzemelerin ekolojik döngülerinden toksit emisyonlara, elektro-iklimden akustik kirliliğe kadar pek çok çözüm bekleyen problem bulunmaktadır. (Akman, 2007)

Tönük'e (2001) göre; "Ekolojik ilkeleri içeren tasarım, doğal sistemlerle sosyal sistemin ilişkilerine mekansal içerik kazandırılması gibi zor bir görevi tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle bilgi üretimi ve yorumlaması farklı olan iki çalışma alanı bütünleştirilmeye çalışılmaktadır." *'Ekolojik mimarlık'*; bilgi ve enformasyon temelli disiplinlerarası bir çalışma yönteminin benimsendiği, gelişmiş bir düşünce sistematiğidir. Kıt kaynakların ve enerjinin tutumlu kullanımı, geri dönüşümlü malzeme kullanımı, atıkların en aza indirilmesi, yeşil alanların korunması ve geliştirilmesi, eski binaların enerji ve ekolojik ilkeler açısından iyileştirilmesi ve yenilenmesi prensiplerine dayanır.

Karaman'a (Tönük, 2001) göre; "Ekolojik planlama ... işlevci planlamadan farklı olarak endüstri sonrası toplumun tasarım felsefesinin yönlenmesini, yeni bir tasarım anlayışını, insan ve çevrenin birliği ve bölünmezliği görüşünü planlama sürecine sunmaktadır. Ekolojik planlama ...insan yapısı çevrenin, peyzajın ...ekosistemin bir ürünü olması gerektiğini vurgular."

Geisler'e (Tönük, 2001) göre ise ekolojik mimarlık; "yaşama mekanlarının gelişiminin esaslarını belirlemeli, toplumsal aktiviteleri ekolojik, sosyal ve ekonomik yönlerden ele alıp; ikamet, çalışma ve boş zaman eylemlerini bu amaca yönelik

tanımlamalı, ...gelecek nesillerin de iyi çevrelerde insanca yaşaması için gerekli boyutları belirlemelidir.”

‘Sürdürülebilirlik’ kavramı, “sağlıklı bir varoluş için sistemin her bir parçasının ihtiyacı olan şeylerin aralıksız akışını sağlamakta sistemin yeterliliği” anlamına gelen ekolojik bir terimdir. 1970’lerin başından beri kullanılmaktadır. Bir sonraki nesillerin geleceğine ilişkin korku temeli üzerinde yükselmektedir. Kavram, ürün talepleri ve Dünya ekolojisi arasında uyumlu bir denge olup olamayacağını ve bunun nasıl sürdürülebileceğini sorgulamaktadır. ‘Sürdürülebilir tasarım’, ‘eko-tasarım’ın daha geniş ve daha uzun erimli vizyonu olarak tanımlanmaktadır. Eko-tasarım tüm ürünlere uygulanabilecek bir kılavuz olarak kullanılabilir ancak ‘sürdürülebilir tasarım’ daha karmaşıktır. Tasarım arayüzü, toplumsal koşullara, gelişme ve etişe yöneliktir. Bu yaklaşım, tasarımın rolünde üründen sistem tabanlı bir yaklaşıma ve fizyolojik ihtiyaçlardan psikolojik ihtiyaçlara, genel bir değişim öngörmektedir. (Madge, 1997)

1980’li yıllarda ‘yeşil tasarım’ başlığı altında incelenen kavram, 1990’lı yıllarda yerini ‘ekolojik’, ‘çevreye duyarlı’ ya da ‘eko-tasarım’ gibi tanımlara bırakmıştır. 1990’ların sonlarına doğru ise, ‘sürdürülebilir tasarım’ başlığı ön plana çıkmış ve bir uzlaşma platformu işlevi görmüştür. Bu durum aslında, konuya ilişkin değişen bakış açısını göstermekte, teori ve uygulama alanında düzenli bir genişlemeyi, ekoloji ve tasarım üzerine artan eleştirel bir bakış açısını temsil etmektedir. (Madge, 1997)

‘Sürdürülebilir mimarlık’; gelecek nesilleri de gözeterek, çevreye duyarlı, enerjiyi, suyu, malzemeyi ve inşa edildiği alanı etkin şekilde kullanan, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını önemseyen, insan sağlık ve konforunu koruyan yapılar yapma faaliyetlerinin tamamıdır. Farklı bir anlatımla, doğal sistemlerin varlığını tehlikeye sokmadan, insanların mekan gereksinimlerini karşılama sanatı olarak ifade edilebilir. (Sev, 2009)

“Sürdürülebilir gelişme ve planlama, çevrenin tüketilmesi ve yitirilmesine önem vermeden salt kaynak olarak kullanımına karşı geliştirilen planlama anlayışıdır. ...Böylece çevrenin yalnızca bir dönemdeki kullanıcılarına hitap edecek ve en çok yarar sağlayacak değil, fakat aynı zamanda çevresel kaynakların gelecek nesiller tarafından da kullanım hakkını gözetken çağdaş bir değerlendirmedir.” (Eryıldız, 2007)

Foster’a (2007) göre ‘Sürdürülebilir mimarlık’, “en basit anlamda, olabildiğince az kaynakla çok iş gerçekleştirmektir ve bir moda değil, yaşamda kalma meselesi olmalıdır.” Yazara göre, Mies’in “az çoktur” deyişini, ekolojik terimler için “ziyan etmemek, gereksinim duymamak” olarak çevirmek mümkündür.

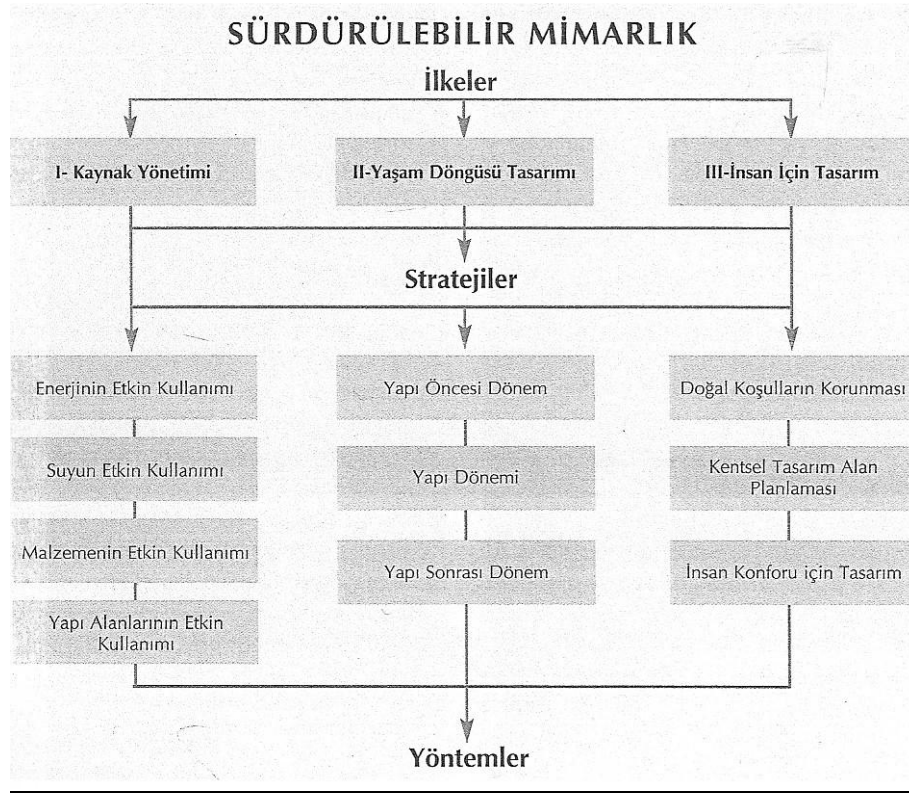
Sürdürülebilir bir tasarım için, yapının bütün yaşam döngüsünün projelendirilmesi, yatırım maliyetinin yanında, ekolojik ve sosyal yaşam döngüsü maliyetinin de değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Yapı malzeme ve sistemleri için işleve dayalı performans, sosyal etki, enerji verimliliği, atık problemi, biyolojik çeşitlilik ve kaynak korunumu gibi konular bu değerlendirmeye dahil edilmelidir. Esnek bir tasarımla, yapının kullanım süresi olabildiğince uzun olacak şekilde projelendirilmeli ve kullanılan malzemeler kullanım süresi sonunda geri dönüştürülebilmelidir. (Özdil, 2007)

4.3.3.2 *Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri*

Kim ve Ridgon (Ciravoğlu, 2006) tarafından ‘sürdürülebilir tasarım’a yönelik ilkeler, stratejiler ve yöntemleri ortaya koymak amacıyla hazırlanan kılavuza göre ‘sürdürülebilir tasarım’ın üç temel ilkesi bulunmaktadır. (Tablo 4.3) Bunlar; (Sev, 2009)

- Kaynak Yönetimi: Yapıda girdileri oluşturan enerji, su, malzeme ve yapı alanlarının yeniden ve etkin kullanımı ya da geri dönüşümü esasına dayanmaktadır.
- Yaşam Döngüsü Tasarımı: Yapıya ait; yapı öncesi dönem, yapı dönemi ve yapı sonrası dönem olmak üzere tasarımdan yıkıma kadar geçen tüm süreçlerin çevre üzerinde bıraktığı etkilerin analizi için bir metodoloji geliştirmeyi öngörmektedir.
- İnsan İçin Tasarım: İnsan ve doğal çevre arasında bir etkileşim oluşturma amacını gütmektedir. Doğal koşulların korunması, kentsel tasarım alan planlaması ve insan konforu için tasarım stratejilerini kapsamaktadır.

Tablo 4.3 Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri. (Sev, 2009)

Başlıklar tek tek incelendiğinde bir çoğunun doğal kaynaklar ve malzeme ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ciravoğlu, (2006) mimarın vizyonunun ‘uygun malzeme seçimi’ olması gerektiğini ileri sürmektedir. Diğer başlıklar ise, mimar ve mühendisin işbirliğini gerektiren bütünleşmiş sistemleri içermektedir. Yeni yapı yapımının daha çok enerji gerektirip kirliliğe yol açacağı gerçeği, mevcut yapıların yeniden kullanımını teşvik eder niteliktedir. Daha esnek ve çok amaçlı tasarlanmış, değişken özellikler barındıran yapıların tasarımı gündeme gelmektedir.

Sürdürülebilir mimarlık çalışmaları genel olarak, binalarda enerji tasarrufu yapılması, kullanılan kaynak ve atıkların denetimi yoluyla çevre kirliliğinin en aza indirilmesi, daha sağlıklı ortamların oluşturulması gibi konularda yoğunlaşmaktadır. En basit ve düşük enerji kullanımı gerektiren malzemelerle yapı yapmak, teknolojinin tüm olanaklarını enerji ve çevre kirliliğini en aza indirmek için kullanmak teşvik edilmektedir. Bu bağlamda, geleneksel mimarilerin çevre verilerine saygıya dayanan anlayışının günümüz yapılarına uyarlanması, teknolojinin olanaklarını kullanarak buluşlar üretmeye kadar farklılaşan tutumlardan söz etmek mümkün olmaktadır. (Ciravoğlu, 2006)

Bu tutumları, ‘*ekoloji merkezli*’ ve ‘*teknoloji merkezli*’ olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür. ‘*Ekoloji merkezli*’ tutum; canlımerkezli etiği, ve doğaya karşı derin bir saygıyı temel alan bir yaklaşımdır. Düşük etkili teknolojiyi savunur. Aşırı ekonomik büyüme ve geniş ölçekli endüstriyel büyümenin çevre üzerindeki etkilerini irdeler, ahlaken ve ekolojik olarak uygun alternatifleri arar. ‘*Teknoloji merkezli*’ tutum ise; bilim ve yüksek teknolojinin, çağımız ve gelecek nesillerinin faydalanacağı şekilde çevreden yararlanacağına duyulan sarsılmaz bir inanç etrafında şekillenmektedir. Bu tutum kendini, gelişme, akılcılık, verimlilik ve kontrol ideolojisi üzerine konumlandırmakta ve çevre tartışmalarındaki politik, sosyal ve etik yaklaşımlara mesafeli durmaktadır. Bu farklı tutumlar çevre tartışmalarında, ‘sığ’ ve ‘derin’ ekoloji terimleriyle de anılmaktadır. (Madge, 1997)

4.3.3.3 Yeşil Bina Sertifika Sistemleri

Özellikle gelişmiş ülkelerde, çeşitli sivil toplum örgütleri ya da kamu kuruluşları tarafından sürdürülebilir yapılar ve yapı ürünleri üretimi amacıyla bir takım standartlar getirilmiş, ve bu standartların kontrolü için de bazı değerlendirme sistemleri oluşturulmuştur. Bu sistemler; yapı bileşen ve ürünleriyle ilgili olanlar ve bütün yapıyı ele alan sistemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yapı bileşen ve ürünleriyle ilgili olan sistemlerden bazıları (Sev, 2009) şunlardır; *Greenspec*, *Energy Star*, *Küresel Ekoetiketleme Ağı (Global Ecolabeling Network)*, *ASHREA Standartları*.

Yapıyı Bütün Olarak Ele Alan Standartlar

LEED (ABD), *BREEAM (İngiltere)*, *CASBEE (Japonya)* ve *Green Star (Avusturalya)*, genellikle Dünya Yeşil Bina Konseyi (World Green Building Council-WGBC) üyesi ülkelerin pek çoğunda kabul gören dört metottur. *SBTool (Uluslararası)* da bazı ülkelerde yerel koşullara uyarlanarak kullanılmaktadır. Bu sistemler dışında; *Ecoprofile (Norveç)*, *PromisE (Finlandiya)*, *Green Mark for Buildings (Singapur)*, *HK-BEAM* ve *CEPAS (Hong Kong)*, *SBAT (Güney Afrika)*, *Environmental Status (İsveç)* gibi sistemler bulunmaktadır. (Sev, Canbay, 2009)

Bu standartlardan en yaygın olarak kullanılanları BREEAM ve LEED’dir.

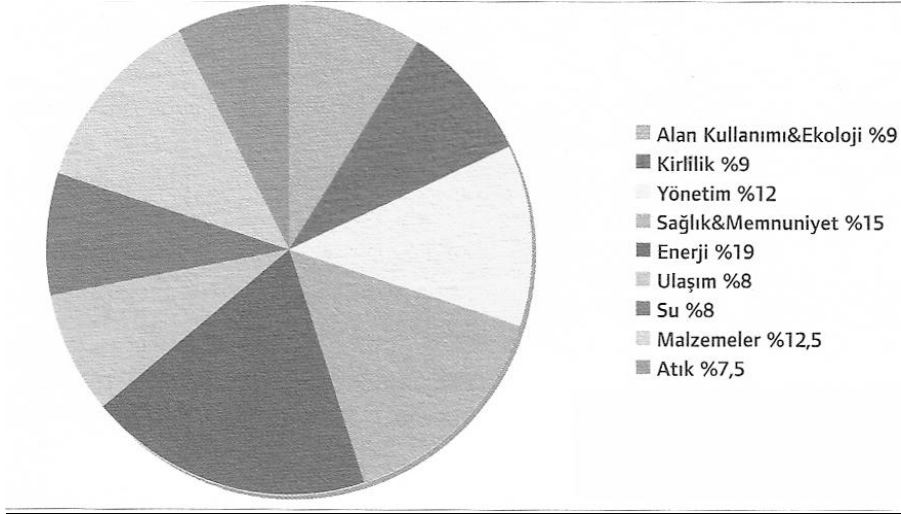
BREEAM

Açılımı ‘Yapı Araştırma Kurumu Çevresel Değerlendirme Metodu’ olan BREEAM, uluslararası platformda en yaygın kabul gören sistemlerden biridir. Yapı Araştırma Kurumu (BRE) tarafından 1990 yılında geliştirilen sistem aynı zamanda değerlendirme sistemlerinin ilk örneğidir. Kurum, çevresel politikaların yerel koşullar gözetilerek oluşturulması ve sürekli güncellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. BREEAM sistemi, BRE’nin kesintisiz desteğinin yanında İngiltere hükümeti ve iş adamlarından da destek görmektedir. BREEAM ile; büro, apartman, ekokonut, okul, alışveriş merkezi, yurt, endüstri yapısı, adalet sarayı, bakımevi, hapisane ve hastane kategorilerinde değerlendirme yapılmaktadır. Bu kategorilere girmeyen yapılar için BREEAM Bespoke (Sipariş) kategorisi geliştirilmiştir. İngiltere dışındaki değerlendirmeler için, BREEAM International, BREEAM Europe, ve Körfez ülkeleri için BREEAM Gulf olmak üzere üç ayrı oluşum geliştirilmiştir. (Sev, Canbay, 2009) Toplam dokuz kategoride değerlendirme yapılmaktadır. (Tablo 4.4) Bunlar; (Sev, 2009)

- Bina yönetimi,
- Sağlık ve konfor,
- Enerji,
- Su,
- Ulaşım,
- Malzeme,
- Arsa kullanımı,
- Çevre ekolojisi,
- Kirliliktir.

BREEAM dikkatli bir biçimde irdelendiğinde, sadece enerji performansını değil, atmosferin kirlenmesi, binanın çevreye etkisi ve bina kullanıcılarının sağlığı ve konforunu da değerlendirdiği görülecektir. (Karaosman, 2004)

Tablo 4.4 BREEAM Europe performans kategorileri ve dağılım oranları. (Sev, Canbay, 2009)

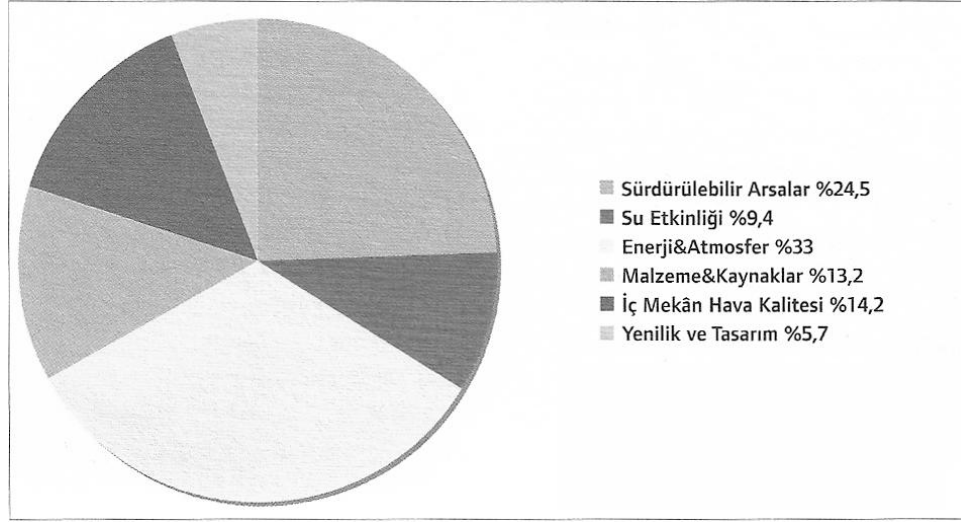

LEED

Açılımı Leadership in Energy and Environmental Design (Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik) olan LEED; konut sahipleri, müteahhitler, kamu kurumları, mimarlar ve mühendislerin katılımıyla oluşturulan ‘Amerikan Yeşil Binalar Konseyi’ tarafından geliştirilerek, 1998 yılında uygulamaya geçirilmiştir. Programın temel hedefi, yapı sektöründe yer alan bütün oluşumların, yapıların yaşam döngüsü süresince meydana getirdikleri çevresel etkilere dikkat çekmek ve bu etkilerin azaltılması yolunda teşvik etmektir. LEED sisteminde yapılar 8 ayrı kategori altında incelenmektedir; LEED-NC (Yeni Yapılar, Büyük Onarımlar), LEED-EB (Mevcut Yapılar), LEED-CI (Ticari İç Mekanlar), LEED-S (Okullar), LEED-ND (Mahalle Kalkındırma Projeleri), LEED-Homes (Konutlar) ve LEED-Retail (Alışveriş Merkezleri). Örneğin LEED-NC için 6 ayrı performans kategorisi bulunmaktadır. (Tablo 4.5) Bunlar (Sev, Canbay, 2009), (Karaosman, 2004);

- Sürdürülebilir konum planlama
- Su kalitesinin korunması ve suyun verimli kullanımı
- Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımı
- Malzeme ve kaynakların korunması
- İç mekan hava kalitesinin optimizasyonu
- Yenilik ve tasarım süreci

Tablo 4.5 LEED NC (Yeni yapılar ve büyük onarımlar) v 2.2 performans kategorileri ve dağılım oranları. (Sev, Canbay, 2009)

4.3.3.4 Sürdürülebilir Mimarlık Eleştirileri

“Büyük felaketlerden daha kazançlı bir iş yoktur, ya da yakın bir geçmişe kadar öyle denirdi. Birkaç yıl önce, Hint hükümetine bağlı iki mühendisin, Gujarat afetinden sonra birbirlerini kutladıklarını duymuştum. Ardından, tsunami geldi. Şimdi de iklim değişikliğinden fayda sağlama yarışı ve klişeleşmiş sürdürülebilirlik konuları hız kazanıyor. Sistematik bir panik yaklaşımı geliştirildi. İklim değişikliği bugün bir gerçek, ancak kökenindeki neden gözden kaçırılıyor ve büyük sermayeli işler yürütmek için iç içe geçmiş çözümler üreterek gündem oluşturuluyor. Sağduyuya (ki bugün çok az) ve geleneksel bilgelige dayalı çözümler dudak bükülerek küçümseniyor. Buna bir de bunun bugün bir elit sosyal tartışmanın konusu olduğu gerçeğini eklersek, büyük sermayeyi ve modayı bir arada harmanlayan bir formüle varırız.” (Laul, 2009)

Ciravoğlu, (2006) Balamir’den yaptığı bir alıntıyla modern mimarın içine girdiği ‘meşruiyet krizi’ne dikkati çekmekte ve mimarlık alanında çevreci yaklaşımların oldukça yaygın bir biçimde kabul görmesini de bu olguya bağlamaktadır. Sonuç olarak, biçimci moda mimari anlayışının yerini, eko-mimari moda kavramının aldığını savunmaktadır. Tüketim toplumunun bir eleştirisi olması gereken sürdürülebilirlik kavramı, günümüzde tüketim toplumunun bütün araçlarıyla sınanmaktadır. Kendilerine bir meşruiyet zemini yarattığını düşünen mimarlar, eko ekini bir marka gibi yapılarına ilâştirmektedirler. Etiket bir kez yapıştıktan sonra, yapının gerçek ekolojik değerinin sorgulanmasının önüne geçilmektedir. (Şekil 4.59)

Sayıları hızla artan ekolojik, sürdürülebilir ve yeşil mimarlık rehberleri ve kitapçıkları ise ayrı bir ticari alanı oluşturmaktadır.

Şekil 4.59 Bir meşrulaştırma aracı ve pazarlama stratejisi olarak ekoloji. Afişte, çevreci yeşil binalardan küresel bir trend olarak bahsedilmekte. (<http://www.istanbulsapphire.com>)

Kayım'a (2009) göre de, diğer disiplinlerde olduğu gibi mimarlık disiplininde de 'modern' özne, temsiliyet mekanizmalarının çözülüşüyle yeni bir bütünleştirici anlatı arayışına girmiştir. Dünyanın yeni düzenini tanımlama iddiasında olan ve onu 'kurtarma' misyonunu üstlenen 'ekoloji' kavramına iştahla yaklaşılmasının altında bu sebep yatmaktadır.

Halbuki, yapı yapmak başlı başına anti-ekolojik bir harekettir. Schttich, (Ciravoğlu, 2006) bina yapımının hiçbir zaman ekolojik bir aktivite olarak değerlendirilemeyeceğini, ancak muhtemel etkiyi en aza indirebileceğini savunmaktadır. Bir yapı ne kadar az zarar verirse versin, çevre üzerinde mutlaka olumsuz bir etkisi olacaktır.

Öte yandan, 'ekoloji' ve 'sürdürülebilirlik', güncelliğini korudukça ve bir eğilim olarak teşvik edildikçe metalaşmaktadır. Tanımlandığı ürünün pazar değerini arttıran bir niteliğe dönüşmektedir. LEED ve BREEAM gibi sertifika sistemlerini de bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Bu sistemler, yapısal üretimlerin enerji ve kaynak kullanım performanslarını zorunlu sayılan değerlere çekerken, kaçınılmaz olarak ürünlerin pazar değerlerini de arttırmaktadırlar. 'Doğaya saygılı', 'çevreye duyarlı' olarak etiketlenen pek çok projede 'ekoloji', çoklukla bir reklam stratejisi olarak öne çıkmaktadır. Ken Yeang'ın Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm projesinde görüldüğü gibi, su havzaları, 'eko-kent' imgesinin meşrulaştırıcı etkisiyle yapılaşmaya açılabilir. (Kayım, 2009)

Kayım (2009) ayrıca, ‘ekoloji’ ve ‘sürdürülebilirlik’ kavramlarının sahiplendiği ‘dünyayı kurtarma’ misyonunun getirdiği ‘kutsallaştırma’ söyleminin etkilerini şöyle ifade etmektedir;

“... ekolojik ya da sürdürülebilir mimarlık pratiklerinin işaret ettiği aşkınlık potansiyeli, onun olağanlaştırılması yolunda bir engel tanımlıyor. Ekolojik üretim ‘ekolojik’ oluşunu ister bilimsel bir girişim üzerinden, ister bir pazarlama stratejisi olarak tanımlasın, sonuç hep söylemin kutsallaştırılmasına hizmet ediyor: Kendini “dünyanın kurtarılması” için zaruri bir kodlar bütünü içinde paketleyen ekolojik tasarım, o paketin dışında kalan tüm üretimleri de “sağduyusuz” ve hatta “yanlış” olarak etiketliyor; kendi içerdiği “arıza”ları da yarattığı kutsallık söylemi sayesinde kapatıyor, eleştirilemez kılıyor.”

5 SONUÇ

‘Sürdürülebilirlik’ ve ‘ekoloji’ tartışmaları, mimarlık disiplininin son 20 senesine damgasını vurmuştur. Kavramların çok boyutluluğu göz önüne alındığında, tartışmaların daha uzun süreler devam etmesi de olasıdır. Sanayileşme sürecinin sonunda ortaya çıkan ve tüm dünyayı derinden etkileyen çevre krizinin mimarlık disiplinine hediye ettiği ‘ekolojik mimarlık’ ve ‘sürdürülebilir mimarlık’ kavramlarının arka planında ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı yatmaktadır. Dolayısıyla, kavramların gerçekte neyi ifade ettiğini anlayabilmenin yolu; ‘sürdürülebilir kalkınma’yı ve onu ortaya çıkaran süreçleri, ve tabii ki ‘küreselleşme süreci’ni analiz etmekten geçmektedir.

‘Sanayi kapitalizmi’nin başlamasına sebep olan ‘Endüstri devrimi’yle birlikte gerçekleşen teknolojik gelişmeler ve yaşanan üretim patlaması insanoğlunun doğanın sınırlamalarından kurtulduğunu düşünmesine yol açmış ve doğayı ticari bir metaya indirgemesine sebep olmuştur. Avrupa’daki doğal kaynakların kısa sürede tüketilmesine neden olan aşırı boyuttaki üretimi sürdürmek için gereken hammadde ve aşırı üretim sonucu doyan Avrupa pazarlarının yerini alacak yeni pazarlar; siyasi ve askeri açıdan zayıf, doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin sömürgeleştirilmeleriyle elde edilmiş ve bu sayede, doğal kaynakların yağmalanması süreci tüm dünyaya yayılmıştır. Bu durum, tarihteki ilk küresel çevre felaketini doğurmuştur. 20. yüzyıl’ın ilk yarısında patlak veren ve egemen güçlerin pazar paylaşım kavgalarının bir sonucu olan iki dünya savaşı da göz önüne alındığında, sanayi kapitalizminin, ortaya çıkışından kaybolmaya başladığı ‘küreselleşme’ sürecine kadar çevre ve insanlık için ağır yükler getirdiği ve büyük tahribatlar yaptığı görülmektedir.

‘Küreselleşme’ ideolojisi de, bugünkü çevre sorunlarının büyük oranda sorumlusu olan ‘kapitalizm’ gibi tüketim odaklı bir sistemdir. Aslında pek çok düşünür tarafından da ‘kapitalizm’in devamı olduğu ileri sürülmektedir. (Boratav, 1995) ‘Kapitalizm’in güçlenmesi tüketimin yaygınlaşmasına bağlıdır. Ancak bu durum, doğal kaynakların üstündeki baskının artmasına yol açmaktadır. Çevre sorunlarının

giderek farkedilir bir hal almasıyla, 1960'lardan itibaren kapitalizm karşıtı radikal ekoloji hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde giderek güçlenen çevre hareketleriyle kapitalist sistem sorgulanmaya başlanmış, büyümenin sıfırlanması, hatta geriye çevrilmesi gerektiği düşünceleri sistemi rahatsız edecek tonda dillendirilmeye başlanmıştır. Üçüncü bölümün sonunda incelenen ekoloji hareketlerinden Naess'in fikri önderliğindeki 'Derin Ekoloji' hareketi ve Bookchin'in bayraktarlığını yaptığı 'Toplumsal Ekoloji' hareketi, farklı noktalardan hareket etmekle birlikte, mevcut düzene yoğun eleştiriler getirmişler, çevre bunalımını aşmak için yapılması gerekenin toplumsal ve ekonomik yapılarda kapsamlı değişimler olduğunu savunmuşlardır.

Bu aşamada, devreye küreselleşme sürecinin önemli aktörlerinden 'Birleşmiş Milletler' örgütü girmiş ve Stockholm'de düzenlenen 'Çevre Konferansı'nın ardından konuyla ilgili çalışmalar yoğunlaşmıştır. 1987 yılında 'Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu' tarafından yayınlanan 'Ortak Geleceğimiz' (Brundtland) isimli raporda, bugün sıkça kullandığımız 'Sürdürülebilir Kalkınma' kavramı ilk kez ortaya atılmıştır. Raporda 'sürdürülebilir kalkınma'; bugünün ihtiyaçları ve beklentilerini karşılarken, gelecek nesillerin de yaşam koşullarının ve çevresel değerlerinin dikkate alınması olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan, yoksulluk, çevre yıkımı ve ekolojik krizin küresel hale gelmesine vurgu yapıldıktan sonra ekonomik kriz de başlıca sorunlar arasına eklenmiştir. Artık, büyümenin yarattığı çevre sorunlarından çok, çevre sorunlarının ekonomik kalkınmayı engellemesinden söz edilmekte ve çevre politikalarıyla kalkınma stratejilerinin bütünleştirilmesi için bir çerçeve sunulmaktadır. Bundan sonra süreç küreselleşme süreciyle paralel olarak ilerleyecektir.

'Sürdürülebilir Kalkınma' kavramı, radikal ekoloji hareketlerinin bertaraf edilmesi ve çevrecilerin sistem içinde kalmasını sağlamak konusunda oldukça başarılı olmuştur. Kavram, mucizevi bir biçimde hem çevreciler, hem de egemen kapitalist güçler tarafından sahiplenilmiştir. Çevreciler açısından 'çevrenin sürdürülebilirliğini' ifade ederken, sermaye sahipleri açısından 'kalkınmanın sürdürülebilirliği' anlamına gelmektedir. 1970'lerin 'büyümenin sınırları' kavramı yerini, 'sınırların büyümesi'ne bırakmaktadır. (Ciravoğlu, 2006)

İlerleyen yıllarda, 1992'de düzenlenen Rio 'Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda sunulan ve bugün çevrecilerin en önemli dayanak noktalarından olan 'Gündem 21'

isimli belgede ise, ticaretin serbestleştirilmesinden, uluslararası ticaretin önündeki engellerin ve korumacılığın kaldırılmasından, özel sektörün teşvik edilmesi ve girişimciliğin önünün açılmasından söz edilmektedir. Büyümenin eleştirisiyle başlayan sürdürülebilirlik politikaları, neoliberal bir yaklaşıma bürünmekte ve buna ‘sürdürülebilir kalkınma’ denmektedir. (Şahin, 2004) Çevre; piyasa mekanizması içine alınmasıyla birlikte, satın alınacak, sözleşme konusu yapılacak, bir metaya dönüştürülmektedir ve doğrudan pazara bağımlı hale getirilmektedir. Küreselleşme yanlılarının savlarına göre, kirlilikle, açlıkla, yoksullukla mücadele etmek, iklim değişiminin önüne geçmek, biyolojik çeşitliliği korumak gibi çevre problemleri ulus-devletin çözüm olanaklarını aşmaktadır. Bu bağlamda, küresel olan çevre sorunları küresel ölçekte politikalarla çözülmeli, kurumlar yeniden düzenlenmeli ya da yeni küresel yapıların oluşumu gündeme getirilmelidir. (Yıkılmaz, 2003) Böylece, küresel çevre ve yoksulluk sorunları artık sadece ‘küreselleşme süreci’ni meşrulaştıran araçlar haline gelmektedir. Krizi yaratan faktör, krizi çözmeye soyunmuştur.

Artık herkes çözümü serbest piyasa sistemi içinde arayacaktır. Çevresel ve sosyal maliyetler topluma yüklenecek, tüketimin sürdürülebilmesi için teknolojiye bel bağlanacaktır. Bütün bunlar, gerçek çözüm yollarını yani, tüketimin azaltılması ve mevcut yaşam biçimlerinin değiştirilmesi gerekliliğini gözlerden saklamak için yapılmaktadır. Küresel ekonomi, küresel ısınma ve çevre problemlerini bir ‘fırsatlar alanı’ olarak görmekte ve bu pastadan pay kapma yarışına girmektedir. Çevreye duyarlı ürün ve teknolojiler birer tüketim aracına dönüşmekte, çevreci kavramlar bir reklam ve meşrulaştırma aracı işlevi görmektedir. Sonuçta ‘*tüketim toplumu*’, ‘*sürdürülebilir tüketim toplumu*’na doğru evrilmektedir. (Ciravoğlu, 2006)

Mimarlık disiplini açısından da benzer bir durum söz konusudur. Heinrich Wölfflin’in deyimiyle, ‘çağın yaşama ilişkin tutumunu’ ifade eden mimarlık, ‘küreselleşme süreci’ni de ‘küresel kent’lerle, ticarileşen ve birbirinin aynılaştan mekanlarla, rant ve prestij yapılarıyla cisimleştirmiştir. Kendi etki alanında ekonomik ve kültürel bir merkez haline gelen ‘küresel kent’lerin ortaya çıkışıyla birlikte bu kentlere göç dalgaları yaşanmış, aşırı yoğunluk artışı, sağlıksız ve çarpık yapılaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu bölgelerde doğal çevrenin üzerine yapılan baskı da kat kat artmaktadır. Bu durum aynı zamanda bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ve eşitsizliği de arttırmıştır.

Uzun bir süredir sadece biçimlerle ilgilenen ve bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya bulunan ‘mimarlık mesleği’ açısından, sürdürülebilirlik kavramı adeta bir can simidi işlevi görmüştür. Kavram, mimarlara ‘dünyayı kurtarmak’ gibi yüce bir amaç vermektedir. Bu kutsallık bir dokunulmazlık zırhı ve meşruiyet zemini sağlamaktadır. Bu zırh sayesinde, serbest piyasa ilişkileri içerisinde mevcut tüketim kalıplarını aynen devam ettirmek mümkün olabilmektedir. Örneğin, Ken Yeang’ın bir yarışma sonucu Küçükçekmece’de tasarladığı ‘kentsel dönüşüm’ projesinde de görüldüğü gibi su havzaları ‘eko-kent’ etiketi altında yapılaşmaya açılabilir. Bu kutsallığın bir başka yansıması da, ürünlerin pazar değerini arttırması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çeşitli uluslararası sertifika sistemleri bu konuda bir değer belirleyici işlevi görmektedir.

Son 20 yıldır gündemde olan ‘ekolojik mimarlık’ ve ‘sürdürülebilir mimarlık’ pratikleri, yapım faaliyetlerinde doğal, sosyal ve kültürel dengelerin gözetilmesini öngörmektedirler. Ancak bugün gelinen noktada, küreselleşme sürecinin getirdiği baskılar sonucunda, devasa inşa faaliyetlerini meşrulaştırma araçları haline gelmişlerdir. Örneğin, Türkiye’de son yıllarda yapılan hemen hemen bütün toplu konut projeleri, alışveriş merkezleri, rezidanslar ekolojik oldukları iddiasıyla pazarlanmaktadır. Fakat bu yapıların, tüketimin ve yoğunluğun artmasındaki payları sorgulanmamaktadır. Bu bağlamda, ‘sürdürülebilirlik’ ve ‘ekoloji’ kavramları, ironik bir biçimde, tüketimin ve yapım faaliyetlerinin azaltılması gerekliliğinin göz ardı edilmesine neden olarak, bir bakıma çevre sorunlarının artmasına yol açmaktadırlar.

Günümüzde yapıyı çevreyi, küreselleşme ve tüketim toplumu ilişkileri biçimlendirmektedir. Bu bağlamda, yapım faaliyetlerinin yol açtığı çevresel tahribat, yapım yöntemlerinden çok, hakim ideolojinin bir sonucudur. Mimarlık en nihayetinde bu ideolojinin bir yansımasıdır. Çevre krizinin önüne geçebilmenin yolu, tüketimi azaltmayı ve ekonomik büyümeyi sınırlamayı da içeren, toplumsal yapıda gerçekleştirilecek kapsamlı değişikliklerden geçmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı bir pazarlama stratejisi olarak kullanılmamalı, bir kutsallık atfedilmeden yapım sürecinin doğal bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu aşamada mimarların yapmaları gereken sorumluluk alanlarını yeniden tanımlamaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aytar, V., 2005, Metropol, L&M Yayınları, İstanbul

Baudrillard, J., 2008, Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Bookchin, M., 1996, Ekolojik Bir Topluma Doğru, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Çepel, N., 2003, Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri, TÜBİTAK, Ankara

Jardins, J., R., D., 2006, Çevre Etiği Çevre Felsefesine Giriş, İmge Kitabevi, Ankara

Flannery, T., 2005, İklimin Efendileri, Klan Yayınları, İstanbul

Giddens, A., 2000, Üçüncü Yol, Birey Yayıncılık, İstanbul

Giddens, A., 2002, Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği, Metis Yayınları, İstanbul

Giddens, A., 2008, Ulus-Devlet ve Şiddet, Kalkedon Yayınları, İstanbul

Guattari, F., 2000, Üç Ekoloji, Bağlam Yayınları, İstanbul

Güzel, Ç., 2006, Emperyalizm ve Çevre Krizi, Ceylan Yayınları, İstanbul

Herzog, T., 1996, Solar Energy in Architecture and Urban Planning, Prestel, New York

Heywood, A., 2006, Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara

İncedayı, D., 2002, Çevre Tümdür, Bağlam Yayınları, İstanbul

Keleş, R., 1997, İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi, Ankara

Kışlalıoğlu M., Berkes, F., 1994, Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul

Kışlalıoğlu M., Berkes, F., 2007, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul

- Myerson, G.**, 2004, Ekoloji ve Postmodernliğin Sonu, Everest Yayınları, İstanbul
- Özer, B.**, 2000, Kültür Sanat Mimarlık, YEM Yayınları, İstanbul
- Roth, L., M.**, 2006, Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Sander, O.**, 2005, Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918’e, İmge Kitabevi, Ankara
- Sassi, P.**, 2006, Strategies For Sustainable Architecture, Taylor&Francis Group, New York
- Sev, A.**, 2009, Sürdürülebilir Mimarlık, YEM Yayın, İstanbul
- Steele, J.**, 2005, Ecological Architecture: A Critical History, Thames and Hudson Ltd., London
- Şen, Z.**, 2002, Temiz Enerji ve Kaynakları, Su Vakfı Yayınları, İstanbul
- Şentürer, A., Ural, Ş., Atasoy, A.**, 2002, Mimarlık ve Felsefe, YEM Yayınları, İstanbul
- Tomlinson, J.**, 2004, Küreselleşme ve Kültür, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Tont, S., A.**, 2001, Sulak Bir Gezegendeki Öyküler, TÜBİTAK, Ankara
- Tönük, S.**, 2001, Bina Tasarımında Ekoloji, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi Matbaası, İstanbul
- Urry, J.**, 1999, Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Yıkılmaz, N.**, 2003, Yeni Dünya Düzeni ve Çevre, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul

TEZLER

- Aksoy, S.**, 2006, Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmeler Çerçevesinde Türkiye’de Özelleştirme, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Başkan, N.**, 2005, Çeşitli Bağlamlarıyla Küreselleşme Sözcüğünün Anlamları: Küreselleşme Olgusuna Felsefi Bakış, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa
- Bekar, D.**, 2007, Ekolojik Mimarlıkta Aktif Enerji Sistemlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

- Bilge, C.**, 2007, Sürdürülebilir Çevre ve Mimari Tasarım: Mimariye Eleştirel Bir Bakış, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Ciravoğlu, A.**, 2006, Sürdürülebilirlik Düşüncesi – Mimarlık Etkileşimine Alternatif Bir Bakış: “Yer”in Çevre Bilincine Etkisi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Coşut, Y.**, 2005, Kültür Süreci Olarak Küreselleşmenin Mekansal Dönüşüme Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Çubukçu, M., İ.**, 1999, Küreselleşme Süreci İçinde Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Dilbaz, D.**, 1996, Tarihsel ve Küresel Düzlemde Kent ve Planlamanın Evrimi Küreselleşme Sürecinde Tekirdağ Örneği, Lisans Bitirme Ödevi, M.S.G.S.Ü. Şehir Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, İstanbul
- Erbay, F.**, 2006, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- Erbil, T.**, 1994, Ekoloji ve Kent Planlama İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Lakot, E.**, 2007, Ekolojik ve Sürdürülebilir Mimarlık Bağlamında Enerji Etkin Çift Kabuklu Bina Cephe Tasarımlarının Günümüz Mimarisindeki Yeri ve Performansı Üzerine Analiz Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- Karaosman S., K.**, 2004, Geleneksel Yerleşmelere Yönelik Bir Ekolojik Değerlendirme Model Önerisi İznik Gölü Çevresi Köy Evleri, Doktora Tezi, M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Kuşcu, A., C.**, 2006, Sürdürülebilir Mimarlık Bağlamında Geleneksel Konya Evi Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Mağralı, B.**, 2006, Küreselleşme Sürecinde Farklılaşan Tüketim İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Postalci, İ., E., 2005, Küreselleşmenin Mekan Kimliğine Etkisinin Ege Yerleşmeleri Örneğinde İncelenmesi, Sanatta Yeterlilik Tezi, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Topçu, F., H., 2007, Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden “Yönetişim”e Geçiş Sorunu, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Tuğlu, H., U., 2005, Ekolojik Açıdan Sürdürülebilir Yapılar ve Malzeme, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Ulus, C., 2009, Mimarlıkta Ekolojik Tasarım Yaklaşımları ve Vauban Modeli – Toplumsal Boyut Entegrasyonu, Yüksek Lisans Tezi, M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Yıldız, N., 2007, Küreselleşme Sürecinde Küresel Reklam Stratejileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

SÜRELİ YAYINLAR

Akay, A., 2003, Felix Guattari’nin “Üç Ekoloji”si, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 82-86

Akman, A., 2007, Neden “Yapıda Ekoloji”?, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 22

Akman, A., 2009, İnsana / Doğaya Saygılı Mimari Çalışmalar, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 56-59

Akman, M., S., 2009, Yapı Malzemelerinin Tarihsel Gelişimi, Mimarlıkta Malzeme, 13, s. 27-32

Bahadır, Ö., Yaşa, E., 2009, Ekolojik Duyarlılıkla Tasarlanmış Mimari Projeler, Mimar.ist, 32, s. 69-73

Bıçakçı, E., 2009, Neolitik Dönemde Anadolu ve Trakya’da Malzeme ve Mimarlık, Mimarlıkta Malzeme, 12, s. 35-50

Birkan, Ç., 2009, Çevreye Yaklaşımda, Sürdürülebilirliğin Yanı Sıra Süreklilik İlkesinin de Gözetilmesi Kaçınılmazdır, Mimar.ist, 32, s. 59-62

Ciravoğlu, A., 2009, Mimarlık ve Çevreci Yaklaşımlar Bir Arkaplan Denemesi, Mimar.ist, 32, s. 38-42

- Çabuklu, Y., Söy: Ögdül, R., G.,** 2003, Küreselleşmeye Karşı İmkansızın Politikası, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 22-26
- Çalgüner, T.,** 2004, 'Ekoloji', 'Çevre'ye Toslayınca..., Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 154-156
- Demir, C.,** 2007, Sürdürülebilir Teknolojiler, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 30-31
- Demirarslan, D.,** 2009, Mekan Tasarımında Bir Evrim Öyküsü: Metal Malzeme, Mimarlıkta Malzeme, 12, s. 51-58
- Enginöz, Y., K.,** 2009, Ayşe Hasol Erkin Yeşil Tasarım ve Mimarlık Pratiği ile İlgili Sorularımızı Yanıtladı: Yeşil Tasarım ve Mimarlık, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 38-41
- Enginöz, Y., K.,** 2009, David Height ile Söyleşi: Dongtan Eko Şehri, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 32-37
- Enginöz, Y., K.,** 2009, Ken Yeang ile Söyleşi: Yeşil Mimarlık Yeşil Mühendislik Değildir, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 22-25
- Eren, E.,** 2004, Yeşil Politikanın Güncel Sorunları ve Yorumlar, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 151-153
- Erengözgin, Ç.,** 2009, Diyarbakır Güneş Evinin Hedefleri ve Gerçekleşen Sonuçlar, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 60-65
- Erten, D.,** 2007, LEED Türkiye'de Uygulanabilir Mi?, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 20-21
- Erten, D.,** 2009, Türkiye İçin Yeşil Bina Sertifikası ve Çözüm Önerileri, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 50-55
- Eryıldız, D.,** 2007, Güneşle Tasarımın İlkeleri, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 58-63
- Eryıldız, S.,** 2007, Sürdürülebilir Kentsel Planlama, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 10-11
- Esteva, G., Çev: Yüzereroğlu, U.,** 2004, 'Kalkınma Sözlüğü'nden: Kalkınma, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 31-54
- Foster, N., Çev: Tuncer, B.,** 2007, Mimarlık ve Sürdürülebilirlik, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 24-28
- Gökal, İ.,** 1997, Globalleşme, Dış Ticaret Dergisi, 7

- Hacaloğlu, A.**, 2007, Enerji Yönetimi, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 32-33
- Has Mimarlık Ltd.**, 2007, EKOyapı, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 40-45
- Illich, I., Çev: Şahin, Ü.**, 2004, ‘Kalkınma Sözlüğü’nden: İhtiyaç, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 69-85
- Ingenhoven, C., Çev: Göreci, I.**, 2007, Merkez Tren Garı, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 54-56
- Kayım, S.**, 2009, Alejandro Zaera-Polo ile Söyleşi: Doğal Olanı Arayış, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 26-30
- Kayım, E., S.**, 2009, Olağanlaştırılması Gereken Deneysel Bir Üretim Alanı: Türkiye’de Ekolojik Mimarlık, Mimar.ist, 32, s. 63-68
- Kovel, J., Çev: Doğan, C.**, 2004, Doğanın Anlamlandırılması, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 99-107
- Köksal, T., G.**, 2009, Endüstri Devrimiyle Strüktürel Yapı Elemanı Olan Metal Malzeme ve Koruma Sorunları, Mimarlıkta Malzeme, 13, s. 45-52
- Köse, H., Ö.**, 2003, Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü, Sayıştay Dergisi, 49, s. 3-46
- Kural, N.**, 2009, İlhan Tekeli: “Ekolojik tasarımda neyi kastettiğinizi bilmezseniz, duygusal bir atıf olur” (Söyleşi), Mimar.ist, 32, s. 43-49
- Laul, A., Çev: Öcal, F.**, 2009, Gelecek, İklim Değişikliği, Karbon Kredileri ve Dahası, Mimar.ist, 32, s. 74-78
- Leopold, A., Çev: Ertekin, N.**, 2004, Toprak Etiği, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 125-143
- Madge, P.**, 1997, Çev: Üstüner, İ., R., 2009, Ekolojik Tasarım: Yeni Bir Eleştiri, Mimar.ist, 32, s. 50-58
- Öğdül, R., G.**, 2003, Bir Yufka Gibi Açılıyor Yeryüzü: Küreselleşme, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 18-21
- Özdil, S.**, 2007, Çelikle Sürdürülebilir Yapılaşma, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 36-37

- Özer, Y., S., Özer, N., O., Kutlutan, A., R.,** 2009, Çöl Kentlerinde Çevre Koşullarının Doğru Değerlendirilmesiyle Oluşturulan Mimari Çözümlere Bir Örnek: Rüzgar Bacası, Mimar.ist, 32, s. 28-36
- Sachs, W., Çev: Köroğlu, D.,** 2004, 'Kalkınma Sözlüğü'nden: Çevre, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 55-68
- Sander, A.,** 2007, Saman Balyasından Bir Ev, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 38-39
- Sev, A., Canbay, N.,** 2009, Dünya Geneline Uygulanan Yeşil Bina Değerlendirme ve Sertifika Sistemleri, Yapı Ek, Nisan 2009, s. 42-47
- Shiva, V., Söy: Şahin, Ü., Özdemir, E., Çev: Ertekin, N.,** 2003, Küreselleşmeye Karşı Ekoloji ve Yaşayan Demokrasi, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 10-17
- Şahin, Ü.,** 2003, Ekolojizmi Çevrecilikten Ayırmak: Bir Yeniden Düşünme Denemesi, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 74-81
- Şahin, Ü.,** 2004, Bir Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma, Üç Ekoloji, Kış-İlkyaz 2004, s. 9-30
- Şenses, F.,** 2004, Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?, ERC Working Paper in Economic, Ağustos 2004
- Tağraf, H.,** 2002, Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 s. 33-47
- Tappuni, R., Çev: Sağnak, T.,** 2007, Irak Bataklıkları Müzesi, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 50-53
- Uyar, T., S.,** 2007, Yenilenebilir Enerji, Yapı Ek, Kasım 2007, s. 6-9
- Uysal, Y.,** 2002, Uluslararası Platformlarda Çevre, Mimar.ist, 2002/3, s. 44-46
- Uysal, Y.,** 2002, İbrahim Kaboğlu ile Uluslararası Boyutta Çevre ve Hukuk Üzerine, Mimar.ist, 2002/3, s. 47-56
- White, L., J., Çev: Ertekin, N.,** 2003, Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri, Üç Ekoloji, Güz 2003, s. 89-101
- Yurttaş, F.,** 2009, Endüstri Devriminden 20. Yüzyıla Malzeme, Teknoloji ve Mimarlık, Mimarlıkta Malzeme, 13, s. 34-38

İNTERNET KAYNAKLARI

Akinan, S., 2009, Şeker Gibi Küreselleşme, http://www.aksam.com.tr/2009/02/16/yazar/11622/serdar_turgut/seker_gibi_kuresellesme.html, Erişim Tarihi: 16/02/2009

Bozkurt, V., 2007, Küreselleşme; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, www.genbilim.com/content/view/1659/86/, Erişim Tarihi: 19/11/2009

Güney, Z., 2009, And Akman ile Söyleşi: "Yapıda 'Ekoloji' Kavramı 'Bütünsel' Olarak Ele Alınmıyor", <http://www.arkitera.com/s165-yapida-ekoloji-kavrami-butunsel-olarak-ele-alinmiyor.html>, Erişim Tarihi: 02/05/2009

Kemaloğlu, N., 2009, Kopenhag; Dünyayı Tüketmeye Devam, http://www.aksam.com.tr/2009/12/17/yazar/15591/nihal_kemaloglu/kopenhag_dunyayi_tuketmeye_devam_.html, Erişim Tarihi: 17/12/2009

Sullivan, P., 2009, Philosopher Developed 'Deep Ecology' Phrase, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/15/AR2009011504063_pf.html, Erişim Tarihi: 30/10/2009

Tanyeli, U., 2001, Mimari Hizmet Ne Kadar Küreselleşebilir?, <http://www.arkitera.com/v1/platform/kuresellesme/ugurtanyeli.htm>, Erişim Tarihi: 15/11/2009

URL-1, www.wikipedia.org

URL-2, <http://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/12/21/derin-ekoloji-hareketi-ve-cevre-etigi/>

URL-3, <http://dogaokulu.net/notlar/derinekoloji.pdf>

URL-4, http://www.guncelonkal.com/PDF/cevre_etigi_maddesi.pdf

URL-5, <http://www.felsefeekibi.com/site/default.asp?PG=275>

URL-6, http://www.felsefe.gen.tr/erekbilim_nedir_ne_demektir.asp

URL-7, http://www.felsefe.gen.tr/utularizm_nedir_ne_demektir.asp

URL-8, http://www.guncelonkal.com/PDF/derin_ekoloji.pdf

URL-9, <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/74/haberler/yasam5.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Deep_ecology

http://en.wikipedia.org/wiki/Sustainable_development

<http://haber.sol.org.tr/soldakiler/odp-iklim-degisikligi-zirvesi-fiyasko-haberi-21907>

<http://plato.stanford.edu/entries/globalization>

[http://www.aksam.com.tr/2009/12/08/haber/yasam/2675/atmosferi_kirlete_kirlete_ge
ldiler_.html](http://www.aksam.com.tr/2009/12/08/haber/yasam/2675/atmosferi_kirlete_kirlete_ge
ldiler_.html)

<http://www.nplusonemag.com/ecosophy-t-x>

<http://www.globalpolicy.org>